

**TRANSPARENCY
INTERNATIONAL
POLSKA**

Paweł Kamiński

PRZEWODNIK SĄDOWY

po procedurach:
cywilnej, karnej i sądowoadministracyjnej

Warszawa 2005

Paweł Kamiński

PRZEWODNIK SĄDOWY

po procedurach:
cywilnej, karnej i sądowoadministracyjnej

uwzględnia stan prawny z dnia 30 kwietnia 2005 r.

Transparency International Polska, Warszawa 2005

Opracowanie wydane w ramach projektu „Obywatelski Przybornik Antykorupcyjny”
finansowanego z grantów Open Society Institute w Budapeszcie
i Partnership for Transparency Fund w Waszyngtonie.

©Transparency International Polska, 2005

ISBN 83-922627-0-0

Transparency International Polska
ul. Ordynacka 9 pok. 33
00-364 Warszawa

tel: +48 (22) 828-92-44
tel./fax: +48 (22) 828-92-43
www.transparency.pl
e-mail: ti@transparency.pl

Spis treści

Od Wydawcy	7
Wstęp	7
Część I. Część Ogólna.	9
Dział 1. Zasada praworządności i jej znaczenie dla postępowania sądowego.	9
Dział 2. Struktura wymiaru sprawiedliwości.	10
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	10
Rozdział 2. Sądy powszechne.	11
Rozdział 3. Sądy administracyjne.	12
Rozdział 4. Sąd Najwyższy.	13
Dział 3. Orzeczenia sądowe i ich zaskarżalność.	14
Dział 4. Terminy.	16
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	16
Rozdział 2. Zasady obliczania terminów.	16
Rozdział 3. Zachowanie terminu.	17
Rozdział 4. Przywrócenie terminu.	18
Dział 5. Doręczenia.	19
Dział 6. Pisma procesowe i protokoły w postępowaniu sądowym.	21
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	21
Rozdział 2. Pisma w postępowaniu sądowym (pisma procesowe).	21
Rozdział 3. Protokoły.	23
Dział 7. Skarga na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki.	25
Dział 8. Skarga konstytucyjna.	28
Dział 9. Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.	28
Część II. Postępowanie sądowe w sprawach cywilnych.	31
Dział 1. Pojęcie i rodzaje spraw cywilnych	31
Dział 2. Strony postępowania cywilnego.	32
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	32
Rozdział 2. Powód.	33
Rozdział 3. Pozwany.	33
Rozdział 4. Wnioskodawca i Uczestnik postępowania.	33
Rozdział 5. Organizacje społeczne.	33
Rozdział 6. Prokurator.	34
Rozdział 7. Państwowa Inspekcja Pracy.	35
Rozdział 8. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów.	36
Dział 3. Pełnomocnictwo.	36
Dział 4. Koszty procesu.	39
Rozdział 1. Koszty procesu a koszty sądowe.	39
Rozdział 2. Zwrot kosztów procesu.	40
Rozdział 3. Przykładowe wyliczenie kosztów procesu.	42
Rozdział 4. Zwolnienie od kosztów sądowych.	42
Rozdział 5. Pełnomocnik strony zwolnionej od kosztów sądowych.	43

Dział 5. Pisma procesowe.	44
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	44
Rozdział 2. Pozew.	44
Rozdział 3. Wniosek o wszczęcie postępowania (nieprocesowego).	46
Rozdział 4. Apelacja.	46
Rozdział 5. Zażalenie.	47
Rozdział 6. Sprzeciw od wyroku zaocznego.	47
Rozdział 7. Pismo z zarzutami od nakazu zapłaty.	47
Rozdział 8. Sprzeciw od nakazu zapłaty.	48
Dział 6. Przebieg rozprawy i jej jawność.	48
Rozdział 1. Jawność rozprawy.	48
Rozdział 2. Rozprawa przed sądem pierwszej instancji.	49
Rozdział 3. Orzeczenie co do istoty sprawy wydane przez sąd pierwszej instancji.	51
Rozdział 4. Rozprawa przed sądem drugiej instancji.	51
Rozdział 5. Orzeczenie co do istoty sprawy wydane przez sąd drugiej instancji.	51
Dział 7. Dowody.	52
Rozdział 1. Zasady przeprowadzania dowodów.	52
Rozdział 2. Postępowanie dowodowe.	54
Rozdział 3. Dowód z dokumentu.	55
Rozdział 4. Dowód z zeznań świadków.	56
Rozdział 5. Dowód z opinii biegłego.	58
Rozdział 6. Dowód z oględzin.	59
Rozdział 7. Dowód z przesłuchania stron.	59
Rozdział 8. Pozostałe środki dowodowe.	59
Rozdział 9. Zabezpieczenie dowodów.	59
Dział 8. Dostęp do akt.	60
Dział 9. Zaskarżalność orzeczeń sądowych zapadających w postępowaniu cywilnym.	61
Rozdział 1. Prawomocność orzeczeń a ich zaskarżalność.	61
Rozdział 2. Apelacja.	61
Rozdział 3. Zażalenie.	62
Rozdział 4. Sprzeciw od wyroku zaocznego.	62
Rozdział 5. Środki zaskarżenia przysługujące od nakazów zapłaty.	63
Dział 10. Postępowanie po uprawomocnieniu się wyroku.	63
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	63
Rozdział 2. Skarga kasacyjna.	64
Rozdział 3. Skarga o wznowienie postępowania.	65
Rozdział 4. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.	68
Część III. Postępowanie sądowe w sprawach karnych.	69
Dział 1. Pojęcie sprawy karnej.	69
Dział 2. Strony postępowania karnego.	70
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	70
Rozdział 2. Oskarżyciel publiczny.	71
Rozdział 3. Oskarżyciel prywatny.	71
Rozdział 4. Oskarżyciel posiłkowy.	73
Rozdział 5. Powód cywilny.	74
Rozdział 6. Oskarżony	75

Dział 3. Pełnomocnictwo.	76
Dział 4. Koszty procesu.	79
Rozdział 1. Koszty procesu a koszty sądowe.	79
Rozdział 2. Zwolnienie od kosztów sądowych.	79
Rozdział 3. Zasądzenie kosztów procesu.	80
Dział 5. Pisma procesowe.	81
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	81
Rozdział 2. Prywatny akt oskarżenia.	81
Rozdział 3. Apelacja.	82
Rozdział 4. Zażalenie.	82
Rozdział 5. Sprzeciw od wyroku nakazowego.	83
Dział 6. Przebieg rozprawy i jej jawność.	83
Rozdział 1. Jawność rozprawy.	83
Rozdział 2. Rozprawa przed sądem pierwszej instancji.	84
Rozdział 3. Wyrok sądu pierwszej instancji.	86
Rozdział 4. Rozprawa przed sądem drugiej instancji.	87
Rozdział 5. Wyrok sądu drugiej instancji.	87
Dział 7. Dowody.	89
Rozdział 1. Zasady przeprowadzania postępowania dowodowego.	89
Rozdział 2. Dowód z wyjaśnień oskarżonego.	91
Rozdział 3. Dowód z zeznań świadków.	91
Rozdział 4. Dowód z opinii biegłego.	92
Rozdział 5. Dowód z oględzin.	93
Rozdział 6. Dowód z eksperymentu procesowego.	94
Rozdział 7. Wywiad środowiskowy i badanie osoby oskarżonego.	94
Rozdział 8. Pozostałe środki dowodowe.	95
Dział 8. Dostęp do akt.	95
Dział 9. Zaskarżanie nieprawomocnych orzeczeń zapadających w postępowaniu karnym.	95
Rozdział 1. Prawomocność orzeczeń a ich zaskarżalność.	95
Rozdział 2. Apelacja	96
Rozdział 3. Zażalenie.	98
Rozdział 4. Sprzeciw od wyroku nakazowego.	99
Dział 10. Postępowanie po uprawomocnieniu się orzeczenia.	99
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	99
Rozdział 2. Kasacja.	99
Rozdział 3. Wznowienie postępowania.	101
Rozdział 4. Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie	102
Rozdział 5. Podjęcie postępowania warunkowo umorzonego.	103
Rozdział 6. Ułaskawienie.	104
Część IV. Postępowanie przed sądami administracyjnymi	107
Dział 1. Pojęcie i rodzaje spraw sadowoadministracyjnych.	107
Dział 2. Strony postępowania sadowoadministracyjnego.	108
Rozdział 1. Strony postępowania.	108
Rozdział 2. Uczestnicy postępowania na prawach strony.	108
Rozdział 3. Prokurator i Rzecznik Praw Obywatelskich.	109

Dział 3. Pełnomocnictwo.	109
Dział 4. Koszty postępowania.	111
Rozdział 1. Koszty postępowania a koszty procesu.	111
Rozdział 2. Zwrot kosztów postępowania.	112
Rozdział 3. Zwolnienie od kosztów sądowych.	113
Rozdział 4. Prawo do pomocy w postępowaniu przed sądem administracyjnym (prawo do pomocy).	114
Dział 5. Pisma strony w postępowaniu sądowym.	115
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	115
Rozdział 2. Skarga.	116
Rozdział 3. Wniosek o wszczęcie postępowania.	116
Rozdział 4. Skarga kasacyjna.	116
Rozdział 5. Zażalenie.	116
Rozdział 6. Sprzeciw od orzeczenia referendarza sądowego.	116
Dział 6. Skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego.	117
Dział 7. Przebieg postępowania przed sądem administracyjnym.	119
Rozdział 1. Jawność rozprawy.	119
Rozdział 2. Rozprawa przed wojewódzkim sądem administracyjnym.	120
Rozdział 3. Wyrok wojewódzkiego sądu administracyjnego.	121
Rozdział 4. Rozprawa przez Naczelnym Sądem Administracyjnym.	122
Rozdział 5. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego.	123
Dział 8. Dowody.	123
Rozdział 1. Uwagi wstępne.	123
Rozdział 2. Dowód z dokumentu.	124
Dział 9. Dostęp do akt.	125
Dział 10. Środki zaskarżenia.	126
Rozdział 1. Prawomocność orzeczeń a ich zaskarżalność.	126
Rozdział 2. Skarga kasacyjna.	126
Rozdział 3. Zażalenie.	126
Rozdział 4. Sprzeciw od orzeczenia referendarza sądowego.	127
Dział 11. Postępowanie po uprawomocnieniu się orzeczenia.	128
Rozdział 1. Wykonywanie orzeczeń sądowych.	128
Rozdział 2. Skarga na niewykonanie wyroku.	128
Rozdział 3. Skarga o wznowienie postępowania.	129
Objaśnienia skrótów	132

Od wydawcy

Drodzy Czytelnicy!

Oddajemy w wasze ręce unikalny przewodnik po procedurach sądowych.

Jest on częścią naszego projektu „Obywatelski Przybornik Antykorupcyjny”, który wspomaga działania osób indywidualnych i organizacji społecznych walczących z korupcją i patologiami w administracji.

Początkowo planowaliśmy wydanie dzieła znacznie skromniejszego, które zawierałoby jedynie garść praktycznych porad. Jednak analiza szeregu spraw, w których ofiary korupcji próbują zwalczać patologie na drodze sądowej, skłoniła nas do wydania dzieła bardziej systematycznego i całościowego.

Tak powstał przewodnik, którego przydatność jest wszechstronna. Liczymy, że będzie dobrze Wam służył.

Czekamy na Wasze uwagi. Przesyłajcie je na adres: Transparency International Polska, ul. Ordynacka 9 pok. 33, 00-364 Warszawa lub ti@transparency.pl, z dopiskiem „Przewodnik sądowy”.

Na naszej stronie internetowej – www.transparency.pl – znajdziecie dodatki i uaktualnienia tego poradnika.

Wstęp

„O sposobie ujęcia i zakresie tematyki każdej książki rozstrzyga przede wszystkim jej przeznaczenie” – tak przez kilkunastoma laty pisał znany cywilista – prof. Jerzy Ignatowicz we wstępie do podręcznika z zakresu prawa rzeczowego.¹ Myśl prof. J. Ignatowicza jest jak najbardziej aktualna również w odniesieniu do niniejszego opracowania.

Publikacja niniejsza jest w istocie przewodnikiem po procedurze sądowej w sprawach cywilnych, karnych i sądowoadministracyjnych. Przewodnik ten jest przeznaczony przede wszystkim dla osób nie posiadających prawniczego wykształcenia, które stanęły w obliczu konieczności poradzenia sobie ze sprawą sądową, odbywającą się z ich udziałem, w której to sprawie ważą się ich żywotne interesy. Lektura tego opracowania wymaga od odbiorcy pewnego zaangażowania, musi on przezwyciężyć swoją bierność i uzmysłwić sobie, że los toczącej się z jego udziałem sprawy jest w jego rękach, a wynik sprawy zależy też od jego zaangażowania.

Opracowanie niniejsze powstało z inspiracji Transparency International Polska – organizacji pozarządowej, która stawia sobie za cel walkę z korupcją, brakiem przejrzystości i nieuczciwością w życiu publicznym. Obywatel, który dochodząc swoich praw przed sądami zetknął się ze zjawiskiem korupcji w różnych możliwych przejawach tego zjawiska, jest często osamotniony i bezradny w tej walce, nierzadko nie tylko z przeciwnikiem procesowym, ale również z wadliwie działającym aparatem państwowym. Przewodnik ten ma być w tej walce sprzymierzeńcem obywatela, ma umożliwić orientację w zagadnieniach procedury sądowej – tylko na pierwszy rzut oka nieprzystępnych i niezrozumiałych. Ma on pozwolić obywatelowi zaplanować na przyszłość sposób postępowania, zorientować się w przysługujących stronie prawach i możliwościach działania, umożliwić skuteczną realizację zagwarantowanego w art. 45 ust. 1 Konstytucji prawa do sądu.

¹ J. Ignatowicz: „Prawo rzeczowe”, Wydawnictwo prawnicze PWN, Warszawa 1999 r., s. 9.

Opracowanie niniejsze składa się z czterech części merytorycznych: części ogólnej, części dotyczącej postępowania sądowego w sprawach cywilnych, części dotyczącej postępowania sądowego w sprawach karnych oraz części dotyczącej postępowania przed sądem administracyjnym.

Część ogólna zawiera opis instytucji prawnych wspólnych dla trzech procedur sądowych: cywilnej, karnej i sądowoadministracyjnej. Informacje zawarte w tejże części są bardzo istotne, toteż ich znajomość jest bezwarunkowo niezbędna przed przystąpieniem do zaznajamiania się z wywodami zawartymi w dalszych częściach opracowania.

W częściach poświęconych poszczególnym postępowaniom sądowym czytelnik znajdzie dość szczegółowy opis najważniejszych zagadnień związanych z konkretnym już postępowaniem, czy to w sprawie cywilnej, czy w karnej, czy w sądowoadministracyjnej.

Opracowanie to może na pierwszy rzut oka wydawać się nieco szczegółowe. Należy jednak pamiętać o znanym powiedzeniu, iż: „diabeł tkwi w szczegółach”. Na gruncie publikacji poświęconej procedurze sądowej oznacza to, iż przydatność takiego opracowania będzie większa, jeśli przy jego pomocy czytelnik będzie potrafił odnaleźć się w niemalże każdej sytuacji procesowej, jaka może stać się jego udziałem. Autor wyszedł z założenia, iż nazbyt ogólny poradnik nie jest nikomu do niczego potrzebny, jako że stając przed koniecznością poradzenia sobie z konkretnym problemem w postępowaniu przed sądem, czytelnikowi będzie bardziej pomocne opracowanie, które nie tylko wskaże, w jakim momencie postępowania czytelnik ów się znajduje, ale również pozwoli zaplanować sposób postępowania na przyszłość oraz dostarczy wiedzy o przysługujących czytelnikowi możliwościach działania.

Część I.

Część ogólna.

Dział 1. Zasada praworządności.

Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Stanowi to art. 7 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej². Oznacza to, że sędziowie i urzędnicy, **mogą czynić tylko to, co przewidują przepisy prawne**. W aktach normatywnych, zawierających przepisy prawne musi być zapisane, że określony organ władzy publicznej zajmuje się takimi to a takimi sprawami, albo że określony organ może podjąć takie to a takie decyzje wobec obywatela. Jest to działanie **na podstawie prawa**.

Organy władzy publicznej muszą również działać **w granicach prawa**. Oznacza to, że podejmując decyzje dotyczące obywateli sędziowie i urzędnicy muszą korzystać ze sposobów postępowania określonych w przepisach prawnych. W żadnym razie nie mogą postępować w sposób dowolny czy też przez siebie wymyślony.

Nie znajduje tu zastosowania powszechnie przytaczana zasada, głosząca, iż „co nie jest zabronione jest dozwolone”. Zasada ta dotyczy obywateli. Organów władzy publicznej dotyczy zasada odwrotna: „co nie jest dozwolone to jest zakazane”.

Art. 31 ust. 2 Konstytucji stanowi, że:

„Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje”.

Jeżeli więc sąd lub jakikolwiek pracownik sądu podejmuje wobec obywatela określoną decyzję, to przepisy prawa muszą przewidywać, że decyzję takiej treści może podjąć, a także powinny szczegółowo określać sposób, w jaki decyzja ta ma zostać podjęta.

Jakie przepisy mogą stanowić podstawę prawną dla decyzji podjętej względem obywatela? Tylko przepisy prawa powszechnie obowiązującego, które wymienia art. 87 Konstytucji:

„1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.

2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego³”.

Podstawą decyzji wobec obywatela **nie mogą** być zatem zarządzenia, pisma okólne i inne wewnętrzne akty wydawane przez najróżniejsze organy i urzędy.

Wobec powyższego, obywatel może i powinien **domagać się** od wszelkich przedstawicieli władzy, **ażeby ci wskazywali podstawy prawne** swoich decyzji. Nie wystarczy przy tym ogólnikowe powołanie się przez urzędnika na określoną ustawę. Konieczne jest, aby wskazał on **konkretny przepis**, na podstawie i w granicach którego działał.

Obywatel może również powoływać się wprost na przepisy Konstytucji, ale tylko na te przepisy, które mogą być stosowane bezpośrednio⁴. Art. 8 Konstytucji przewiduje, że:

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., została opublikowana w Dzienniku Ustaw z 1997 r., Numer 78, pozycja 483 (w skrócie: Dz.U. z 1997 r., Nr 48 poz. 483).

³ akty prawa miejscowego są ustanawiane przez organy samorządu terytorialnego oraz przez terenowe organy administracji rządowej na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie; przykładem aktu prawa miejscowego jest np. uchwała rady gminy.

⁴ Konstytucja może przyznawać obywatelowi określone wolności i prawa, lecz przy tym może stanowić, że szczegółowe kwestie dotyczące tych wolności i praw określa ustawa. Przykładem takiego unormowania jest art. 78 Konstytucji, który stanowi: „Każda z stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa”. Ponadto niektóre przepisy Konstytucji przewidują pewne zadania dla organów władzy publicznej, z których to zadań nie wynika dla obywatela żadne uprawnienie, na które można by się powołać, jak np. art. 74 ust.1 który stanowi: „Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom”. Należy jednak zaznaczyć, iż większość przepisów konstytucyjnych, dotyczących wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela pozwala na ich bezpośrednie stosowanie.

„1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio chyba że Konstytucja stanowi inaczej”.

Nadto art. 9 Konstytucji stanowi, że: „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”.

Oznacza to, że obywatel może powoływać się na prawa i wolności, które są mu przyznane w umowach międzynarodowych, takich jak np. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (ogłoszona w Dzienniku Ustaw z 1993 r. Numer 61 pozycja 284).

Sądy, jako organy władzy publicznej, również działają na podstawie i w granicach prawa. Sposób działania (inaczej: „sposób postępowania”) sędziów i innych urzędników sądowych jest unormowany w przepisach prawa powszechnie obowiązującego:

- 1) w sprawach cywilnych – sądy działają w sposób i na zasadach określonych w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. – **kodeks postępowania cywilnego** (w skrócie: **k.p.c.**);
- 2) w sprawach karnych – sądy działają w sposób i na zasadach określonych w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – **kodeks postępowania karnego** (w skrócie: **k.p.k.**);
- 3) w sprawach sadowoadministracyjnych – sądy działają w sposób i na zasadach określonych w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. – **Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi** (w skrócie: **PostAdmU**)⁵.

Zachęcam Czytelnika do sięgnięcia do odpowiedniego aktu prawnego, który ma zastosowanie w sprawie sądowej, toczącej się z Jego udziałem. Zdarza się bowiem, że sędziowie i urzędnicy sądowi potrafią czasem „chodzić na skróty” ze szkodą dla strony postępowania, czyli nie działać na podstawie i w granicach prawa.

Uczestnicząc w postępowaniu przed sądem należy również pamiętać o powiedzeniu: „kto nie pilnuje swego, to kijem w niego”. Ta uniwersalna zasada postępowania oznacza na gruncie załatwiania wszelkich spraw przed sądem, że należy skrupulatnie dbać o własne interesy przed sądem, nieustannie kontrolować poczynania sądu oraz pełnomocnika, żądać wyjaśnień i uzasadnień.

Dział 2. Struktura wymiaru sprawiedliwości.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne i sądy wojskowe⁶. Tak stanowi art. 175 ust. 1 Konstytucji.

Strukturę organizacyjną sądów określają ustawy:

- 1) organizację Sądu Najwyższego określa ustawa z dnia 20 września 1984 r. o Sądzie Najwyższym;⁷
- 2) organizację sądów powszechnych określa ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych;⁸
- 3) organizację sądów administracyjnych określa ustawa z dnia 23 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych.⁹

⁵ należy zauważyć, iż sprawy administracyjne są załatwiane przez organy administracji w sposób określony w ustawie z dnia 14 czerwca 1960 r. kodeks postępowania administracyjnego, natomiast sądy administracyjne rozstrzygają sprawy sadowoadministracyjne w sposób określony w ustawie Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi.

⁶ problematyka dotycząca sądów wojskowych została pominięta w niniejszym opracowaniu; nie mniej należy wskazać, iż w pierwszej instancji orzekają wojskowe sądy garnizonowe, w drugiej instancji wojskowe sądy okręgowe zaś w trzeciej instancji orzeka Sąd Najwyższy (Izba Wojskowa); por art.652 i nast. k.p.k.

⁷ tekst jednolity: Dz.U. z 2002 r. Nr 10, poz. 924 z późn.zm.

⁸ tekst jednolity: Dz.U. z 2001 r. Nr 98, poz.1070 z późn.zm.

⁹ Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz.1269.

Rozdział 2. Sądy powszechne.

Sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości Sądu Najwyższego, sądów administracyjnych oraz sądów wojskowych.

Sądami powszechnymi są:

- 1) sądy rejonowe;
- 2) sądy okręgowe;
- 3) sądy apelacyjne.

Sądy rejonowe tworzy się dla jednej lub większej liczby gmin. Sądy okręgowe obejmują teren działania kilku sądów rejonowych. Sądy apelacyjne obejmują teren działania kilku sądów okręgowych.

Podział sądów powszechnych na sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne jest też nazywany podziałem szczeblowym sądownictwa powszechnego (pewna analogia do drabiny ze szczeblami). Przeto, zaczynając od najniższego szczebla należy wymienić: sądy rejonowe, następnie sądy okręgowe, później zaś sądy apelacyjne.

Sądy powszechne wszystkich szczebli dzielą się na wydziały. Każdy sąd rejonowy posiada następujące wydziały:

- 1) **wydział cywilny** – do rozstrzygania spraw z zakresu prawa cywilnego;
- 2) **wydział karny** – do rozstrzygania spraw z zakresu prawa karnego oraz do rozpoznawania odwołań w sprawach o wykroczenia;
- 3) **wydział rodzinny i nieletnich**, zwany też sądem rodzinnym (uwaga! nazwa „sąd rodzinny” jest myląca, bowiem sąd rodzinny jest wydziałem sądu rejonowego, nie zaś jakimś odrębnym sądem); wydział ten rozpoznaje sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, sprawy dotyczące demoralizacji i czynów karalnych nieletnich oraz sprawy dotyczące leczenia osób uzależnionych od alkoholu lub od innych środków odurzających;
- 4) **wydział pracy**, zwany też **sądem pracy** – (również jest tylko wydziałem sądu rejonowego, nie zaś, jak mylnie sugeruje nazwa, oddzielnym sądem); sąd pracy rozpoznaje sprawy z zakresu prawa pracy;
- 5) **wydział ksiąg wieczystych** – do prowadzenia ksiąg wieczystych oraz rozpoznawania innych spraw cywilnych z zakresu postępowania wieczystoksięgowego;
- 6) **wydział grodzki**, zwany też sądem grodzkim (nazwa również nieco niepoprawna z językowego punktu widzenia, bowiem w istocie sąd grodzki jest wydziałem sądu rejonowego, nie zaś odrębnym sądem); sądy grodzkie rozpoznają sprawy o wykroczenia, wykroczenia skarbowe, sprawy o niektóre przestępstwa skarbowe, sprawy o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego, sprawy o przestępstwa rozpoznawane w postępowaniu uproszonym oraz drobne sprawy cywilne (głównie rozpoznawane w postępowaniu uproszonym).

W miastach będących siedzibą sądu okręgowego oraz w niektórych miastach na prawach powiatu, sądy rejonowe posiadają dodatkowe wydziały:

- 7) **wydział ubezpieczeń społecznych** – rozpoznaje sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, wydział ten może być połączony z wydziałem pracy i działać pod wspólną nazwą „wydział pracy i ubezpieczeń społecznych”;
- 8) **wydział gospodarczy**, zwany też sądem gospodarczym, rozpoznaje sprawy z zakresu prawa gospodarczego oraz sprawy cywilne powierzone do rozpoznawania sądom gospodarczym.

Sąd Okręgowy posiada następujące wydziały:

- 1) **wydział cywilny** – rozpoznaje sprawy cywilne, odwołania w sprawach rozpoznawanych przez wydziały cywilne sądów rejonowych, odwołania w sprawach cywilnych rozpoznawanych przez wydziały (sądy) grodzkie sądów rejonowych, odwołania w sprawach rozpoznawanych przez wydziały rodzinne i nieletnich sądów rejonowych¹⁰;
- 2) **wydział karny** – rozpoznaje sprawy karne oraz odwołania w sprawach karnych rozpoznawanych przez wydziały karne sądów rejonowych¹¹ oraz odwołania w sprawach karnych i karnoskarbowych rozpoznawanych przez wydziały (sądy) grodzkie sądów rejonowych;
- 3) **wydział penitencjarny i nadzoru nad wykonywaniem orzeczeń karnych** – sprawuje nadzór nad wykonywaniem orzeczeń w sprawach z zakresu prawa karnego;
- 4) **wydział pracy**, zwany sądem pracy - rozpoznaje sprawy z zakresu prawa pracy;
- 5) **wydział ubezpieczeń społecznych**, zwany sądem ubezpieczeń społecznych; rozpoznaje sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych; może być połączony w jeden wydział z wydziałem pracy i wówczas występuje pod nazwą „wydział pracy i ubezpieczeń społecznych”;
- 6) **wydział gospodarczy**, zwany **sądem gospodarczym** – rozpoznaje sprawy gospodarcze.

W Sądzie Okręgowym w Warszawie istnieją dodatkowe wydziały:

- 7) **sąd antymonopolowy, zwany sądem ochrony konkurencji i konsumentów** – rozpoznaje sprawy z zakresu ochrony konkurencji, regulacji energetyki, regulacji telekomunikacji oraz regulacji transportu kolejowego;
- 8) **wydział rejestrowy** – rozpoznaje sprawy rejestrowe (sprawy o wpis w Krajowym Rejestrze Sądowym);
- 9) **sąd wspólnotowych znaków towarowych i wzorów przemysłowych**; rozpoznaje sprawy z zakresu ochrony wspólnotowych znaków towarowych i wzorów przemysłowych.

Sąd apelacyjny dzieli się na wydziały:

- 1) **wydział cywilny** – rozpoznaje odwołania od orzeczeń wydawanych przez wydziały: cywilne i gospodarcze sądów okręgowych, a więc sprawy z zakresu prawa cywilnego, gospodarczego, rodzinnego i opiekuńczego;
- 2) **wydział karny** – rozpoznaje odwołania od orzeczeń wydawanych przez wydziały karne sądów okręgowych;
- 3) **wydział pracy i ubezpieczeń społecznych** – rozpoznaje odwołania od orzeczeń wydawanych przez wydziały pracy i ubezpieczeń społecznych sądów rejonowych oraz sądów okręgowych.

Ponadto w Sądzie Apelacyjnym w Warszawie działa **Wydział Lustracyjny**.

Rozdział 3. Sądy administracyjne.

Sądy administracyjne sprawują wymiar sprawiedliwości przez kontrolę działalności administracji publicznej pod względem zgodności z prawem.¹² Rozstrzygają także spory

¹⁰ za wyjątkiem spraw przeciwko nieletnim o popełnienie czynu karalnego, jeżeli wobec nieletniego zastosowano środek poprawczy oraz spraw przeciwko nieletnim o popełnienie czynu karalnego, gdy odwołanie od orzeczenia sądu rejonowego zawiera wniosek o orzeczenie środka poprawczego; wymienione powyżej sprawy rozpoznają wydziały karne sądów okręgowych.

¹¹ por. przypis powyżej.

¹² tak stanowi art.1 ustawy z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych. (Dz. U. z 2002 r., Nr 153 poz. 1269); należy jednak zauważyć, że zgodnie z art.1 §2 tejże ustawy, przepisy szczególne mogą przewidywać inne kryteria kontroli działania administracji publicznej, niż kryterium zgodności z prawem.

kompetencyjne oraz spory o właściwość między organami samorządu terytorialnego, samorządowymi kolegiatami odwoławczymi oraz między tymi organami a organami administracji rządowej. Należy zaznaczyć, iż sąd administracyjny nie jest takim samym sądem jak każdy sąd powszechny. **Jest on powołany jedynie do badania, czy organy administracji publicznej działają zgodnie z prawem.** Dlatego też w postępowaniu przed sądem administracyjnym ogromne znaczenie ma wykazanie, że organ administracji naruszył konkretny przepis prawa powszechnie obowiązującego, zaś kwestie dowodowe nie są przedmiotem zainteresowania tego sądu. Sąd administracyjny nie powołuje świadków, nie przesłuchuje biegłych, tylko ustala, czy organy administracji publicznej naruszyły prawo.

Sądami administracyjnymi są:

- 1) **wojewódzkie sądy administracyjne;**
- 2) **Naczelny Sąd Administracyjny.**

Wojewódzkie sądy administracyjne rozpoznają wszelkie sprawy sądowoadministracyjne, niezastrzeżone do kompetencji Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Naczelny Sąd Administracyjny sprawuje nadzór nad działalnością wojewódzkich sądów administracyjnych, tzn. rozpoznaje odwołania od orzeczeń tych sądów, podejmuje uchwały wyjaśniające zagadnienia prawne oraz rozpoznaje inne sprawy przekazane do jego właściwości przez ustawy.

Wojewódzkie sądy administracyjne dzielą się na wydziały. Naczelny Sąd Administracyjny dzieli się na izby: Izbę Finansową, Izbę Gospodarczą, Izbę Ogólnoadministracyjną, zaś izby dzielą się dodatkowo na wydziały.

Rozdział 4. Sąd Najwyższy.

Sąd Najwyższy jest naczelnym organem sądowym Rzeczypospolitej Polskiej. Sprawuje nadzór w zakresie orzekania nad działalnością sądów powszechnych oraz sądów wojskowych. Czyni to przede wszystkim poprzez rozpoznawanie kasacji od orzeczeń wydawanych przez sądy odwoławcze. Ponadto jego zadaniem jest zapewnianie prawidłowości oraz jednolitości wykładni prawa i praktyki sądowej w dziedzinach objętych jego właściwością. W tym celu Sąd Najwyższy podejmuje uchwały mające na celu wyjaśnienie zagadnień prawnych, budzących poważne wątpliwości lub przepisów prawnych, których stosowanie wywołało rozbieżności w orzecznictwie sądów. Sąd Najwyższy może także rozpoznawać sprawy przekazane do jego właściwości przez przepisy szczególne¹³.

Sąd Najwyższy dzieli się na izby:

- 1) **Izbę Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych** – sprawującą nadzór nad orzecznictwem sądowym w sprawach z zakresu prawa pracy, w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, w sprawach z zakresu własności przemysłowej oraz w innych sprawach przekazanych na podstawie przepisów szczególnych;
- 2) **Izbę Cywilną** – sprawującą nadzór nad orzecznictwem sądowym w sprawach cywilnych i gospodarczych;
- 3) **Izbę Karną** – sprawującą nadzór nad orzecznictwem sądowym w sprawach karnych, należących do właściwości sądów powszechnych;
- 4) **Izbę Wojskową** – sprawującą nadzór nad orzecznictwem sądów wojskowych.

¹³ tytułem przykładu: Sąd Najwyższy stwierdza ważność referendum ogólnokrajowego oraz referendum o którym mowa w art.235 ust. 6 Konstytucji (sprawy te przekazuje do kompetencji Sądu Najwyższego art. 125 ust 4 Konstytucji).

Dział 3. Orzeczenia sądowe i ich zaskarżalność.

Sąd dokonując rozstrzygnięcia określonej sprawy wydaje orzeczenie. Orzeczenie jest więc przewidzianą przepisami prawa formą, w której zawarte jest rozstrzygnięcie sądu.

Orzeczenia sądowe występują pod różnymi nazwami. Są nimi:

- 1) wyroki;
- 2) postanowienia;
- 3) nakazy zapłaty (w postępowaniu cywilnym);
- 4) wyroki nakazowe (w postępowaniu karnym).

Orzeczenia sądowe możemy podzielić na:

- 1) **orzeczenia**, które zawierają rozstrzygnięcie **dotyczące istoty sprawy**;
- 2) **orzeczenia**, które **nie** zawierają rozstrzygnięcia **dotyczącego istoty sprawy**.

Określenie „istota sprawy” oznacza to, o co toczy się dana sprawa. I tak np.: w sprawie karnej istotą sprawy jest kwestia winy oskarżonego i ewentualnej kary, którą sąd powinien mu wymierzyć; w sprawie sądowoadministracyjnej istotą sprawy może być stwierdzenie, czy decyzja administracyjna została wydana zgodnie z prawem; w sprawie cywilnej z powództwa o zapłatę, istotą sprawy jest obowiązek zapłaty przez jedną ze stron na rzecz innej strony określonej sumy pieniężnej.

Do kategorii **orzeczeń co do istoty sprawy** należy zaliczyć: wyroki, nakazy zapłaty w postępowaniu cywilnym, wyroki nakazowe w postępowaniu karnym.¹⁴ Orzeczenia rozstrzygające sprawę co do jej istoty zawsze kończą postępowanie w sprawie w sądzie danej instancji.

Orzeczenia, które **nie zawierają rozstrzygnięcia dotyczącego istoty sprawy** zapadają najczęściej w toku rozprawy i dotyczą kwestii pobocznych, które wyłaniają się podczas toczącego się postępowania. Do tej kategorii należy zaliczyć postanowienia.

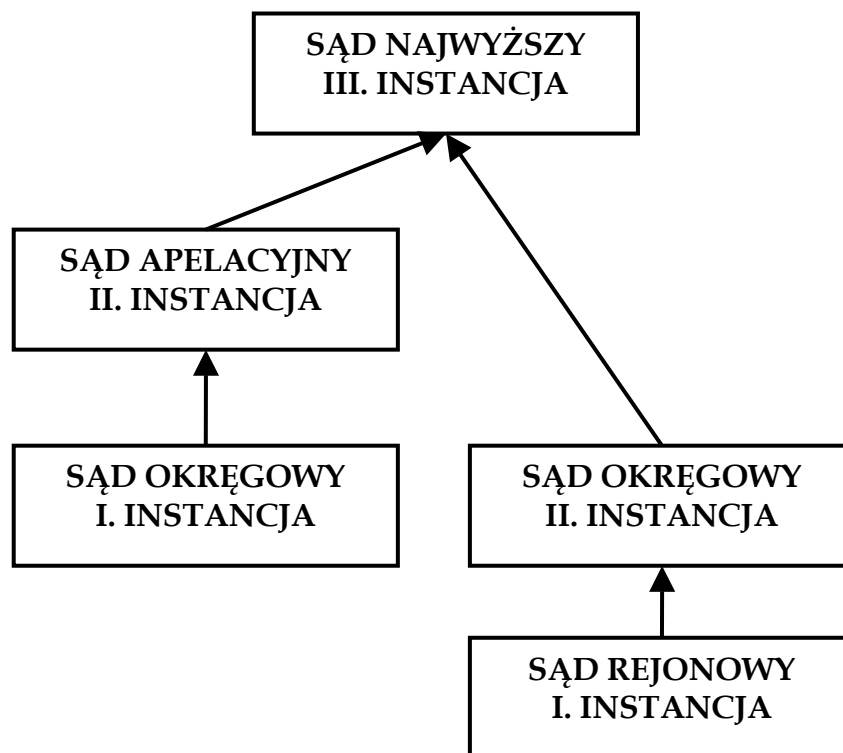
Konstytucja stanowi w art. 78, że „*Każda ze stron ma prawo do zaskarzania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarzania określa ustawa*”. Na gruncie postępowania sądowego powyższa zasada oznacza, że każdy obywatel ma prawo **co najmniej raz zaskarżyć** zapadłe w sprawie orzeczenie sądowe. Orzeczenia dotyczące istoty sprawy można zaskarżyć. Orzeczenia nie dotyczące istoty sprawy można zaskarżyć, jeżeli przewiduje to ustawa. W wyniku zaskarżenia sprawa będzie rozpoznawana przez sąd wyższego szczebla.

Można przeto powiedzieć, że sąd, który jako pierwszy rozpatrywał sprawę i którego orzeczenie się zaskarża, rozpoznawał sprawę **w pierwszej instancji** (jest to zatem sąd pierwszej instancji). Sąd rozpoznający orzeczenie na skutek jego zaskarżenia (a więc w drugiej kolejności) jest sądem **drugiej instancji**. Może się również zdarzyć, że orzeczenie sądu rozpoznającego sprawę w drugiej instancji również podlega zaskarżeniu, a jeśli do zaskarżenia dojdzie, sprawę będzie rozpatrywał sąd **trzeciej instancji**.

Orzeczenia sądów powszechnych, zapadające w postępowaniu cywilnym i karnym w pierwszej instancji, mogą zostać zaskarżone do sądu drugiej instancji, zaś orzeczenia sądu drugiej instancji, mogą zostać zaskarżone do sądu trzeciej instancji. W pierwszej instancji w postępowaniu cywilnym i karnym orzekają sądy rejonowe i sądy okręgowe (w zależności od rodzaju sprawy). W drugiej instancji orzekają sądy okręgowe (w nich tzw. wydziały odwoławcze) oraz apelacyjne. W trzeciej instancji orzeka tylko Sąd Najwyższy.

¹⁴ w postępowaniu nieprocesowym, które jest rodzajem sądowego postępowania cywilnego, zapadają postanowienia co do istoty sprawy, jednakże chęć zachowania przejrzystości wywodu skłoniła autora do niewymieniania tych postanowień w tym miejscu.

Schemat postępowania instancyjnego w sprawach rozpoznawanych w sądach powszechnych i w Sądzie Najwyższym przedstawiony jest poniżej.

W postępowaniu sądowoadministracyjnym orzeczenia wojewódzkich sądów administracyjnych zapadają w pierwszej instancji, i mogą zostać zaskarżone tylko do Naczelnego Sądu Administracyjnego, który jest sądem drugiej i ostatniej w tym postępowaniu instancji.

Schemat postępowania instancyjnego w sądach administracyjnych przedstawiony jest poniżej.

Wyjaśnienia wymaga jeszcze pojęcie **prawomocności orzeczenia**. Orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy lub inny środek zaskarżenia. Innymi słowy **orzeczenie jest prawomocne wtedy, kiedy nie możemy go już skutecznie zaskarżyć do sądu wyższej instancji**.

Prawomocność orzeczenia ma dwa skutki. Po pierwsze, rozstrzygnięcie zawarte w prawomocnym orzeczeniu wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, ale również inne sądy

i inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w wypadkach wskazanych w ustawie również inne osoby nie będące stronami. Oznacza to, że **inne sądy i wszelkie urzędy muszą w toku swojej działalności uwzględniać prawomocne rozstrzygnięcia sądu**. Muszą przyjmować, że sytuacja prawna jest taka, jak wynika to z prawomocnego orzeczenia sądowego.

Drugim skutkiem prawomocnego orzeczenia jest tzw. powaga rzeczy osądzonej. Oznacza to, że **nie może drugi (lub kolejny) raz toczyć się sprawa** o to samo pomiędzy tymi samymi stronami. Postępowanie w takiej sprawie nie może zostać wszczęte, a jeżeli zostanie wszczęte, to musi zostać umorzone. Prawomocne rozstrzygnięcie sądu kończy raz na zawsze określoną sprawę.

Zazwyczaj dopiero z chwilą swojego uprawomocnienia się orzeczenie staje się skuteczne lub wykonalne, tzn. dopiero, gdy orzeczenia nie można zaskarżyć w toku instancji, wówczas strony mogą przystąpić do jego wykonania. Zasada ta doznaje jednak szeregu **wyjątków**. Istnieją sytuacje, w których mimo nieuprawomocnienia się orzeczenia, można to orzeczenie wykonać.¹⁵

Dział 4. Terminy.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Termin jest zdarzeniem przyszłym oraz pewnym (co do którego można mieć całkowitą pewność, że nastąpi). W tym znaczeniu terminem jest upływ oznaczonego czasu. Z uwagi na to, kto wyznacza termin, terminy dzielimy na:

- 1) **ustawowe** – wyznaczone w ustawie lub innym akcie prawa powszechnie obowiązującego; nie mogą być one przedłużane, ani skracane przez jakikolwiek organ sądowy;
- 2) **sądowe** – wyznaczone przez sąd; mogą być z ważnej przyczyny przedłużane lub skracane.

Rozdział 2. Zasady obliczania terminów.¹⁶

W postępowaniu przed sądami (a więc w postępowaniach w sprawach: cywilnych, karnych, sądowoadministracyjnych), obowiązują następujące zasady obliczania terminów:

- 1) **termin oznaczony w dniach, kończy się z upływem dnia ostatniego;**
- 2) **jeżeli początkiem terminu oznaczonego w dniach jest pewne zdarzenie, nie uwzględnia się przy obliczaniu terminu tego dnia, w którym to zdarzenie nastąpiło;** przykład: strona otrzymuje w dniu 7 lutego 2005 r. postanowienie sądu, w którym sąd informuje, że postanowienie to jest zaskarżalne w terminie siedmiu dni od dnia doręczenia; termin ten liczymy w taki sposób, że nie wliczamy do tego terminu dnia, w którym doręczono pismo (czyli dnia 7 lutego), następnie dodajemy siedem dni (8, 9, 10, 11, 12, 13, 14), w wyniku czego otrzymujemy datę 14 lutego. Termin ten upływa wraz z upływem ostatniego dnia terminu, a więc 14 lutego o godzinie 24.;
- 3) **termin oznaczony w tygodniach, miesiącach lub latach kończy się z upływem dnia, który nazwą lub datą odpowiada początkowemu dniowi terminu, a gdyby**

¹⁵ w postępowaniu cywilnym wyrok zaoczny jest natychmiast wykonalny, mimo że można go jeszcze zaskarżyć sprzeciwem od wyroku zaocznego; por art.333 §1 pkt 3 k.p.c. oraz art.344 k.p.c.

¹⁶ zasady obliczania terminów zostały unormowane: w postępowaniu cywilnym: art. 164-165 k.p.c. oraz art.110-116 k.c., w postępowaniu karnym art. 123 k.p.k.; w postępowaniu sądowoadministracyjnym art. 83 §1i2 PostAdmU.

takiego dnia w ostatnim miesiącu nie było, w ostatnim dniu tego miesiąca; przykłady: w dniu 7 lutego (poniedziałek) nastąpiło doręczenie uzasadnienia wyroku, będące początkiem dwutygodniowego terminu na wniesienie apelacji; termin ten więc kończy się z upływem dnia, który nazwą odpowiada początkowemu dniowi terminu, a więc w poniedziałek za dwa tygodnie, o godzinie 24.; z kolei termin miesięczny liczony od dnia 7 lutego będzie upływał w dniu, który datą odpowiada początkowemu dniowi terminu, a więc 7 marca; jeśli by się zdarzyło, że termin liczymy od dnia 31 marca, a w miesiącu następnym (kwietniu) dnia takiego nie ma, to termin upływa z końcem dnia 30 kwietnia, bo jest to w tym miesiącu dzień ostatni; termin jednoroczny, który rozpoczyna bieg w dniu 7 lutego, kończy się z upływem dnia 7 lutego roku następnego, bowiem jest to termin oznaczony w latach;

- 4) **jeżeli termin jest oznaczony na początek, środek lub koniec miesiąca, rozumie się przez to pierwszy, piętnasty lub ostatni dzień miesiąca;**
- 5) **termin półmiesięczny jest równy piętnastu dniom;**
- 6) **jeżeli termin jest oznaczony w miesiącach lub latach, a ciągłość terminu nie jest wymagana, miesiąc liczy się za dni trzydzieści, a rok za dni trzysta sześćdziesiąt pięć.**

Jeżeli ostatni dzień terminu przypada na dzień ustawowo wolny od pracy, to termin upływa pierwszego dnia roboczego po dniu (lub dniach) wolnych od pracy. Na przykład, jeżeli ostatni dzień terminu wypada w niedzielę, to upływ terminu przesuwają się na poniedziałek.

Powyższe zasady obliczania terminów są stosowane w postępowaniu cywilnym, karnym oraz sądownoadministracyjnym, z jednym wyjątkiem:

- 1) w postępowaniu cywilnym oraz karnym: jeżeli koniec terminu przypada na dzień ustawowo wolny od pracy, termin upływa wraz z upływem następnego dnia po dniu ustawowo wolnym od pracy; przy czym dniami ustawowo wolnymi od pracy są tylko: niedziela i święta państwowe, nie są nimi soboty;
- 2) w postępowaniu sądownoadministracyjnym, jeżeli ostatni dzień terminu przypada na sobotę lub dzień ustawowo wolny od pracy, za ostatni dzień terminu uważa się następny dzień po dniu lub dniach wolnych od pracy; sobota jest więc traktowana w tym przypadku tak samo jak dzień ustawowo wolny od pracy.

Rozdział 3. Zachowanie terminu.

Zachować termin oznacza tyle, co dokonać przed jego upływem czynności przewidzianej w przepisach prawa, np.: wnieść do sądu pismo procesowe przed upływem wyznaczonego terminu.

Jest to bardzo ważne, bowiem z zachowaniem terminu przepisy prawne wiążą poważne konsekwencje.

Czynność w postępowaniu sądowym powzięta przez stronę po upływie terminu jest bezskuteczna.

Oznacza to m.in., że nawet najbardziej słuszne lub najlepiej uzasadnione pismo procesowe, wniosek czy oświadczenie nie zostanie wzięte pod uwagę przez sąd, jeżeli jest ono złożone po terminie. Nikt nie będzie się nim zajmował. Powstanie taka sytuacja, jakby pismo w ogóle nie zostało złożone. Dlatego zachowywanie terminów jest sprawą najważniejszą.

Aby zachować termin najlepiej jest **wnieść pismo do sądu**, tzn. złożyć pismo w kancelarii bądź w sekretariacie sądu. Pismo, które zamierzamy złożyć w sądzie, powinno być sporządzone w co najmniej dwóch egzemplarzach. Co najmniej jeden egzemplarz pisma należy oddać

w sekretariacie lub w kancelarii sądu, natomiast **drugi egzemplarz jest przeznaczony dla składającego pismo** i służy jako dowód złożenia pisma w terminie. Na drugim egzemplarzu upoważniony pracownik sądu przystawia **pieczęć** zaznaczając dokładną **datę i godzinę złożenia** pisma oraz pod odciskiem pieczęci zamieszcza swój **podpis**.

Powinieneś Czytelniku za każdym razem żądać od pracowników sądu, ażeby **potwierdzili** odbiór złożonego przez Ciebie pisma przystawiając pieczęć z datą oraz godziną złożenia pisma i zamieszczając tam swój podpis.

Aby termin został zachowany nie jest konieczne złożenie pisma osobiście w sądzie. Pismo można nadać – koniecznie listem poleconym – w polskim **urzędzie pocztowym**. **Jest to równoznaczne z wniesieniem go do sądu w tym dniu, w którym je nadaliśmy**. Konieczne trzeba zachować potwierdzenie nadania pisma, które będzie służyło nam jako dowód zachowania terminu.

Przepisy szczególne przewidują również inne możliwości składania pism w sposób zapewniający zachowanie terminu:

- 1) złożenie pisma przez żołnierza w dowództwie jednostki wojskowej;
- 2) złożenie pisma przez osobę pozbawioną wolności w administracji zakładu karnego;
- 3) złożenie pisma przez członka polskiego statku morskiego u kapitana statku.

Rozdział 4. Przywrócenie terminu.¹⁷

Jeżeli strona nie dokonała w terminie czynności procesowej **bez swojej winy**, sąd ma możliwość przywrócić termin na wniosek tejże strony. Pismo z wnioskiem o przywrócenie terminu wnosi się do sądu, w którym czynność miała być dokonana, **w ciągu tygodnia** od czasu ustania przyczyny uchybienia (niedotrzymania) terminu.

W piśmie tym należy **uprawdopodobnić przyczyny uzasadniające przywrócenie** terminu, tzn., wykazać, iż strona nie ponosi winy za to, że złożyła pismo procesowe po terminie. Przykładem takiej sytuacji może być złożenie pisma procesowego po terminie przewidzianym na jego wniesienie z powodu błędnego pouczenia zawartego w piśmie otrzymanym z sądu. Wnosząc o przywrócenie terminu powinniśmy wytłumaczyć, iż pismo złożyliśmy w terminie, jaki wynikał z błędnego pouczenia sądu, kierując się zaufaniem do organów państwowych i nie powinniśmy z tego tytułu ponosić ujemnych konsekwencji prawnych. Winę za zaistniałą sytuację bez wątpienia ponosi urzędnik sądowy, który na piśmie udzielił błędnego pouczenia, a nie strona postępowania przed sądem.

Jest bardzo ważne, aby **równocześnie** ze złożeniem wniosku o przywrócenie terminu **dokonać czynności procesowej**, która miała być w terminie dokonana. Oznacza to, że do sądu powinniśmy skierować dwa pisma: pierwsze – zawierające wniosek o przywrócenie terminu oraz drugie – pismo procesowe obejmujące czynność prawną, którą zamierzamy (zamierzaliśmy) dokonać. Złożenie samego wniosku o przywrócenie terminu nie odniesie pożądanego przez nas skutku i termin nie zostanie nam przywrócony.

Należy w tym miejscu wyjaśnić, iż przywrócenie terminu ma charakter wyjątkowy, zaś samo złożenie wniosku o przywrócenie terminu nie wstrzymuje ani postępowania w sprawie ani wykonania orzeczenia. Możemy jednak wnosić, aby sąd wstrzymał postępowanie lub wykonanie orzeczenia, jednak decyzja w tym zakresie zależy tylko i wyłącznie od woli i uznania sądu i nie należy oczekiwać, że sąd tak uczyni.

¹⁷ przywrócenie terminu zostało unormowane: w postępowaniu cywilnym w art.167-172 k.p.c., w postępowaniu karnym w art.122§1 i art.126-127 k.p.k., w postępowaniu sądowoadministracyjnym w art.85-89 PostAdmU;

Na postanowienie sądu o odmowie przywrócenia terminu przysługuje zażalenie.¹⁸

Wzór wniosku o przywrócenie terminu.

Powód:

Antoni Adam Actor
ul. Maksymalna 1 m1
00 – 000 Warszawa

pismo procesowe
wolne od opłaty sądowej

Sygn. akt III C 333/04

Warszawa, dnia 3 lutego 2005 r.

Sąd Okręgowy w Warszawie
III Wydział Cywilny
al. Solidarności 127
00 – 951 Warszawa

Pozwany:
Radosław Robert Reus
ul. Minimalna 1 m 1
00 – 000 Warszawa

WNIOSEK
o przywrócenie terminu

Niniejszym, wnoszę o przywrócenie terminu do wniesienia zażalenia na odmowę wyłączenia ze składu tut. Sądu, sędziego – Pani Jolanty Ireny Iudex.

W dniu 20 stycznia 2005 r. otrzymałem postanowienie tutejszego Sądu odmawiające wyłączenia od udziału w sprawie sędziego-przewodniczącej składu orzekającego – Pani Jolanty Ireny Iudex. Wraz z odpisem tego postanowienia otrzymałem również zawiadomienie z pouczeniem, iż od przedmiotowego postanowienia nie przysługuje zażalenie. Jednakże po konsultacji z adwokatem okazało się, iż powyższe postanowienie jest zaskarżalne w terminie 7-dniowym, zaś sąd udzielił mi błędnego pouczenia w tym przedmiocie.

Wobec powyższego wnoszę o przywrócenie terminu do złożenia zażalenia na w/w postanowienie. Wraz z niniejszym wnioskiem składam zażalenie na odmowę wyłączenia sędziego od udziału w sprawie.

z wyrazami szacunku
A.A.Actor

Dział 5. Doręczenie.¹⁹

Doręczenie jest jednym z najczęściej występujących zdarzeń, powodujących rozpoczęcie biegu terminu do dokonania czynności w postępowaniu przed sądem. Doręczane są m.in. pisma procesowe, zawiadomienia, wezwania, odpisy orzeczeń.

Doręczeń sąd dokonuje najczęściej za pośrednictwem poczty²⁰. Doręczenie może nastąpić również przez wręczenie pisma adresatowi w sekretariacie sądu. Doręczeń w zasadzie **nie**

¹⁸ stanowi tak: 126 §3 k.p.k., art. 86 §3 PostAdmU; w postępowaniu cywilnym należy powołać się na przepis art.394 §1 k.p.c., bowiem postanowienie o odmowie przywrócenia terminu jest postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie w rozumieniu tego przepisu.

¹⁹ doręczenie zostało unormowane: w postępowaniu cywilnym w art.131-147 k.p.c.; w postępowaniu karnym w art.128-142 k.p.k.; w postępowaniu sądowoadministracyjnym w art.65-81 PostAdmU.

²⁰ sąd może dokonywać doręczeń również przez inne uprawnione podmioty zajmujące się doręczaniem korespondencji; w postępowaniu cywilnym może być to komornik, woźny, sądowa służba doręczeniowa; w postępowaniu karnym: pracownik sądu (jako organu wysyłającego), policja; w postępowaniu sądowoadministracyjnym pracownik sądu.

dokonuje się w dni ustawowo uznane za wolne od pracy (niedziele, święta państwowe) oraz w porze nocnej (od godziny 21 do 7).²¹

Podstawową zasadą jest, że pisma doręcza się **adresatowi osobiście** (czyli „do rąk własnych”). Sąd może dokonać doręczenia w jednym z trzech miejsc, których wybór zależy od uznania sądu:

- 1) w mieszkaniu (najczęściej stosowane miejsce doręczeń);
- 2) w miejscu pracy;
- 3) tam, gdzie się adresata zastanie.

W postępowaniu cywilnym i sądowoadministracyjnym doręczenia dokonuje się:

- 1) osobom fizycznym – osobiście;
- 2) jednostkom organizacyjnym - organowi uprawnionemu do reprezentowania jednostki przed sądem lub pracownikowi uprawnionemu do odbioru pism;
- 3) przedsiębiorcom wpisanym do rejestru – na adres podany w rejestrze.

Jeżeli nie jest możliwe osobiste doręczenie pisma adresatowi (np. z powodu chwilowej nieobecności adresata w mieszkaniu), to wówczas może dojść do tzw. **doręczenia zastępczego**, które polega na tym, że:

- 1) w mieszkaniu pismo doręcza się dorosłemu domownikowi, a gdyby jego nie było – administracji domu, dozorczy domu lub sołtysowi, jeżeli osoby te nie są przeciwnikami adresata w sprawie i podjęły się oddania mu pisma;
- 2) w postępowaniu cywilnym pisma mogą być doręczane zastępczo w miejscu pracy; oznacza to, że jeśli doręczający nie zastanie adresata w miejscu pracy, to może pismo przekazać osobie upoważnionej w zakładzie pracy do odbioru pism (w postępowaniu karnym oraz sądowoadministracyjnym przepisy nie przewidują możliwości doręczenia zastępczego w miejscu pracy);
- 3) w postępowaniu karnym i sądowoadministracyjnym pismo może być również doręczone za pośrednictwem telefaksu oraz poczty elektronicznej; w takim wypadku dowodem doręczenia jest potwierdzenie transmisji danych (w postępowaniu cywilnym przepisy nie przewidują możliwości takiego doręczenia).

W razie niemożliwości doręczenia pisma adresatowi osobiście oraz zastępczo, pismo **pozostawia się w urzędzie** pocztowym lub w urzędzie gminy, a zawiadomienie o tym umieszcza się w skrzynce na korespondencję bądź na drzwiach mieszkania adresata (awizo) ze wskazaniem, gdzie i kiedy adresat może pismo odebrać oraz ze wskazaniem, kiedy pozostawiono pismo. **Adresat powinien odebrać pozostawione pismo w ciągu 7 dni.** W razie, gdyby nie odebrano pisma w terminie 7 dni, zawiadomienie o pozostawieniu pisma należy jeden raz powtórzyć.

W wypadku, **gdy adresat nie odbierze pisma**, a adres do doręczeń był uprzednio sądowi znany, to wówczas pismo to **pozostawia się w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia**. Oznacza to, że mimo nieodebrania pisma, sąd traktuje je w taki sposób, jakby zostało przez adresata odebrane. Konsekwencją tego jest m.in. to, że zaczynają biec terminy przewidziane dla dokonania czynności w postępowaniu przed sądem, co może spowodować dla strony bardzo niekorzystne skutki prawne, takie jak np. niemożliwość zaskarżenia niekorzystnego dla strony orzeczenia sądu. Ten sam skutek nastąpi w sytuacji, w której **adresat odmówi przyjęcia pisma**. Wówczas pismo to pozostawia się w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia, zaś sąd przyjmuje, że doręczenie zostało dokonane.

Należy pamiętać o tym, że strony postępowania są obowiązane informować sąd o każdej zmianie swojego miejsca zamieszkania lub adresu do doręczeń. W razie zaniedbania tego

²¹ prezes sądu może w wyjątkowych wypadkach zarządzić doręczenie w dzień ustawowo uznany za wolny od pracy lub w porze nocnej.

obowiązku pismo sądowe pozostawia się w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia, co może się wiązać z niekorzystnymi dla strony konsekwencjami prawnymi (np. z upływem terminów). Innymi słowy sąd uznaje, że pismo to zostało doręczone. Przedsiębiorca wpisany do rejestru ma obowiązek dopilnować, ażeby adres podany w rejestrze był zgodny z rzeczywistym adresem tego przedsiębiorcy, bowiem sąd będzie wysyłał pisma na adres podany w rejestrze.

O obowiązku informowania sądu o zmianie miejsca zamieszkania lub adresu do doręczeń oraz o skutkach jego zaniedbania strony powinny zostać pouczone na początku postępowania.

W przypadku braku takiego pouczenia, strona, która nie dotrzymała terminu, może złożyć wniosek o przywrócenie terminu uzasadniając, że nie została prawidłowo pouczona o obowiązku informowania sądu o zmianie miejsca zamieszkania lub adresu do doręczeń. Wraz z wnioskiem o przywrócenie terminu strona powinna dokonać czynności procesowej, dla której termin ma zostać przywrócony.

Dział 6. Pisma procesowe i protokoły w postępowaniu sądowym.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Osoby stojące przed sądem mogą składać wnioski i oświadczenia **na piśmie** albo **ustnie do protokołu**.

To, co zostanie przez stronę sądowi zakomunikowane, powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w formie pisemnej, tj. bądź w piśmie złożonym do sądu, bądź w protokole.

Rozdział 2. Pisma strony w postępowaniu sądowym (pisma procesowe).²²

Pisma, które wnosi do sądu strona (uczestnik postępowania)²³ nazywane są pismami procesowymi. Obejmują one wszelkie wnioski i oświadczenia, które są składane przez uczestników postępowania poza rozprawą (na rozprawie strony przedstawiają swoje żądania, wnioski i oświadczenia ustnie, zaś to, co zostanie wypowiedziane, powinno zostać z jak największą dokładnością zapisane przez protokolanta w protokole z rozprawy).

Każde pismo skierowane do sądu, powinno odpowiadać określonym w ustawie **wymaganiom formalnym** (wymogom co do formy)²⁴ oraz **fiskalnym** (wymogom co do opłacenia wniesionego pisma). Każde pismo procesowe²⁵ powinno zawierać:

- 1) datę sporządzenia pisma;
- 2) **oznaczenie wnoszącego pismo:**

²² określenie „pismo procesowe” występuje na gruncie kodeksu postępowania cywilnego oraz kodeksu postępowania karnego, natomiast w ustawie o postępowaniu przed sądami administracyjnymi używa określenia „pismo w postępowaniu sądowym (pismo strony)”.

²³ określenia: „strona” oraz „uczestnik” są w ramach niniejszej części opracowania stosowane zamiennie, z uwagi na chęć zachowania przejrzystości wywodów; jednocześnie należy zaznaczyć, że przepisy kodeksu postępowania cywilnego odmiennie regulują pozycję strony w postępowaniu procesowym oraz pozycję uczestnika postępowania w postępowaniu nieprocesowym (por. art. 72 i 510 k.p.c.); również ustawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi rozróżnia pojęcia strony i uczestnika postępowania (por. art. 32 i 33 PostAdmU); w kodeksie postępowania karnego określenie „uczestnik postępowania” nie występuje.

²⁴ ogólne wymagania formalne pism procesowych unormowane są; w postępowaniu cywilnym w art. 126 i 128 k.p.c.; w postępowaniu karnym w art. 119 k.p.k.; w postępowaniu sądowoadministracyjnym w art. 46-47 PostAdmU.

²⁵ wymienione poniżej wymagania formalne pisma procesowego nie są wiernym odzwierciedleniem treści przepisów powołanych w przypisie 19; wymagania zostały przez autora sformułowane w taki sposób, ażeby można było nimi się posłużyć we wszystkich rodzajach postępowania sądowego.

- a) imiona, nazwisko, adres (miejscowość, nazwa ulicy, numer domu, numer mieszkania, kod pocztowy);
 - b) jeżeli wnoszący pismo jest jednostką organizacyjną zamiast imienia i nazwiska podaje się nazwę tej jednostki oraz adres,
 - c) jeżeli wnoszący pismo ma przedstawiciela ustawowego (jest nim np. rodzic osoby małoletniej, opiekun osoby ubezwłasnowolnionej), to należy wskazać także jego imiona, nazwisko oraz adres,
 - d) jeżeli wnoszącego pismo reprezentuje pełnomocnik (np. adwokat, radca prawny) należy wskazać jego imię, nazwisko oraz adres (adres kancelarii adwokackiej lub radcowskiej);
- 3) **oznaczenie strony przeciwnej**: podobnie jak w pkt 2; wymóg ten nie obowiązuje w postępowaniu karnym;
- 4) **oznaczenie organu (sądu)** do którego pismo jest kierowane (wystarczy nazwa sądu, nazwa wydziału oraz w miarę możliwości adres);
- 5) **nagłówek** wskazujący na rodzaj pisma (np. „Pozew”, „Apelacja”, „Odpowiedź na zażalenie”, „Wniosek dowodowy”, „Oświadczenie dotyczące ...”);
- 6) **treść** wniosku lub oświadczenia, w miarę potrzeby **z uzasadnieniem**;
- 7) **własnoręczny podpis** osoby wnoszącej pismo (**nie** może to być podpis sporządzony pismem maszynowym, czy drukowanym); jeżeli osoba wnosząca pismo nie może się podpisać, pismo podpisuje osoba przez nią upoważniona, z wymienieniem przyczyny, z powodu której osoba wnosząca pismo sama się nie podpisała;
- 8) **wymienienie załączników**: jeśli do pisma dołączamy dokumenty lub kserokopie, które potwierdzają powoływane przez nas okoliczności, to powinniśmy sporządzić na końcu pisma listę tych załączników; ma to zapobiec zagubieniu przez pracowników sądu załączanych dokumentów;
- 9) **wzmiankę o wniesieniu** stosownej **opłaty**; może to być stwierdzenie, że strona została przez sąd zwolniona od kosztów sądowych albo że pismo nie podlega opłacie sądowej; jeżeli pismo powinno zostać opłacone, na piśmie nakleja się znaczki sądowe w kwocie odpowiadającej wysokości opłaty pobieranej od danego pisma albo do pisma załącza się dowód wpłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na konto właściwego sądu; wysokość opłat od poszczególnych rodzajów pism procesowych określa właściwe rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości; jaka jest wysokość opłaty od pisma, które zamierzamy wnieść, możemy się dowiedzieć również w sekretariacie sądu; znaczki sądowe możemy nabyć w sekretariacie sądu lub w kasie sądowej.

Jeżeli pismo procesowe jest pierwszym pismem w sprawie, powinno zawierać związane oznaczenie przedmiotu sprawy lub oznaczenie przedmiotu sporu. Następne pisma wnoszone w tej samej sprawie powinny zawierać **sygnaturę akt** nadaną sprawie w sądzie.

Jeżeli pismo wnosi **pełnomocnik**, powinien do pisma tego **dołączyć** swoje **pełnomocnictwo** do reprezentowania określonej osoby lub jednostki organizacyjnej w postępowaniu przed sądem.

Do pisma procesowego należy dołączyć jego **odpisy**²⁶ oraz odpisy jego załączników dla doręczenia ich stronie przeciwnej. Ilość odpisów (czyli dodatkowych egzemplarzy pisma procesowego) jest zależna od ilości stron (uczestników) postępowania. Innymi słowy **sąd i inni uczestnicy** postępowania powinni otrzymać od nas **po jednym egzemplarzu** składanego przez nas pisma procesowego. Należy jeszcze raz podkreślić, iż **pismo, które wnosimy do sądu powinno być przez nas opłacone**, jeżeli podlega ono opłacie sądowej.

²⁶ każdy egzemplarz pisma (choćby była to kserokopia) powinien być własnoręcznie podpisany przez osobę wnoszącą pismo; dlatego lepiej jest posłużyć się pojęciem „odpis” aniżeli „kopia”.

Jeżeli do sądu wniesiemy pismo, które nie odpowiada warunkom formalnym przewidzianym dla określonego pisma procesowego lub nie zostanie przez nas należycie opłacone, wówczas **sąd wzywa** do uzupełnienia braków formalnych naszego pisma lub do wniesienia stosowej opłaty. W tym celu **wyznacza** nam **7 dniowy termin** na usunięcie braków. Jeżeli we wskazanym 7 dniowym terminie wniesiemy odpowiednie „poprawki” do pisma procesowego, to będzie ono wywoływało skutek od dnia jego wniesienia. Oznacza to, że sąd pismo to potraktuje tak, jakby było prawidłowo sporządzone i opłacone już w dniu, w którym pierwszy raz wnieśliśmy je do sądu.

Jeżeli jednak nie poprawimy pisma w sposób wskazany przez sąd, nie opłacimy go lub jeśli pismo nadal będzie zawierało braki formalne, sąd zwróci nam pismo nie podejmując żadnej czynności w sprawie. Pismo nasze będzie potraktowane tak, jakby nigdy nie zostało złożone. Skutek ten może okazać się szczególnie niekorzystny dla strony w sytuacji, kiedy upływa termin na wystąpienie do sądu z określonym pismem procesowym.

Rozdział 3. Protokoły.²⁷

Protokół jest uporządkowanym zbiorem kart, na których zapisywany jest przebieg czynności dokonywanych przed organem prowadzącym postępowanie. W postępowaniu przed sądem protokół jest sporządzany (spisywany) przez protokolanta pod kierunkiem sędziego, który przewodniczy rozprawie.

Najczęściej odbywa się to w taki sposób, że sędzia-przewodniczący dyktuje protokolantowi to, co ma się znaleźć w protokole. Drugim sposobem sporządzania protokołów jest sytuacja, w której sędzia-przewodniczący pozostawia protokolantowi „wolną rękę” w spisywaniu przebiegu czynności. Wówczas, po złożonym zeznaniu, powinniśmy domagać się od sądu odczytania tego, co zostało zapisane w protokole.

Jeśli okaże się, że treść protokołu nie oddaje rzeczywistego przebiegu czynności, powinniśmy niezwłocznie zażądać sprostowania bądź uzupełnienia protokołu w tym zakresie.

Protokół powinien zawierać:

- 1) dokładny przebieg czynności protokołowanej (np. zeznania świadka czy biegłego, dyktowane przez sędziego protokolantowi zdanie po zdaniu);
- 2) oświadczenia i wnioski uczestników czynności protokołowanej;
- 3) wydane w toku czynności postanowienia i zarządzenia;
- 4) stwierdzenie innych okoliczności dotyczących przebiegu czynności.

Po uzyskaniu wglądu w akta sprawy, powinno się również sprawdzić, czy protokół jest spisywany poprawnie co do formy, tzn. czy zawiera:

- 1) oznaczenie sądu, przed którym dokonano czynności protokołowanej;
- 2) oznaczenie miejsca i daty posiedzenia;
- 3) imiona i nazwiska sędziów;
- 4) imię i nazwisko protokolanta;
- 5) imię i nazwisko prokuratora, jeżeli bierze udział w sprawie;
- 6) imiona i nazwiska uczestników postępowania;
- 7) imiona i nazwiska pełnomocników uczestników postępowania, ewentualnie imiona i nazwiska przedstawicieli ustawowych uczestników postępowania (rodziców osoby małoletniej, opiekunów osoby ubezwłasnowolnionej).

²⁷ zasady sporządzania protokołów zostały unormowane: w postępowaniu cywilnym w art.157-161 k.p.c.; w postępowaniu karnym w art.143-155 k.p.k.; w postępowaniu sądowoadministracyjnym w art.100-104 PostAdmU.

Protokół rozprawy powinien być podpisany przez sędziego oraz protokolanta. Wszelkie skreślenia, poprawki i uzupełnienia poczynione w protokole wymagają omówienia podpisanego przez osoby podpisujące protokół. W protokole nie powinno być też „wolnych miejsc” między linijkami.

Należy zwrócić uwagę na to, czy **karty** protokołu są należycie **ponumerowane**. Jeśli karty protokołu nie są numerowane, to może to świadczyć albo o wyjątkowym niechlujstwie pracowników sądu albo o fałszowaniu protokołu (prawdopodobnie na naszą szkodę). Dostrzegając taką praktykę należy **zwrócić się o ponumerowanie kart** do pracownika sekretariatu sądu (najlepiej jest to uczynić **na piśmie**).

W toku postępowania przed sądem należy również zwracać szczególną uwagę na to, co jest zapisywane w protokole, bowiem może się zdarzyć, że sędzia-przewodniczący dyktując do protokołu czyni pewne skróty myślowe, które nie oddają w pełni tego, co miała na myśli osoba składająca zeznanie. Może się też zdarzyć, że przebieg postępowania jest protokołowany niedokładnie czy wręcz wybiórczo, co powoduje sytuację, w której to, co mówimy przed sądem i na czym zależy nam, aby sąd wziął pod uwagę, w ogóle nie znajdzie się w protokole.

Osoby biorące udział w czynnościach mają prawo żądać zamieszczenia w protokole z pełną dokładnością wszystkiego, co dotyczy ich praw lub interesów.

Pamiętajmy o tym, że jeśli określone stwierdzenie nie zostanie zamieszczone w protokole, to jest traktowane przez sąd tak, jakby tego stwierdzenia w ogóle nie było.

Najczęściej występującymi w praktyce **nieprawidłowościami w sporządzaniu protokołów** są:

- 1) nierzetelne, wybiórcze protokołowanie zeznań, ze szkodą dla strony;
- 2) opóźnione numerowanie kart protokołu, umożliwiające dokonywanie nadużyć, dopisywanie;
- 3) dopisywanie w protokole, w pozostawionych na ten cel „wolnych miejscach”.

Jeżeli stwierdzimy, że w protokole są nieścisłości i opuszczenia, albo że coś zaprotokołowano niegodnie z rzeczywistością, to możemy złożyć do sądu **wniosek o sprostowanie protokołu**. Wniosek taki powinien czynić zadość ogólnym wymaganiom przewidzianym dla pisma procesowego, a nadto zawierać:

- 1) wskazanie nieścisłości i opuszczeń, które zamierzamy sprostować;
- 2) wskazanie sposobu, w jaki chcemy poprawić nieścisłości bądź uzupełnić opuszczenia;
- 3) w miarę możliwości uzasadnienie, w którym powołamy się na dowody świadczące o zasadności wniosku o sprostowanie protokołu.

Wniosek o sprostowanie protokołu może być złożony:

- 1) w postępowaniu karnym – do czasu wysłania akt do sądu wyższej instancji;²⁸
- 2) w postępowaniu cywilnym – nie później jak na następnym posiedzeniu (rozprawie), a jeśli idzie o protokół rozprawy, po której zamknięciu nastąpiło wydanie wyroku, dopóki akta sprawy znajdują się w sądzie;²⁹
- 3) w postępowaniu sądowoadministracyjnym – na następnym posiedzeniu lub rozprawie, nie później jednak niż w terminie 30 dni od dnia posiedzenia, z którego sporządzony jest protokół.³⁰

²⁸ por. art.153 §4 k.p.k.

²⁹ por. art.160 k.p.c.

³⁰ por. art.103 PostAdmU.

Wzór wniosku o sprostowanie protokołu.

Warszawa, dnia 5 lutego 2005 r.

Oskarżony:
Sylwester Salomon Suspectus
ul. Minimalna 1 m 1
00 – 000 Warszawa

Sąd Okręgowy w Warszawie
VII Wydział Karny
al. Solidarności 127
00 – 951 Warszawa

pismo wolne
od opłaty sądowej

Sygn. akt. VII K 444/04

WNIOSEK
o sprostowanie protokołu rozprawy

Niniejszym wnoszę o sprostowanie protokołu rozprawy, odbytej w dniu 18 stycznia 2005 r., w ten sposób, że:

- 1) w zeznaniach świadka Pana Tadeusza Teodora Testisa, na karcie 260, po słowach: „widziałem jak oskarżony uderzył łopatą w rękę pokrzywdzonej” dodać fragment: „zdarzenie to obserwowałem z odległości ok. 250 metrów”;
- 2) w protokole rozprawy, na karcie 320, zamiast fragmentu „w wyniku dokonanych oględzin łopaty stwierdzono, że część metalowa nie jest mocno osadzona na drzewcu” zamieścić słowa „w wyniku dokonanych oględzin łopaty stwierdzono, że część metalowa samoczynnie spada z drewnianego drzewca”.

Przedstawione powyżej okoliczności nie zostały należycie utrwalone w protokole rozprawy, a przy tym są one zgodne z rzeczywistym jej przebiegiem.

Z wyrazami szacunku
S.S.Suspectus

Dział 7. Skarga na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki.

Prawo do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki zostało unormowane:

- 1) w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³¹ – w art. 45 ust. 1, który stanowi: „*każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego **rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki** przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd*”.
- 2) w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności³² – w art. 6 ust.1 zdanie pierwsze, który stanowi: „*każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego **rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie** przez niezawisły lub bezstronny sąd ustanowiony ustawą, przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej*”.

³¹ Konstytucja RP została opublikowana w Dz.U. z 1997 r., Nr 48 poz. 483.

³² Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności została opublikowana w Dz.U. z 1993 r. Nr 61 poz. 284.

Jednocześnie ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2004 r. Nr 179 poz.1843) określa zasady i tryb rozpoznawania skarg na naruszenie tego konstytucyjnego prawa.

Osoba będąca stroną postępowania sądowego, może wnieść skargę o stwierdzenie, że w postępowaniu, którego skarga dotyczy, nastąpiło naruszenie jej prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki.

Strona może to uczynić w sytuacji, kiedy **postępowanie w sprawie trwa dłużej niż to konieczne do wyjaśnienia tych okoliczności faktycznych i prawnych, które są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy**. Należy przy tym zaznaczyć, iż nie wszystkie okoliczności faktyczne i prawne są w określonej sprawie istotne. Istotne są tylko takie okoliczności, z którymi przepisy prawne w tej konkretnej sprawie wiążą wystąpienie określonych skutków prawnych. Dlatego też należy najpierw stwierdzić, czego dotyczy tocząca się przed sądem sprawa i czy okoliczności, które roztrząsa sąd, mają dla przedmiotu sprawy znaczenie przewidziane w przepisach prawnych. Jeśli więc w sprawie karnej dotyczącej popełnienia przez sprawcę przestępstwa pobicia sąd prowadzi postępowanie dowodowe na okoliczność negatywnych cech charakteru pokrzywdzonego, to należy uznać, że nie są to okoliczności, które mają dla tego postępowania istotne znaczenie, bowiem przepisy prawne nie uzależniają ani faktu popełnienia przestępstwa ani wysokości ewentualnej kary za to przestępstwo od cech charakterologicznych pokrzywdzonego.

Przedmiotem skargi może być zarówno opieszałe **działanie sądu** jak i jego **bezczynność**. Działanie sądu powodujące zwłokę w rozpoznawaniu sprawy może przejawiać się w nieterminowym lub nieprawidłowym podejmowaniu czynności, które mogą przyczynić się do rozstrzygnięcia istoty sprawy.

Uprawnionymi do wniesienia skargi są:

- 1) w postępowaniu cywilnym: strona oraz uczestnik postępowania³³,
- 2) w postępowaniu karnym: strona (oskarżony, oskarżyciel posiłkowy, oskarżyciel prywatny, powód cywilny), oraz pokrzywdzony (nawet jeżeli nie występuje w sprawie w charakterze oskarżyciela posiłkowego);
- 3) w postępowaniu sądownoadministracyjnym – strona oraz uczestnik postępowania na prawach strony.

Skargę rozpoznaje sąd wyższej instancji w stosunku do sądu, przed którym toczy się postępowanie dotknięte przewlekłością:³⁴

- 1) jeżeli przewlekłością dotknięte jest postępowanie przed sądem rejonowym – skargę będzie rozpoznawał właściwy miejscowo sąd okręgowy;
- 2) jeżeli przewlekłością dotknięte jest postępowanie przed sądem okręgowym – skargę będzie rozpoznawał właściwy miejscowo sąd apelacyjny;
- 3) jeżeli przewlekłością dotknięte jest postępowanie przed sądem apelacyjnym lub przed Sądem Najwyższym – skargę będzie rozpoznawał Sąd Najwyższy;
- 4) jeżeli przewlekłością dotknięte jest postępowanie przed wojewódzkim sądem administracyjnym lub przed Naczelnym Sądem Administracyjnym – skargę będzie rozpoznawał Naczelny Sąd Administracyjny.

³³ a także interwenient uboczny, czyli osoba która przystąpiła do sprawy z uwagi na to, że ma interes prawny w tym, ażeby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron; instytucja ta została unormowana w art. 76 i nast. k.p.c.

³⁴ w przypadkach określonych w pkt 3 i 4 będzie to sąd ostatniej instancji.

Skargę wnosi się **za pośrednictwem** sądu, przed którym toczy się postępowanie dotknięte w naszej ocenie przewlekłością. Skarga ta powinna odpowiadać wymaganiom przewidzianym dla pisma procesowego³⁵ **a nadto powinna** zawierać:

- 1) żądanie stwierdzenia przewlekłości w sprawie, której skarga dotyczy;
- 2) przytoczenie okoliczności uzasadniających żądanie.

Skarga podlega stałej **opłacie** w wysokości 100 złotych, którą należy wnieść naklejając na pismo znaczki sądowe w tej kwocie. Opłatę tę sąd zwraca stronie, jeżeli skarga zostanie uznana za zasadną.

Skarga **może** również zawierać:

- 1) żądanie wydania sądowi rozpoznającemu sprawę zalecenia podjęcia w wyznaczonym terminie odpowiednich czynności;
- 2) żądanie zasądzenia od Skarbu Państwa odpowiedniej sumy pieniężnej (w wysokości do dziesięciu tysięcy złotych) jako naprawienie szkody, którą strona poniosła w wyniku przewlekłego działania sądu.

Sąd rozpoznający skargę zobowiązany jest wydać orzeczenie w terminie 2 miesięcy od dnia wniesienia skargi. Skarżący może ponownie wystąpić ze skargą po upływie 12 miesięcy od dnia wniesienia poprzedniej skargi.

Jeżeli zamierzamy wystąpić do Skarbu Państwa z żądaniem naprawienia szkody, spowodowanej przewlekłym działaniem sądu (sądów), to możemy to uczynić na dwa sposoby:

- 1) **w trakcie postępowania sądowego** – wnieść skargę na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, ograniczając zakres odszkodowania do kwoty 10.000 zł;
- 2) **po prawomocnym zakończeniu postępowania sądowego** – wystąpić do sądu powszechnego z powództwem o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej za szkodę, jaka została nam wyrządzona w wyniku niezgodnego z prawem działania organu władzy publicznej (sądu); podstawę prawną takiego żądania stanowi art. 417 i nast. kodeksu cywilnego.

Niezależnie od wybranej przez nas drogi, korzystne jest uzyskanie przez nas postanowienia sądu stwierdzającego, że w postępowaniu nastąpiła przewlekłość. Sąd stwierdzając przewlekłość uznaje, iż nastąpiło naruszenie naszego prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, a zatem jest to bezprawne działanie organu władzy publicznej, o którym mowa w art. 417 k.c. Jednocześnie należy podkreślić, iż **ustalenia co do przewlekłości postępowania** zawarte w postanowieniu uwzględniającym skargę **wiążą sąd w postępowaniu cywilnym** w sprawach o odszkodowanie lub o zadośćuczynienie. Oznacza to, że jeśli po zakończeniu postępowania dotkniętego przewlekłością wystąpimy o odszkodowanie do Skarbu Państwa z tytułu szkody wyrządzonej nam takim właśnie postępowaniem sądu, to sąd rozpatrujący sprawę o odszkodowanie musi przyjąć, iż taka przewlekłość nastąpiła. Ułatwi to uzyskanie odszkodowania, bowiem strona w sprawie o odszkodowanie powinna ograniczyć się jedynie do udowodnienia wysokości poniesionej szkody.

Określając wysokość poniesionej szkody, należy wziąć pod uwagę oraz udowodnić:

- 1) wartość poniesionego przez nas konkretnego uszczerbku majątkowego (np. wysokość poniesionych przez nas nakładów na koszty sądowe, czy też koszty stawiennictwa w sądzie naszego pełnomocnika);
- 2) wartość korzyści, które moglibyśmy osiągnąć, a których nie osiągnęliśmy na skutek tego, że postępowanie w sprawie było prowadzone w sposób przewlekły;
- 3) wartość doznanej przez nas krzywdy (uszczerbek niematerialny), spowodowanej koniecznością brania udziału w przewlekłym postępowaniu sądowym.

³⁵ ogólne wymagania, jakim powinno odpowiadać pismo procesowe zostały zawarte w dziale 6. (część I.).

Dział 8. Skarga konstytucyjna.³⁶

Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie:

- 1) zgodności z Konstytucją określonej ustawy;
- 2) zgodności z Konstytucją lub z ustawami innego aktu normatywnego.

Warunkiem skutecznego zaskarżenia do Trybunału Konstytucyjnego przepisów określonej ustawy lub innego aktu normatywnego jest to, aby na podstawie przepisów zawartych w tej ustawie lub w innym akcie normatywnym sąd orzekł ostatecznie o wolnościach, prawach lub o obowiązkach określonych w Konstytucji. Inaczej mówiąc:

celem skargi jest wykazanie, że przepisy prawne zastosowane przez sąd w naszej sprawie naruszają przysługujące nam prawa i wolności, które zostały określone w Konstytucji.

Dlatego też niebagatelne znaczenie ma znajomość przez Obywateli Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Skarga, o której mowa, nosi nazwę „skargi konstytucyjnej” i może być wniesiona **po wyczerpaniu toku instancyjnego, w ciągu trzech miesięcy od doręczenia skarżącemu prawomocnego wyroku**, ostatecznej decyzji lub innego ostatecznego rozstrzygnięcia. Skarga konstytucyjna **musi być sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego**, co oznacza, iż strona nie może samodzielnie sporządzić i wnieść takiej skargi.

W razie niemożności poniesienia kosztów pomocy prawnej skarżący może zwrócić się do sądu rejonowego, właściwego dla jego miejsca zamieszkania, o ustanowienie dla niego adwokata lub radcy prawnego z urzędu, w trybie przewidzianym przez przepisy kodeksu postępowania cywilnego. Do czasu rozstrzygnięcia przez Sąd wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego nie biegnie trzymiesięczny termin przewidziany na wniesienie skargi konstytucyjnej.

Skutkiem uwzględnienia przez Trybunał skargi konstytucyjnej będzie orzeczenie, że akt normatywny, na podstawie którego sąd orzekł prawomocnie o naszych wolnościach, prawach lub obowiązkach jest niezgodny z Konstytucją. Na podstawie takiego wyroku będziemy mogli **doprowadzić do wznowienia postępowania** w sprawie cywilnej, karnej lub sądowoadministracyjnej, która zakończyła się prawomocnym wyrokiem³⁷.

Dział 9. Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.³⁸

Art. 34 podpisanej i ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności stanowi: „Trybunał może przyjmować **skargi każdej osoby**, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, **która uważa, że stała się ofiarą naruszenia** przez jedną z Wysokich Układających się Stron **praw zawartych w Konwencji lub jej protokołach**. Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób skutecznemu wykonywaniu tego prawa”. Oznacza to, że jeżeli obywatel

³⁶ instytucja skargi konstytucyjnej została unormowana: w art. 79 Konstytucji oraz w art.46-52 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. z 1997 r. Nr 102 poz.643 ze zm.)

³⁷ wznowienie postępowania na tej podstawie zostało unormowane: w postępowaniu cywilnym w art. 401§k.p.c.; w postępowaniu karnym w art.540§2 k.p.k.; w postępowaniu sądowoadministracyjnym w art. 272 PostAdmU.

³⁸ zasady wnoszenia skarg do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka zostały unormowane w art.34-35 Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61 poz. 284.) oraz w art.45 i 47 Regulaminu Trybunału (tekst wyciągu z regulaminu dostępny jest na stronie internetowej Biura Informacji Rady Europy: www.coe.org.pl).

polski stwierdzi, iż w wyniku działania polskich władz publicznych (w tym organów władzy publicznej, administracji państwowej lub samorządowej, sądów) nastąpiło naruszenie jego prawa, określonego w powołanej powyżej Konwencji lub w jej Protokołach Dodatkowych, może wnieść na takie działania skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Trybunał rozpoznaje sprawy przeciwko państwu, którego instytucje dopuściły się naruszenia prawa, zatem sprawa „wygrana” przez autora skargi jest zarazem „przegraną” określonego państwa, nie zaś „przegraną” określonego urzędu lub instytucji.

Skargę, o której mowa, można wnieść dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych przewidzianych przez polskie prawo (kodeks postępowania cywilnego, kodeks postępowania karnego, ustawę o postępowaniu przed sądami administracyjnymi), a więc w sytuacji, **kiedy orzeczenie zapadłe w sprawie jest już prawomocne** (wcześniejsze złożenie skargi spowoduje odrzucenie jej przez Trybunał.) Skargę należy wnieść **w terminie 6 miesięcy od daty wydania prawomocnego orzeczenia.**

Skargę należy sporządzić w formie pisemnej. Powinna ona zawierać:

- 1) dokładne oznaczenie strony lub jej pełnomocnika (imię/imiona, nazwisko, narodowość, płeć, zawód, data i miejsce urodzenia, adres zamieszkania);
- 2) oznaczenie państwa, przeciwko któremu wnosimy skargę (Rzeczpospolita Polska);
- 3) zwięzłe przedstawienie faktów (opis wydarzeń jakie nastąpiły z podaniem dokładnych dat);
- 4) zwięzłe przedstawienie stawianych zarzutów naruszenia Konwencji lub jej Protokołów Dodatkowych wraz z uzasadnieniem (wskazanie konkretnych przepisów zawartych w Konwencji Praw Człowieka lub w jej siedmiu Protokołach Dodatkowych, które zdaniem skarżącego zostały naruszone; uzasadnienie podnoszonych zarzutów);
- 5) zwięzłe przedstawienie sposobu, w jaki skarżący wywiązał się z wymogów dotyczących dopuszczalności skargi (wykorzystanie krajowych środków odwoławczych, 6-miesięczny termin na wniesienia skargi);
- 6) przedmiot skargi (czyli wskazanie, czego domaga się skarżący; może być to np. żądanie stwierdzenia, że prawa skarżącego zostały naruszone lub żądanie przyznania odszkodowania);
- 7) informacje, czy sprawa będąca przedmiotem niniejszej skargi była lub jest rozpoznawana przez inne organy międzynarodowe;
- 8) wykaz załączanych dokumentów (załączane powinny być **kopie** dokumentów, a nie oryginały; dokumentami mogą być np.: kopie protokołów rozpraw, oświadczenia świadków, kopie wyroków lub decyzji wraz z ich uzasadnieniami, itp.);
- 9) podpis skarżącego (gdy skargę w imieniu skarżącego wnosi pełnomocnik, należy skargi dołączyć również dokument pełnomocnictwa podpisany osobiście przez skarżącego).

Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka może być sporządzona **w języku polskim** oraz **nie podlega żadnej opłacie**. Skargę można również sporządzić **na formularzu** dostępnym na stronie internetowej Biura Informacji Rady Europy (www.coe.org.pl) lub na stronie internetowej Transparency International Polska (www.transparency.pl)

Sporządzoną skargę należy wysłać listem poleconym na adres Trybunału bez pośrednictwa jakichkolwiek instytucji w Polsce:

The Registrar
European Court of Human Rights
Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
France

Wyrok wydany przez Europejski Trybunał Praw Człowieka jest ostateczny i nie ma od niego odwołania. Trybunał może, w wypadku uwzględnienia skargi, przyznać skarżącemu stosowne odszkodowanie. Odszkodowanie to jest wypłacane przez państwo, którego organy dopuściły się naruszenia prawa gwarantowanego Konwencją.

./.

Część II.

Postępowanie sądowe w sprawach cywilnych.

Dział 1. Pojęcie i rodzaje spraw cywilnych.

Określenie „sprawa cywilna” oznacza taką sprawę, która jest rozpoznawana przez sąd w postępowaniu cywilnym. Sprawy te należy podzielić na dwie kategorie:

- 1) sprawy cywilne ze swej istoty;
- 2) sprawy, które nie są sprawami cywilnymi ze swej istoty (tylko są sprawami np. administracyjnymi), ale Ustawodawca chciał, żeby były one rozpoznawane w postępowaniu cywilnym.

Sprawy cywilne ze swej istoty charakteryzują się tym, że w ich ramach istnieje **równość stron** (np.: równość stron określonej umowy, równość małżonków w ramach stosunku małżeństwa, formalna równość pracodawcy i pracownika jako stron umowy o pracę). Inną cechą tych spraw jest to, że co do zasady **świadczanie jednej ze stron jest odpowiednikiem świadczenia drugiej** strony (jednak ta zasada może nie znajdować zastosowania w niektórych sprawach). Do spraw cywilnych ze swej istoty należy zaliczyć:

- 1) sprawy z zakresu prawa cywilnego (np.: sprawy o roszczenia wynikające z umów, sprawy o zapłatę odszkodowania lub zadośćuczynienia, sprawy o ochronę dóbr osobistych, sprawy spadkowe);
- 2) sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego (np.: sprawy o rozwód, sprawy o pozbawienie władzy rodzicielskiej);
- 3) sprawy z zakresu prawa pracy (np.: sprawy o roszczenia wynikające ze stosunku pracy w tym o przywrócenie do pracy, sprawy o odszkodowania dochodzone od zakładu pracy na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych).

Do spraw nie będących ze swej istoty sprawami cywilnymi, a mimo to podlegającymi rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym zaliczamy:

- 1) sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych (sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych są w istocie sprawami administracyjnymi);
- 2) inne sprawy, do których na mocy ustaw szczególnych stosuje się przepisy kodeksu postępowania cywilnego.

Sprawy cywilne są rozpatrywane przez sądy powszechne (sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne) oraz przez Sąd Najwyższy w jednym z dwóch rodzajów sądowego postępowania cywilnego:

- 1) w postępowaniu procesowym³⁹;
- 2) w postępowaniu nieprocesowym⁴⁰.

Tytułem przykładu: sprawa o rozwód lub o separację będzie rozpoznawana przez sąd w postępowaniu procesowym, natomiast sprawa o podział majątku wspólnego małżonków po ustaniu między nimi wspólności majątkowej będzie rozpoznawana w postępowaniu nieprocesowym.

³⁹ postępowanie procesowe zostało unormowane w art. 1-13 oraz 15-505¹³ k.p.c.

⁴⁰ postępowanie nieprocesowe zostało unormowane w art. 1-13 oraz 506-694 k.p.c.

Dział 2. Strony w postępowaniu cywilnym.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

W zależności od tego, czy sprawa jest rozpoznawana w postępowaniu procesowym, czy w postępowaniu nieprocesowym, podmioty uczestniczące w postępowaniu w charakterze strony określa się różnymi nazwami:

- 1) w postępowaniu procesowym są to: **powód i pozwany**;
- 2) w postępowaniu nieprocesowym są to: **wnioskodawca i uczestnik postępowania**.

Do podstawowych **obowiązków** powoda, pozwanego, wnioskodawcy oraz uczestnika postępowania należy:

- 1) zgłaszanie swoich żądań i wniosków, zarówno w pismach procesowych, jak i podczas rozprawy;
- 2) wypowiadanie się co do okoliczności faktycznych, zarówno w pismach procesowych jak i podczas rozprawy;
- 3) przedstawianie dowodów na poparcie swoich żądań i wniosków (składanie wniosków dowodowych), zarówno w pismach procesowych jak i podczas rozprawy;
- 4) składanie oświadczeń co do twierdzeń strony przeciwnej, dotyczących okoliczności faktycznych (tzn. odnoszenie się do tego, co na temat faktów twierdzi strona przeciwna);
- 5) stawianie się na rozprawy lub inne posiedzenia osobiście albo przez pełnomocnika.

Do podstawowych **uprawnień** powoda, pozwanego, wnioskodawcy oraz uczestnika postępowania należy:

- 1) zaskarżanie orzeczeń zapadłych w pierwszej instancji; można zaskarżać wszelkie wyroki, nakazy zapłaty, które zapadają w pierwszej instancji, a także te postanowienia, których zaskarżalność przewiduje ustawa;
- 2) wskazywanie uzasadnienia prawnego (tzw. podstawy prawnej) swoich żądań i wniosków, zarówno w pismach procesowych jak i podczas rozprawy; wskazywanie uzasadnienia prawnego dla swoich żądań i wniosków nie jest konieczne, bowiem sąd jest obowiązany znać prawo, ale zawsze można to uczynić;
- 3) zgłaszanie wniosków formalnych, związanych z przebiegiem postępowania przed sądem, takich jak:
 - a) wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych,
 - b) wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu,
 - c) wniosek o wyłączenie sędziego,
 - d) wniosek o wyznaczenie lub odroczenie rozprawy,
 - e) wniosek o odbycie posiedzenia przy drzwiach zamkniętych,
 - f) wniosek o sprostowanie protokołu,
 - g) wniosek o wpisanie do protokołu zastrzeżenia dotyczącego uchybienia przez sąd przepisom postępowania,
 - h) wniosek o zawieszenie postępowania (lub o podjęcie zawieszonego wcześniej postępowania),
 - i) wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku lub o jego doręczenie,
 - j) wniosek o nadanie wydanemu wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności,
 - k) wniosek o sprostowanie orzeczenia,
 - l) wniosek o wykładnię wyroku,
 - m) wniosek o uzupełnienie wyroku,
 - n) wniosek o zwrot kosztów procesu,
 - o) inne wnioski formalne.

Rozdział 2. Powód.

Określenie „**powód**” jest używane na oznaczenie tej strony w postępowaniu procesowym, która występuje do sądu z **powództwem** i tym samym powoduje wszczęcie postępowania sądowego w sprawie. Określenie „powództwo” można wytłumaczyć, jako „żądanie skierowane do sądu w celu udzielenia przez sąd ochrony prawnej”. Pismo procesowe, w którym zawarte jest powództwo nosi nazwę **pozewu**.

Powód może wnieść do sądu z pozwem zawierający jedno z trzech rodzajów powództw (żądań), a mianowicie:

- 1) pozew zawierający powództwo o zapłatę;
- 2) pozew zawierający powództwo o ustalenie istnienia bądź nieistnienia stosunku prawnego lub prawa (np.: powództwo o ustalenie istnienia stosunku pracy);
- 3) pozew zawierający powództwo o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa (np. powództwo o rozwiązanie spółki cywilnej).

Powód ma szczególny obowiązek właściwego oznaczenia, kto jest w sprawie osobą pozwaną (m.in. powinien dokładnie oznaczyć adres pozwanego w taki sposób, aby mógł zostać doręczony pozwanemu pozew).

Rozdział 3. Pozwany.

Określenie „**pozwany**” jest używane w postępowaniu procesowym na określenie tej strony, przeciwko której powód występuje do sądu z określonym powództwem.

Szczególnym uprawnieniem pozwanego jest możliwość wniesienia w przypadkach określonych w ustawie powództwa wzajemnego.

Rozdział 4. Wnioskodawca i uczestnik postępowania.

W sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym nie występują pojęcia: „powód” i „pozwany”. Kodeks postępowania cywilnego posługuje się tu inną terminologią, a mianowicie: zamiast „powoda” występuje „wnioskodawca”. Wnioskodawca jest to podmiot, który występuje do sądu z określonym wnioskiem powodując tym samym wszczęcie postępowania. Zamiast „pozwanego” występuje „uczestnik (lub uczestnicy) postępowania”.

W zasadzie obowiązki i uprawnienia wnioskodawcy i uczestników postępowania nieprocesowego są takie same jak uprawnienia strony w postępowaniu procesowym (czy to powoda, czy też pozwanego).

Rozdział 5. Organizacje społeczne.⁴¹

Każda organizacja społeczna działa na podstawie przepisów odpowiedniej ustawy oraz postanowień statutu. W statucie wymienione są zadania, które ma wypełniać określona organizacja. Jeżeli organizacja społeczna wśród wymienionych w statucie zadań, nie ma zadania polegającego na prowadzeniu działalności gospodarczej, to może ona, **dla ochrony praw obywateli**, wziąć udział w postępowaniu cywilnym w sprawach:

- 1) o roszczenia alimentacyjne;
- 2) o ochronę konsumentów;
- 3) w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

⁴¹ udział organizacji społecznych w postępowaniu cywilnym unormowany jest w art.8 i 61-63 k.p.c.

Udział takiej organizacji społecznej w postępowaniu cywilnym może się przejawiać:

- 1) w wytoczeniu powództwa na rzecz oznaczonej osoby;
- 2) w przystąpieniu do toczącego się postępowania po jednej ze stron;
- 3) w przedstawieniu sądowi istotnego dla sprawy poglądu, wyrażonego w uchwale lub oświadczeniu należycie umocowanych organów tej organizacji (bez formalnego przystępowania do sprawy).

Organizacje społeczne, które wśród swoich statutowych zadań mają wymienione takie zadania jak: **ochrona środowiska, ochrona konsumentów, ochrona praw własności przemysłowej**, niezależnie od tego, czy ich zadania statutowe przewidują możliwość prowadzenia działalności gospodarczej czy nie przewidują takiej możliwości, mogą w sprawach z tego zakresu wstępować do toczącego się postępowania uzyskując przedtem **zgoda powoda** na takie przystąpienie. Oczywiście mogą one, nie uczestnicząc bezpośrednio w postępowaniu, przedstawić sądowi istotny dla sprawy pogląd, wyrażony w uchwale lub oświadczeniu ich należycie umocowanych organów.

Organizacje społeczne, do których zadań statutowych należy **ochrona równości oraz ochrona niedyskryminacji** przez bezpodstawne, bezpośrednie lub pośrednie różnicowanie praw i obowiązków obywateli, mogą w sprawach o roszczenia z tego zakresu, wytaczać **za zgodą obywateli** powództwa na ich rzecz oraz wstępować **za zgodą powoda** do postępowania w każdym jego stadium. Mają również możliwość, nie uczestnicząc bezpośrednio w postępowaniu, przedstawić sądowi istotny dla sprawy pogląd wyrażony w uchwale lub oświadczeniu ich należycie umocowanych organów.

Należy podkreślić, iż organizacje społeczne, które mają możliwość wzięcia udziału w postępowaniu cywilnym, działają **dla ochrony praw obywatela** będącego lub mogącego być stroną tego postępowania, a nie na rzecz własną, a tym samym udzielają obywatelowi pomocy w uzyskaniu korzystnego dla niego rozstrzygnięcia sądu.

Jeśli organizacja społeczna wytoczy powództwo na rzecz obywatela, to może on do tego postępowania dołączyć i wspólnie z tą organizacją społeczną będą tworzyć stronę powodową. Jeżeli obywatel do postępowania takiego nie wstąpi, to w razie niekorzystnego dla niego rozstrzygnięcia sprawy majątkowej i tak **nie zostanie on pozbawiony** możliwości dochodzenia w innym procesie swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały one zasądzone na jego rzecz.

Przykładem organizacji społecznych, które wytaczają powództwa na rzecz obywateli lub przystępują do postępowania w określonych sprawach, są organizacje konsumenckie. Dlatego też poszukując ochrony prawnej w sprawach z zakresu ochrony praw konsumenta dobrze jest poszukać i zwrócić się do określonej organizacji konsumenckiej, która ma możliwość działania na naszą rzecz. Udział takiej organizacji w postępowaniu może się przyczynić do zaoszczędzenia nam kosztów procesu lub da nam możliwość uzyskania profesjonalnego wsparcia w naszej sprawie.

Rozdział 6. Prokurator.⁴²

Prokurator może wszcząć postępowanie w każdej sprawie, jak również wziąć udział w każdym toczącym się postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego **ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego**.⁴³

⁴² udział prokuratora w postępowaniu cywilnym został unormowany: w art. 7 i 55-60 oraz 462 k.p.c.

⁴³ w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego prokurator może wytaczać powództwa tylko w wypadkach wskazanych w ustawie.

⁴⁴ pominięty został przypadek określony w art. 57 k.p.c., kiedy prokurator nie działając na rzecz oznaczonej osoby wnosi pozew przeciwko wszystkim osobom będącym stronami stosunku prawnego, którego dotyczy powództwo.

Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym może się przejawiać⁴⁴:

- 1) w wytoczeniu powództwa na rzecz oznaczonej osoby;
- 2) w przystąpieniu do toczącego się postępowania w każdym jego stadium; prokurator przystępując do postępowania nie jest związany z żadną ze stron, tzn. może składać oświadczenia i zgłaszać wnioski, jakie uzna za celowe, może również zaskarżyć zapadłe w sprawie orzeczenie sądowe.

Jak wspomniałem, warunkiem udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym jest uznanie przez niego, że wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Jeżeli obywatel uzna, iż zachodzi jedna z przedstawionych powyżej okoliczności, uzasadniających udział prokuratora w sprawie, to może zwrócić się do niego z wnioskiem w tym zakresie. We wniosku tym można skłaniać prokuratora zarówno do wytoczenia powództwa na naszą rzecz jak i do wstąpienia do toczącego się obecnie z naszym udziałem postępowania.

Jeśli możemy z wysokim prawdopodobieństwem stwierdzić, iż sprawa ma swój aspekt korupcyjny (tzn. jeśli z przebiegu postępowania wnioskujemy, że w sprawie zaistniało zjawisko korupcji) to wówczas możemy zwrócić się w tym zakresie o pomoc do właściwego prokuratora, aby ten wstąpił do tego postępowania. Swoją wniosek powinniśmy oczywiście uzasadnić.

Podobnie możemy zachować się w sytuacji, w której chcemy dochodzić odszkodowania z tytułu niewłaściwego lub bezprawnego działania organów administracji. Przed wystąpieniem na drogę sądową przeciwko tym organom, możemy zwrócić się do prokuratora, aby ten wniósł na naszą rzecz powództwo argumentując, iż jest to uzasadnione interesem społecznym w zwalczaniu nieprawidłowego czy bezprawnego działania organów państwa lub samorządu terytorialnego.

Jednakże należy zaznaczyć, że nie możemy do niczego zmusić prokuratora, bowiem decyzja o udziale w sprawie zależy tylko i wyłącznie od jego uznania. Możemy jednak prosić go o wzięcie udziału w postępowaniu wystosowując wniosek w tym przedmiocie. Wniosek, o którym mowa, będzie przez prokuratora rozpatrzony w trybie przepisów kodeksu postępowania administracyjnego, dotyczących wniosków (art. 221-226 oraz 241-259 k.p.a.) i zostanie nam udzielona odpowiedź (w terminie miesięcznym).

Jeżeli dojdzie do wytoczenia przez prokuratora powództwa na naszą rzecz, to sąd zawiadomi nas o wytoczeniu takiego powództwa doręczając nam odpis pozwu, wniesionego przez prokuratora. Wówczas będziemy mogli wstąpić do toczącej się sprawy w każdym jej momencie i wspólnie z prokuratorem będziemy tworzyć stronę powodową.

Jeśli do postępowania nie przystąpimy i zapadnie niekorzystny dla nas wyrok, to **w sprawach o roszczenia majątkowe** prawomocne rozstrzygnięcie sprawy nie pozbawia nas możliwości dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone. W sprawach o roszczenia o charakterze niemajątkowym zapadły w sprawie prawomocny wyrok będzie miał powagę rzeczy osądzonej między nami jako zainteresowanymi a stroną, przeciwko której prokurator wytoczył powództwo. Oznacza to, że nie będzie można drugi (lub kolejny) raz wystąpić powództwem, z którym wystąpił wcześniej prokurator na naszą rzecz.

Rozdział 7. Państwowa Inspekcja Pracy.⁴⁵

W sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy inspektorzy pracy mogą:

- 1) wytaczać powództwa na rzecz obywateli;
- 2) wstępować za zgodą powoda do postępowania w tych sprawach.

Udział inspektorów pracy w postępowaniu cywilnym odbywa się na podobnych zasadach jak udział prokuratora oraz organizacji społecznych.

⁴⁵ udział inspektora pracy w postępowaniu cywilnym został unormowany w art. 63¹-61² oraz 462 k.p.c.

Rozdział 8. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów.⁴⁶

W sprawach o ochronę interesów konsumentów powiatowy (miejski) rzecznik konsumenta może:

- 1) wytaczać powództwa na rzecz obywateli;
- 2) wstępować za zgodą powoda do postępowania w tych sprawach.

Udział powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów w postępowaniu cywilnym odbywa się na podobnych zasadach jak udział prokuratora oraz organizacji społecznych.

Dział 3. Pełnomocnictwo.⁴⁷

Pełnomocnictwo procesowe jest to oświadczenie określonej osoby (mocodawcy), na podstawie którego inna osoba (pełnomocnik procesowy) zostaje upoważniona (umocowana) do dokonywania na rzecz osoby upoważniającej (mocodawcy) czynności procesowych. Czynność procesowa dokonana przez pełnomocnika w zakresie umocowania, pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego. W przypadku, kiedy pełnomocnik procesowy występuje przed sądem wspólnie z mocodawcą, mocodawca może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika.

Pełnomocnictwo może zostać udzielone **na piśmie** albo (w toku posiedzenia sądowego) **ustnie do protokołu**. Przy udzieleniu pełnomocnictwa procesowego **nie jest** wymagane zachowanie innej formy szczególnej (np.: formy aktu notarialnego, formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi).

Pełnomocnictwo może obejmować umocowanie (upoważnienie) do prowadzenia wszystkich spraw określonego mocodawcy, jednej określonej sprawy albo może upoważniać do dokonania określonych czynności procesowych w toku postępowania przed sądem.

Pełnomocnik obowiązany jest **przy pierwszej** podejmowanej przez siebie **czynności** procesowej **dołączyć do akt** sprawy **pełnomocnictwo** wystawione mu przez mocodawcę.

Pełnomocnictwo procesowe powinno zawierać.⁴⁸

- 1) oznaczenie mocodawcy – co najmniej imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania;
- 2) oznaczenie pełnomocnika – co najmniej imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania;
- 3) dokładne oznaczenie sprawy lub czynności procesowych, których dotyczy pełnomocnictwo;
- 4) wskazanie, czy pełnomocnik procesowy jest upoważniony do zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo do uznania powództwa;
- 5) wskazanie, czy pełnomocnikowi procesowemu należy się za wykonywane czynności wynagrodzenie; ewentualnie wskazanie wysokości tego wynagrodzenia;
- 6) należy zaznaczyć, iż pełnomocnictwo podlega opłacie skarbowej w kwocie (15 zł), którą to opłatę należy wnieść w znaczkach skarbowych;
- 7) podpis mocodawcy (za mocodawcę, który nie może się podpisać, podpisuje pełnomocnictwo osoba przez niego upoważniona, z wymienieniem przyczyny, z powodu której mocodawca sam się nie podpisał).

⁴⁶ udział powiatowego (miejskiego) rzecznika ochrony konsumentów w postępowaniu cywilnym został unormowany w art.63³-63(4)k.p.c.

⁴⁷ instytucja pełnomocnictwa została unormowana w art.86-97 k.p.c.

⁴⁸ przedstawione poniżej wymagania, jakim powinno odpowiadać pełnomocnictwo procesowe nie są ścisłym odzwierciedleniem obowiązujących w tym zakresie przepisów lecz są propozycją zasad prawidłowego sporządzania pełnomocnictwa procesowego.

W postępowaniu cywilnym strony, przedstawiciele ustawowi stron oraz (w przypadku jednostek organizacyjnych) organy jednostek organizacyjnych, mogą działać przed sądem osobiście albo przez pełnomocników. Każdy **pełnomocnik procesowy jest uprawniony** (umocowany) do:

- 1) dokonywania wszelkich, **łączyących się ze sprawą** czynności procesowych (a nawet czynności związanych ze sprawą, które mogą zostać podjęte po uprawomocnieniu się orzeczenia takich, jak np. wniesienie skargi o wznowienie postępowania);
- 2) dokonywania wszelkich czynności w postępowaniu zabezpieczającym i w postępowaniu egzekucyjnym;
- 3) udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego, ale tylko adwokatowi lub radcy prawnemu;
- 4) zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia, uznania powództwa; należy zauważyć, iż czynności te mogą zostać w określonym pełnomocnictwie wyłączone, tzn. w pełnomocnictwie może być zastrzeżone, że pełnomocnik nie może zrzec się dochodzonego przez nas roszczenia, zawrzeć w naszym imieniu ugody albo uznać powództwa strony przeciwnej; jeżeli takiego zastrzeżenia nie będzie, pełnomocnik procesowy będzie uprawniony do dokonania takiej czynności, a w przypadku jej dokonania, odniesie ona skutek bezpośrednio dla osoby, którą pełnomocnik ten reprezentuje;
- 5) odbioru kosztów procesu od strony przeciwnej.

Pełnomocnikiem w postępowaniu cywilnym **może być**:

- 1) adwokat lub radca prawny;
- 2) osoba sprawująca zarząd majątkiem lub interesami strony;
- 3) osoba pozostająca ze stroną w stałym stosunku zlecenia, jeżeli przedmiot sprawy wchodzi w zakres tego zlecenia;
- 4) współuczestnik sporu (np.: jeśli w sprawie po stronie powodowej występuje kilka podmiotów, to wówczas jeden z tych podmiotów może być pełnomocnikiem drugiego);
- 5) rodzice;
- 6) małżonek;
- 7) rodzeństwo;
- 8) zstępni strony (tzn. dzieci, wnuki, itd.);
- 9) osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia;
- 10) w sprawach własności przemysłowej – rzecznik patentowy;
- 11) w sprawach o ustalenie ojcostwa i o roszczenia alimentacyjne – przedstawiciel właściwego w sprawach z zakresu pomocy społecznej organu jednostki samorządu terytorialnego oraz przedstawiciel organizacji społecznej, mającej na celu udzielanie pomocy rodzinie;
- 12) w sprawach związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego – pełnomocnikiem rolnika może być przedstawiciel organizacji zrzeszającej rolników indywidualnych, której rolnik jest członkiem;
- 13) w sprawach związanych ochroną praw konsumentów – przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należy ochrona konsumentów;
- 14) w sprawach związanych z ochroną własności przemysłowej – pełnomocnikiem twórcy projektu wynalazczego może być przedstawiciel organizacji, do której zadań statutowych należą sprawy popierania własności przemysłowej i udzielania pomocy twórcom projektów wynalazczych;
- 15) pełnomocnikiem osoby prawnej lub przedsiębiorcy (także przedsiębiorcy nie posiadającego osobowości prawnej) może być pracownik tej jednostki albo jej organu nadrzędnego.

Należy zauważyć że strony, przedstawiciele ustawowi stron lub organy jednostek organizacyjnych **muszą** działać przez pełnomocników będących adwokatami lub radcami prawnymi **jedynie** w następujących przypadkach:

- 1) w postępowaniu przed Sądem Najwyższym;
- 2) przy dokonywaniu czynności procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych w postępowaniu przed sądem pierwszej lub drugiej instancji.

Pełnomocnictwo procesowe **wygasza**:

- 1) w przypadku osób fizycznych – z chwilą śmierci mocodawcy;
- 2) w przypadku jednostek organizacyjnych – z chwilą utraty zdolności sądowej przez określoną jednostkę organizacyjną.

Pełnomocnictwo może również zostać **wypowiedziane** przez mocodawcę (na piśmie). Wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego przez mocodawcę odnosi skutek:

- 1) w stosunku do sądu – z chwilą powiadomienia sądu o wypowiedzeniu pełnomocnictwa procesowego;
- 2) w stosunku do przeciwnika procesowego i innych uczestników postępowania – z chwilą doręczenia im przez sąd zawiadomienia o wypowiedzeniu pełnomocnictwa procesowego.

Pełnomocnictwo może wypowiedzieć także pełnomocnik. Jednakże należy zauważyć, że adwokat lub radca prawny, który wypowiedział pełnomocnictwo, jest obowiązany działać za stronę jeszcze przez dwutygodnie od dnia wypowiedzenia tego pełnomocnictwa. Mocodawca może jednak zwolnić adwokata lub radcę prawnego od tego obowiązku. Każdy inny pełnomocnik, który wypowiedział pełnomocnictwo, jest również obowiązany działać przez dwa tygodnie od dnia wypowiedzenia tego pełnomocnictwa, jeżeli jest to konieczne do uchronienia mocodawcy od niekorzystnych skutków prawnych.

Poniżej wzór pełnomocnictwa procesowego do prowadzenia określonej sprawy.

PEŁNOMOCNICTWO procesowe do prowadzenia sprawy	
Niniejsze pełnomocnictwo zostało wystawione w Warszawie, w dniu 30 kwietnia 2005 r. przez:	
1) Pana Adama Andrzeja Actora , zamieszkałego w Warszawie, przy ul. Marszałkowskiej 1 m 1, (kod pocztowy 00 – 000), zwanego dalej „Mocodawcą”, dla	
2) Pani Anieli Agnieszki Actor , zamieszkałej w Warszawie, przy ul. Marszałkowskiej 1 m 1, (kod pocztowy: 00 – 000), zwanej dalej „Pełnomocnikiem procesowym”.	
Art. 1.	
§1. Mocodawca udziela Pełnomocnikowi procesowemu umocowania do prowadzenia w imieniu i na rzecz Mocodawcy sprawy przeciwko Powiatowemu Inspektorowi Nadzoru Budowlanego w Warszawie o zapłatę z tytułu odszkodowania za przewlekłe załatwianie sprawy dotyczącej wydania pozwolenia na budowę (znak sprawy PINBW-1234/02)	
§2. Z uwagi na treść art. 87 k.p.c., zakreślającego krąg osób, spośród których można wyznaczyć pełnomocników procesowych, Mocodawca oświadcza, iż Pełnomocnik procesowy jest małżonkiem Mocodawcy.	
Art. 2.	
Niniejsze pełnomocnictwo nie obejmuje umocowania do zawarcia ugody lub zrzeczenia się roszczenia.	
Art. 3.	
Za prowadzenie sprawy, o której mowa w art.1§1, należy się Pełnomocnikowi procesowemu wynagrodzenie w wysokości pięciuset (500) złotych.	
Art. 4.	
W zakresie nie unormowanym w niniejszym pełnomocnictwie mają odpowiednie zastosowanie przepisy ustawy z dnia 16 listopada 1964 r. – kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz.296 ze zm.)	
Art. 5.	
Opłata skarbową od niniejszego pełnomocnictwa zostanie uiszczona, stosownie do przepisów ustawy z dnia o opłacie skarbowej (Dz.U. z Nr ... poz.)	
Art. 6.	
Niniejsze pełnomocnictwo zostało wystawione w trzech jednobrzmiących egzemplarzach, z których jeden otrzymuje mocodawca, zaś dwa egzemplarze otrzymuje Pełnomocnik procesowy.	
A.A. Actor (mocodawca)	

Poniżej wzór pełnomocnictwa do niektórych tylko czynności procesowych.

PEŁNOMOCNICTWO
do dokonania określonych czynności procesowych

Niniejsze pełnomocnictwo zostało wystawione w Warszawie, w dniu 30 kwietnia 2005 r. przez:

- 3) **Pana Adama Andrzeja Actora**,
zamieszkałego w Warszawie, przy ul. Marszałkowskiej 1 m 1, (kod pocztowy 00 – 000),
zwanego dalej „Mocodawcą”,
dla
- 4) **Pani Anieli Agnieszki Actor**,
zamieszkałej w Warszawie, przy ul. Marszałkowskiej 1 m 1, (kod pocztowy: 00 – 000),
zwaney dalej „Pełnomocnikiem procesowym”.

Art. 1.

§1. Mocodawca udziela Pełnomocnikowi procesowemu umocowania do dokonania w imieniu i na rzecz Mocodawcy określonych w §2 czynności procesowych w sprawie przeciwko Powiatowemu Inspektorowi Nadzoru Budowlanego w Warszawie o zapłatę z tytułu odszkodowania za przewlekłe załatwianie sprawy dotyczącej wydania pozwolenia na budowę (znak sprawy PINBW-1234/02), zawisłej przed Sądem Rejonowym dla m.st. Warszawy (sygn. akt I C 155/05).

§2. Czynnościami procesowymi, o jakich mowa w §1, są:

- 1) złożenie wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku, jaki zapadnie w przedmiotowej sprawie, oraz o doręczenie sentencji tegoż wyroku wraz z uzasadnieniem;
- 2) złożenie apelacji od przedmiotowego wyroku.

§3. Z uwagi na treść art. 87 k.p.c., zakreślającego krąg osób, spośród których można wyznaczyć pełnomocników procesowych, Mocodawca oświadcza, iż Pełnomocnik procesowy jest małżonkiem Mocodawcy.

Art.2.

Za dokonanie czynności procesowych, o których mowa w art.1§1 i 2, Pełnomocnikowi procesowemu nie należy się wynagrodzenie

Art. 3.

W zakresie nieunormowanym w niniejszym pełnomocnictwie mają odpowiednie zastosowanie przepisy ustawy z dnia 16 listopada 1964 r. – kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1964r. Nr 43, poz.296 ze zm.)

Art. 4.

Oplata skarbową od niniejszego pełnomocnictwa zostanie uiszczona, stosownie do przepisów ustawy z dnia o opłacie skarbowej (Dz.U. z Nr ... poz.)

Art. 5.

Niniejsze pełnomocnictwo zostało wystawione w trzech jednobrzmiących egzemplarzach, z których jeden otrzymuje mocodawca, zaś dwa egzemplarze otrzymuje Pełnomocnik procesowy.

A.A. Actor
(mocodawca)

Dział 4. Koszty procesu.⁴⁹

Rozdział 1. Koszty procesu a koszty sądowe.

Koszty procesu są to poniesione przez stronę koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw i celowej obrony. **Do niezbędnych kosztów procesu** prowadzonego przez stronę osobiście lub przez pełnomocnika nie będącego adwokatem lub radcą prawnym należą:

- 1) poniesione przez stronę **koszty sądowe**;
- 2) **koszty przejazdów** do sądu strony lub jej pełnomocnika;
- 3) **równowartość zarobku** utraconego wskutek stawiennictwa w sądzie.⁵⁰

Jeżeli strona jest reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego, to do niezbędnych kosztów procesu zalicza się:

- 1) wynagrodzenie⁵¹ i wydatki jednego adwokata lub radcy prawnego;

⁴⁹ koszty procesu zostały unormowane w art.98-124 oraz w art.520 k.p.c. – w zakresie zasad przyznawania kosztów procesu, uzyskiwania zwolnienia od kosztów sądowych oraz ustanawiania pełnomocnika dla osoby zwolnionej od kosztów sądowych, jak również w ustawie z dnia 13 czerwca 1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2002 r. Nr 9 poz. 88 ze zm.) – w zakresie zasad i trybu pobierania kosztów sądowych.

⁵⁰ należy zwrócić uwagę, iż suma kosztów przejazdów i równowartości utraconego zarobku nie może przekraczać wynagrodzenia jednego adwokata wykonującego zawód w siedzibie sądu procesowego.

⁵¹ wynagrodzenie adwokata brane pod uwagę przy obliczaniu kosztów procesu nie powinno być wyższe niż stawki opłat określone w przepisach stosownego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości.

- 2) koszty sądowe;
- 3) koszty nakazanego przez sąd osobistego stawiennictwa strony.

Należy zauważyć, iż **koszty procesu są pojęciem szerszym aniżeli koszty sądowe**. Koszty procesu obejmują bowiem koszty sądowe oraz inne koszty związane z procesem.

Do **kosztów sądowych** należą:

- 1) opłaty sądowe:
 - a) wpis,
 - b) opłata kancelaryjna;
- 2) zwrot wydatków.

Wpis jest pobierany od składanych przez nas pism powodujących konieczność przedsięwzięcia przez sąd określonych czynności lub zlecenia przez sąd przeprowadzenia tych czynności innym podmiotom.

Opłata kancelaryjna pobierana jest za nadanie klauzuli wykonalności, stwierdzenie prawomocności orzeczenia, wydawanie na podstawie akt odpisów, wyciągów, zaświadczeń oraz innych dokumentów.

Do **wydatków** należą:

- 1) diety i koszty podróży należne sędziom i pracownikom sądowym z powodu dokonywania czynności poza siedzibą sądu oraz ryczałt należny im za dokonywanie oględzin w sprawach dotyczących nieruchomości rolnych położonych poza miejscowością będącą siedzibą sądu;
- 2) należności świadków, biegłych, tłumaczy oraz kuratorów ustanowionych w danej sprawie;
- 3) opłaty należne innym osobom lub instytucjom;
- 4) koszty opłat telefonicznych i telegraficznych;
- 5) koszty przewozu osób, zwierząt i rzeczy, utrzymywania ich lub przechowywania;
- 6) koszty ogłoszeń;
- 7) koszty pobytu w areszcie;
- 8) ryczałty należne kuratorom sądowym (np. za przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w niektórych sprawach).

Rozdział 2. Zwrot kosztów procesu.

Podstawowa zasada (**zasada nr 1**), według której odbywa się zwrot kosztów procesu, głosi, że strona przegrywająca sprawę obowiązana jest zwrócić przeciwnikowi na jego żądanie koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw i do celowej obrony. Inaczej mówiąc strona, która przegrywa sprawę, zwraca drugiej stronie koszty procesu.

Jeżeli jednak sąd tylko częściowo uwzględnił żądania jednej ze stron, to wówczas (**zasada nr 2**) koszty procesu ponoszone przez strony mogą zostać:

- 1) albo wzajemnie zniesione (każda ze stron ponosi te koszty, które dotychczas poniosła, bez zwracania);
- 2) albo stosunkowo rozdzielone (np. jedna ze stron będzie przez sąd zobowiązana do poniesienia 60% kosztów procesu, druga zaś zapłaci pozostałe 40% kosztów procesu).

Sąd może jednak w przedstawionej powyżej sytuacji włożyć na jedną stronę obowiązek zwrotu wszystkich kosztów, jeżeli przeciwnik uległ tylko co do nieznaczej części swojego żądania.

Kolejna zasada (**zasada nr 3**) stanowi, że koszty procesu, w którym zawarto ugodę, znosi się wzajemnie, jeżeli strony nie postanowiły inaczej (oznacza to, że każda ze stron ponosi koszty związane ze swoim dotychczasowym udziałem w sprawie, nie zwracając drugiej stronie jej kosztów).

Od przedstawionych powyżej zasad występują **sytuacje wyjątkowe**:

- 1) w sytuacji, gdy powód wytoczył powództwo i zostało ono uwzględnione (a więc pozwany przegrał proces) to zwrot kosztów procesu należy się mimo to pozwanemu, jeżeli pozwany nie dał powodu do wytoczenia sprawy i uznał przy pierwszej czynności procesowej żądanie powoda (przykładem takiej sytuacji może być zachowanie powoda polegające na tym, że nie wystąpił on do dłużnika z żądaniem zapłaty tylko od razu wniósł przeciwko niemu pozew, zaś pozwany przed sądem przy pierwszej czynności poinformuje sąd, że uznaje roszczenie powoda zawarte w pozwie; wówczas pozwany przegra sprawę, ale powód będzie miał obowiązek zwrócić pozwanemu koszty które poniósł (np. koszt wynagrodzenia pełnomocnika procesowego);
- 2) w wypadkach **szczególnie uzasadnionych** sąd może zasądzić od strony przegrywającej sprawę tylko część kosztów procesu albo nie obciążać strony przegrywającej kosztami w ogóle; zastosowanie tej możliwości jest zależne od uznania sądu i opiera się na zasadach słuszności; nadto zastosowanie takiej możliwości należy uznać za sytuację dalece wyjątkową;
- 3) niezależnie od wyniku sprawy sąd może włożyć na stronę obowiązek zwrotu kosztów wywołanych jej niesumiennym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem; dotyczy to w szczególności kosztów wywołanych: uchylaniem się strony od wyjaśnień, zatajaniem dowodów, działaniem w celu przewlekania postępowania, itp.

Ponadto udział w sprawie prokuratora nie uzasadnia zasądzenia przez sąd zwrotu kosztów procesu na rzecz Skarbu Państwa ani od Skarbu Państwa.

Sąd **orzeka o kosztach procesu** w każdym **orzeczeniu kończącym sprawę w danej instancji**. Wyjątkiem jest tu sytuacja, w której sąd drugiej instancji (sąd odwoławczy) uchyli zaskarżone orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekaże sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania; wówczas sąd drugiej instancji pozostawia rozstrzygnięcie o kosztach instancji odwoławczej sądowi pierwszej instancji, do którego wróciła sprawa.

Należy pamiętać o tym, że roszczenie o zwrot kosztów procesu **wygasa** (przepada), jeżeli strona najpóźniej przed zamknięciem rozprawy bezpośrednio poprzedzającej wydanie orzeczenia nie złoży sądowi **spisu poniesionych przez siebie kosztów** albo nie zgłosi **wniosku o przyznanie kosztów** według norm przepisanych. Jeżeli jednak strona w procesie działa **bez** adwokata, radcy prawnego lub rzecznika patentowego, to sąd z urzędu orzeka o kosztach należnych tej stronie. Oznacza to, że nawet w sytuacji, gdy strona działająca bez adwokata lub radcy prawnego nie złoży w sądzie spisu poniesionych przez siebie kosztów ani nie złoży wniosku o przyznanie kosztów, sąd powinien z własnej inicjatywy orzec o należnych jej kosztach procesu.

W wypadku, gdy sąd nie zamieści w orzeczeniu kończącym postępowanie postanowień dotyczących zwrotu kosztów procesu, a został złożony przez stronę spis kosztów lub wniosek o przyznanie kosztów albo gdy sąd jest do tego zobowiązany z uwagi na to, że strona występuje bez adwokata lub radcy prawnego, strona może (i powinna) wystąpić do sądu z wnioskiem o uzupełnienie wyroku.

Wniosek o uzupełnienie wyroku w zakresie rozstrzygnięcia co do kosztów procesu powinien zostać złożony przez stronę **w terminie 14 dni od dnia ogłoszenia** wyroku. W wypadku, gdy wyrok jest stronie doręczany z urzędu (tzn. wtedy, gdy strona nie musi składać wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku i o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem) to wówczas termin na żądanie uzupełnienia wyroku wynosi 14 dni od dnia doręczenia wyroku. Przedstawione powyżej zasady dotyczące składania wniosku o uzupełnienie wyroku pozostają aktualne w odniesieniu do zapadających w postępowaniu nieprocesowym postanowień co do istoty sprawy.

Należy przy tym zauważyć, iż zgłoszenie wniosku o uzupełnienie wyroku nie ma wpływu na upływ terminu do wniesienia środka zaskarżenia od tego wyroku (np. apelacji).

Rozdział 3. Przykład wyliczenia kosztów procesu.

Powód był reprezentowany przez pełnomocnika będącego adwokatem i poniósł następujące koszty procesu:

- 1) koszty sądowe: 7 000 zł;
 - 2) wynagrodzenie adwokata: 2 500 zł;
 - 3) wydatki adwokata: 400 zł;
 - 4) koszty osobistego stawiennictwa, nakazanego przez sąd: 100 zł;
- Razem: 10 000 zł;

Pozwany prowadził proces osobiście i poniósł następujące koszty procesu:

- 1) koszty sądowe: 500 zł;
 - 2) koszty przejazdów do sądu: 500 zł;
 - 3) równowartość zarobku utraconego w skutek stawiennictwa w sądzie: 1 000 zł;
- Razem: 2 000 zł;

Powód żądał od pozwanego zapłaty odszkodowania w wysokości 30 000 zł. Sąd zasądził na rzecz powoda kwotę 18 000 zł, a więc uwzględnił żądanie powoda w 60% (bowiem $60\% \times 30\,000\text{ zł} = 18\,000\text{ zł}$).

Wobec tego pozwany powinien zapłacić powodowi:

- 1) zasądzoną sumę 18 000 zł
- 2) koszty procesu; jako że pozwany przegrał w 60% powinien zwrócić powodowi 60% poniesionych przez powoda kosztów procesu, a więc $60\% \times 10\,000\text{ zł} = 6\,000\text{ zł}$;

Powód, jako że w 40% przegrał proces powinien zwrócić pozwanemu 40% poniesionych przez pozwanego kosztów procesu, a więc $40\% \times 2\,000\text{ zł} = 800\text{ zł}$

Rozdział 4. Zwolnienie od kosztów sądowych.

Jak już wspomniano, koszty sądowe są elementem kosztów procesu. Do kosztów sądowych zaliczamy opłaty sądowe (wpis, opłata kancelaryjna) oraz zwrot wydatków.

Nie mają obowiązku uiszczenia kosztów sądowych:

- 1) strona dochodząca ustalenia ojcostwa i roszczeń z tym związanych;
- 2) strona dochodząca roszczeń alimentacyjnych;
- 3) prokurator;
- 4) kurator wyznaczony przez sąd orzekający bądź przez sąd opiekuńczy dla danej sprawy;
- 5) strona, która została zwolniona od kosztów sądowych przez sąd;
- 6) strona wnosząca o uznanie postanowień umownych za niedozwolone.

Kodeks postępowania cywilnego przewiduje możliwość zwolnienia strony od obowiązku ponoszenia kosztów sądowych. Zwolnienie od kosztów sądowych oznacza, że strona **nie wnosi opłat sądowych i nie ponosi wydatków**. Koszty te pokrywa za nią Skarb Państwa. Jednakże należy zaznaczyć, iż w zwolnienie od kosztów sądowych **nie zwalania strony od obowiązku zwrotu przeciwnikowi kosztów procesu**, jeżeli strona zwolniona od kosztów sądowych sprawę przegra.

Strona może zostać zwolniona od kosztów sądowych **w całości lub w części**. W tym celu powinna złożyć oświadczenie, że nie jest w stanie ponieść kosztów sądowych bez uszczerbku dla utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny.

Oświadczenie tej osoby powinno zawierać dokładne **dane o:**

- 1) **stanie rodzinnym;**
- 2) **majątku;**
- 3) **dochodach.**

Zwolnienie od kosztów sądowych może również zostać przyznane przez sąd jednostce organizacyjnej (np. organizacji społecznej, a nawet przedsiębiorcy), jeżeli wykaże, że nie ma dostatecznych środków na pokrycie kosztów sądowych.

Wniosek o przyznanie zwolnienia od kosztów sądowych należy zgłosić **na piśmie** w sądzie, w którym sprawa ma być wytoczona albo **ustnie do protokołu** w sądzie, w którym sprawa się już toczy.

Uznanie zasadności wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych zależy od uznania sądu. Sąd ten może także zarządzić stosowne dochodzenie, jeżeli na podstawie okoliczności sprawy lub oświadczeń strony przeciwnej poweźmie wątpliwości co do stanu majątkowego strony domagającej się zwolnienia od kosztów sądowych lub nawet korzystającej już z takiego zwolnienia. Ponadto sąd odmawia zwolnienia od kosztów sądowych w sytuacji, gdy uzna, że powództwo wytoczone przez stronę lub jej obrona podczas toczącej się sprawy są oczywiście bezzasadne.

Warto przy tym zaznaczyć, iż sąd cofnie zwolnienie od kosztów sądowych, jeżeli okoliczności, na których podstawie je przyznano nie istniały lub przestały istnieć. Wówczas strona będzie zobowiązana do uiszczenia wszystkich przepisanych opłat, a jeśli uzyskała zwolnienie na podstawie podania świadomie nieprawdziwych okoliczności sąd dodatkowo skaze ją na grzywnę w wysokości do jednego tysiąca złotych. Gdy okoliczności uzasadniające zwolnienie od kosztów sądowych przestały istnieć w toku sprawy, sąd może obciążyć stronę obowiązkiem uiszczenia kosztów tylko częściowo – odpowiednio do zmiany, jaka nastąpiła w jej stosunkach.

Rozdział 5. Pełnomocnik strony zwolnionej od kosztów sądowych.

Strona zwolniona całości lub w części od kosztów sądowych ma prawo zgłosić **wniosek o ustanowienie dla niej adwokata lub radcy prawnego**. Wniosek taki ma prawo złożyć również strona, która korzysta z ustawowego zwolnienia od kosztów sądowych (np. strona dochodząca roszczeń alimentacyjnych, strona dochodząca ustalenia ojcostwa i roszczeń z tym związanych, strona wnosząca o uznanie postanowień umownych za niedozwolone). Jednak w takim wypadku, strona korzystająca z ustawowego zwolnienia od kosztów sądowych powinna złożyć oświadczenie, iż nie jest w stanie bez uszczerbku dla utrzymania siebie i rodziny ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego. Oświadczenie to powinno obejmować dokładne dane o stanie rodzinnym, o majątku oraz o dochodach.

Jeżeli sąd uzna udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie za potrzebny, to wówczas takiego pełnomocnika z urzędu dla strony ustanowi. Sąd może również odmówić ustanowienia dla strony adwokata lub radcy prawnego w razie oczywistej bezzasadności wytoczonego przez nią powództwa lub w razie oczywistej bezzasadności podejmowanej przez stronę obrony.

Należy wszakże pamiętać, że sąd cofnie ustanowienie adwokata lub radcy prawnego, jeżeli okoliczności, na których podstawie ustanowiono dla strony pełnomocnika nie istniały lub przestały istnieć. Wówczas strona będzie zobowiązana do uiszczenia wynagrodzenia ustanowionego dla niej pełnomocnika, a jeśli uzyskała zwolnienie na podstawie podania świadomie nieprawdziwych okoliczności sąd dodatkowo skaze ją na grzywnę w wysokości do jednego tysiąca złotych. Gdy okoliczności uzasadniające ustanowienie pełnomocnika z urzędu przestały istnieć w toku sprawy, sąd może obciążyć stronę obowiązkiem uiszczenia kosztów jego wynagrodzenia tylko częściowo – odpowiednio do zmiany, jaka nastąpiła w jej stosunkach.

Dział 5. Pisma procesowe.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Pisma procesowe obejmują wnioski i oświadczenia stron, składane poza rozprawą. Niektóre pisma procesowe powinny nie tylko odpowiadać ogólnym wymaganiom przewidzianym dla wszelkich pism procesowych⁵², ale również powinny odpowiadać pewnym wymaganiom szczególnym. Poniżej zostaną przedstawione wybrane rodzaje pism procesowych, które oprócz wymagań ogólnych, powinny spełniać pewne szczególne wymagania określone w odpowiednich przepisach.

Rozdział 2. Pozew.⁵³

Pozew powinien czynić zadość wymaganiom przewidzianym dla pisma procesowego, a nadto powinien zawierać:

- 1) **dokładnie określone żądanie** (w tym oznaczenie wartości przedmiotu sporu);
- 2) przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie.

Szczególnym wymaganiem, któremu powinien odpowiadać pozew jest **oznaczenie wartości przedmiotu sporu**,⁵⁴ czyli oznaczenie wartości tego, o co toczy się określona sprawa. Inaczej mówiąc powód zawsze powinien „wycenić” swoje żądania w następujący sposób:

- 1) w sprawach o roszczenia pieniężne wartość przedmiotu sporu stanowi żądana suma pieniężna (choćby została zgłoszona zamiast innego roszczenia);
- 2) w sprawach o istnienie, o unieważnienie albo o rozwiązanie umowy dzierżawy lub najmu, o wydanie albo odebranie przedmiotu najmu lub dzierżawy, wartość przedmiotu sporu stanowi:
 - a) przy umowach dzierżawy lub najmu zawartych na czas oznaczony – suma czynszu za okres sporny, nie więcej niż za jeden rok,
 - b) przy umowach dzierżawy lub najmu zawartych na czas nieoznaczony – suma czynszu za jeden rok;
- 3) w sprawach o roszczenia pracowników dotyczące nawiązania, istnienia lub rozwiązania stosunku pracy wartość przedmiotu sporu stanowi:
 - a) przy umowach o pracę zawartych na czas określony – suma wynagrodzenia za pracę za okres sporny, nie więcej niż za jeden rok,
 - b) przy umowach o pracę zawartych na czas nieokreślony – suma wynagrodzenia za pracę za okres jednego roku;
- 4) w sprawach o zabezpieczenie, zastaw lub hipotekę wartość przedmiotu sporu stanowi suma zabezpieczonej wierzytelności (np. suma pieniężna, o zabezpieczenie której występuje wierzyciel we wniosku o zabezpieczenie; wartość rzeczy stanowiącej przedmiot zastawu; suma pieniężna, na którą opiewa wierzytelność zabezpieczona hipoteką, uwidoczniona w księdze wieczystej);
- 5) w sprawach o prawo do świadczeń powtarzających się (innych niż wymienione w pkt 2-3) wartość przedmiotu sporu stanowi suma świadczeń za jeden rok, a jeżeli świadczenia trwają krócej niż rok – za cały okres ich trwania;

⁵² ogólne wymagania formalne dla pism procesowych w postępowaniu cywilnym zostały unormowane art.126 i 128 k.p.c. jak również zostały wyjaśnione w dziale 6 części pierwszej niniejszego opracowania.

⁵³ wymagania, jakim powinien odpowiadać pozew zostały unormowane w art. 187, 187¹-187², 505² k.p.c.

⁵⁴ zasady oznaczania wartości przedmiotu sporu oraz tryb postępowania przy sprawdzaniu wartości przedmiotu sporu zostały unormowane w art.19-26 k.p.c.

- 6) do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się odsetek, pożytków i kosztów, żądanych obok roszczenia głównego;
- 7) jeżeli powód dochodzi pozwem kilku roszczeń, to wówczas zlicza się wartość wszystkich tych roszczeń.

Mając na uwadze przedstawione powyżej zasady, należy wyliczyć i podać w pozwie odpowiednią dla danej sprawy wartość przedmiotu sporu.

Należy zauważyć, iż wartość przedmiotu sporu oznacza się w pozwach wnoszonych **w sprawach o prawa majątkowe**. Jeżeli sprawa dotyczy praw o charakterze niemajątkowym (np. sprawa z powództwa o rozwiązanie małżeństwa przez rozwód), to wówczas wartości przedmiotu sporu nie określa się.

Pozew **może** również zawierać:

- 1) wniosek o zabezpieczenie powództwa (jest składany w sytuacji, gdy brak zabezpieczenia może uniemożliwić lub poważnie utrudnić wykonanie orzeczenia lub w inny sposób uniemożliwić lub poważnie utrudnić osiągnięcie celu postępowania w sprawie; przykładem takiego wniosku może być wniosek o zabezpieczenie powództwa o zapłatę poprzez zajęcie wynagrodzenia za pracę w sytuacji niewypłacalności dłużnika);⁵⁵
- 2) wniosek o nadanie wyrokowi rygору natychmiastowej wykonalności (zazwyczaj wyrok jest wykonalny dopiero po uprawomocnieniu się wyroku, jednakże w niektórych sytuacjach przewidzianych przez przepisy prawne, wyrok nieprawomocny można wykonać wcześniej, jeżeli sąd nada temu wyrokowi rygór natychmiastowej wykonalności);⁵⁶
- 3) wniosek o przeprowadzenie rozprawy w nieobecności powoda (nieobecność powoda na rozprawie może spowodować zawieszenie przez sąd postępowania w sprawie na okres co najmniej trzech miesięcy; jeżeli powód chce uniknąć takiej sytuacji, to może złożyć wniosek o rozpoznanie sprawy również w sytuacji, gdy na rozprawie nie będzie obecny);⁵⁷
- 4) wniosek o wezwanie na rozprawę wskazanych przez powoda świadków i biegłych;
- 5) wniosek o dokonanie oględzin;
- 6) wniosek o polecenie pozwanemu dostarczenia na rozprawę dokumentu będącego w jego posiadaniu, a potrzebnego do przeprowadzenia dowodu lub przedmiotu oględzin;
- 7) wniosek o sprowadzenie na rozprawę dowodów znajdujących się w sądach, urzędach lub u osób trzecich;
- 8) inne wnioski służące do przygotowania rozprawy.

Należy również pamiętać, iż pozew jest pismem procesowym podlegającym opłacie sądowej, zwanej wpisem. Wysokość wpisów w sprawach cywilnych jest określona w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 1996 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych (tekst jednolity: Dz.U. z 1996 r. Nr 154 poz.753 z późn.zm.). Jeżeli sprawa ma charakter niemajątkowy, to od pozwu w takiej sprawie jest pobierany wpis stały lub tymczasowy, w wysokości określonej w powołanym powyżej rozporządzeniu. (np. w sprawach o ochronę dóbr osobistych wpis tymczasowy określa się w wysokości od 30 zł do 600 zł, w sprawach o separację wpis stały wynosi 500 zł)⁵⁸. Jeżeli sprawa ma charakter majątkowy, to wówczas wysokość wpisu od pozwu w takiej sprawie jest zależna od wartości przedmiotu sporu i wyraża się w odpowiednim procencie od kwoty będącej wartością przedmiotu sporu (np. jeżeli wartość przedmiotu sporu w sprawie cywilnej wynosi do 10 000 zł, to wysokość wpisu od pozwu w takiej sprawie wynosi 8% wartości przedmiotu sporu, nie mniej jednak niż 30 zł).⁵⁹

⁵⁵ postępowanie zabezpieczające zostało unormowane w art.730-757 k.p.c.

⁵⁶ natychmiastowa wykonalność wyroku została unormowana w art.333-338 k.p.c.

⁵⁷ por. art.177 §1 pkt 5 oraz art.181 pkt 2 k.p.c.

⁵⁸ por. §11 i §11¹ rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 1996 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych (tekst jednolity: Dz.U. z 1996 r. Nr 154 poz.753 z późn. zm.).

⁵⁹ por. §1 pkt 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 1996 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych (tekst jednolity: Dz.U. z 1996 r. Nr 154 poz.753 z późn. zm.).

Warto przy tym zaznaczyć, iż osoba, która uzyskała zwolnienie od kosztów sądowych nie ma obowiązku ponoszenia kosztów wpisu (wpis jest bowiem rodzajem kosztów sądowych).

Pozew, który podlega rozpoznaniu w **postępowaniu uproszonym**,⁶⁰ powinien zostać sporządzony **na urzędowym formularzu**,⁶¹ dostępnym nieodpłatnie w siedzibie sądu oraz na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości (www.ms.gov.pl). W postępowaniu uproszonym rozpoznawane są należące do właściwości sądów rejonowych sprawy:

- 1) o roszczenia wynikające z umów, jeżeli wartość przedmiotu sporu nie przekracza dziesięciu tysięcy złotych;
- 2) o roszczenia wynikające z rękojmi, gwarancji jakości lub niezgodności towaru konsumpcyjnego z umową sprzedaży konsumenckiej – jeżeli wartość przedmiotu umowy nie przekracza dziesięciu tysięcy złotych;
- 3) o zapłatę czynszu najmu lokali mieszkalnych i opłat obciążających najemcę oraz opłat z tytułu korzystania z lokalu mieszkalnego w spółdzielni mieszkaniowej – bez względu na wartość przedmiotu sporu.

Rozdział 3. Wniosek o wszczęcie postępowania (nieprocesowego).⁶²

Wniosek o wszczęcie postępowania, wnoszony w postępowaniu nieprocesowym powinien odpowiadać tym samym wymaganiom formalnym co pozew, z tą zmianą, że zamiast pozwanego należy wymienić zainteresowanych w sprawie.

Na urzędowych formularzach, udostępnianych nieodpłatnie w siedzibie sądu lub na stronach internetowych Ministerstwa Sprawiedliwości (www.ms.gov.pl) powinny być wnoszone:

- 1) wnioski o wpis, rozpoznawane w postępowaniu wieczystoksięgowym;⁶³
- 2) wnioski o wpis w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Rozdział 4. Apelacja.⁶⁴

Jak wspomniałem w części ogólnej, od wyroku sądu pierwszej instancji służy apelacja do sądu drugiej instancji.

Apelacja powinna spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego, a ponadto powinna zawierać:

- 1) oznaczenie wyroku, od którego jest wniesiona ze wskazaniem czy jest on zaskarżony w całości czy w części;
- 2) zwięzłe przedstawienie zarzutów;
- 3) uzasadnienie zarzutów;
- 4) powołanie w miarę potrzeby nowych faktów lub dowodów; należy również wykazać, że powołanie się na te fakty lub dowody w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji nie było możliwe albo że potrzeba powołania się na nie wynikła później;
- 5) wniosek o zmianę albo o uchylenie wyroku ze wskazaniem zakresu żądanej zmiany lub uchylenia (tzn. czy żąda się zmiany lub uchylenia wyroku w całości czy w części);
- 6) w sprawach o prawa majątkowe należy oznaczyć **wartość przedmiotu zaskarżenia**, którą obliczamy w taki sam sposób jak wartość przedmiotu sporu; należy jednak zauważyć, że:

⁶⁰ postępowanie uproszczone zostało unormowane w art.505¹-505(14)k.p.c.;

⁶¹ por. art.505² k.p.c.

⁶² wymagania formalne, jakim powinien odpowiadać wniosek o wszczęcie postępowania wnoszony w postępowaniu nieprocesowym, zostały unormowane w art.511 k.p.c.

⁶³ por. art.626³§1 k.p.c.

⁶⁴ wymagania formalne, jakim powinna odpowiadać apelacja zostały unormowane w art.368 k.p.c.

- a) wartość przedmiotu zaskarżenia może być równa wartości przedmiotu sporu (jeśli strona zaskarży wyrok w całości),
- b) wartość przedmiotu zaskarżenia może być niższa niż wartość przedmiotu sporu (np. powód wystąpił z powództwem o zapłatę 100 tys. zł oznaczając w pozwie wartość przedmiotu sporu na 100 tys. zł; sąd pierwszej instancji zasądził jedynie 80 tys. zł; jeśli powód zaskarży to orzeczenie w części, w której sąd oddalił powództwo (nie zasądził 20 tys. zł na jego rzecz), to wartość przedmiotu zaskarżenia wyniesie 20 tys. zł),
- c) wartość przedmiotu zaskarżenia może być wyższa niż wartość przedmiotu sporu tylko wtedy, gdy powód rozszerzył powództwo (zażądał więcej niż w pozwie lub zgłosił dodatkowe żądania) lub sąd orzekł ponad żądanie (zasądził więcej, niż żądał powód).

Rozdział 5. Zażalenie.⁶⁵

Zażalenie powinno spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego, a ponadto powinno zawierać:

- 1) wskazanie zaskarżonego postanowienia;
- 2) wniosek o zmianę lub o uchylenie zaskarżonego postanowienia;
- 3) zwięzłe uzasadnienie zażalenia;
- 4) wskazanie w miarę potrzeby nowych faktów lub dowodów.

Rozdział 6. Sprzeciw od wyroku zaocznego.⁶⁶

Pismo zawierające sprzeciw od wyroku zaocznego powinno spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego, a ponadto w piśmie tym pozwany powinien przytoczyć:

- 1) zarzuty przeciwko żądaniom zawartym w pozwie;
- 2) fakty i dowody uzasadniające stawiane zarzuty.

Jeżeli pozew został wniesiony na urzędowym formularzu, wniesienie sprzeciwu od wyroku zaocznego wymaga również sporządzenia go na urzędowym formularzu, udostępnianym (nieodpłatnie) w sądach lub na stronach internetowych Ministerstwa Sprawiedliwości (www.ms.gov.pl).

Rozdział 7. Pismo z zarzutami od nakazu zapłaty.⁶⁷

Pismo z zarzutami od nakazu zapłaty powinno spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego a ponadto powinno zawierać:

- 1) wskazanie, czy nakaz zapłaty jest zaskarżony w całości czy w części;
- 2) wszystkie zarzuty przeciwko żądaniu zawartemu w pozwie;
- 3) wszystkie fakty i dowody na ich potwierdzenie.

Jeżeli pozew został wniesiony na urzędowym formularzu, wniesienie zarzutów wymaga również sporządzenia ich na urzędowym formularzu, udostępnianym (nieodpłatnie) w sądach lub na stronach internetowych Ministerstwa Sprawiedliwości (www.ms.gov.pl).

⁶⁵ wymagania formalne, jakim powinno odpowiadać zażalenie, zostały określone w art. 394 §3 k.p.c.

⁶⁶ wymagania formalne, jakim powinien odpowiadać sprzeciw od wyroku zaocznego zostały określone w art.344§2 k.p.c. oraz w art. 505² k.p.c.

⁶⁷ wymagania formalne, jakim powinno odpowiadać pismo zawierające zarzuty od nakazu zapłaty, zostały określone w art.493 §1i2 k.p.c.

Rozdział 8. Sprzeciw od nakazu zapłaty.⁶⁸

Pismo zawierające sprzeciw od nakazu zapłaty powinno spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego a ponadto powinno zawierać:

- 1) wskazanie, czy nakaz zapłaty jest zaskarżony w całości czy w części;
- 2) wszystkie zarzuty przeciwko żądaniu zawartemu w pozwie;
- 3) wszystkie fakty i dowody na ich potwierdzenie.

Jeżeli pozew został wniesiony na urzędowym formularzu, wniesienie sprzeciwu wymaga również sporządzenia go na urzędowym formularzu, udostępnianym (nieodpłatnie) w sądach lub na stronach internetowych Ministerstwa Sprawiedliwości (www.ms.gov.pl).

Dział 6. Przebieg rozprawy i jej jawność.

Rozdział 1. Jawność rozprawy.

Sąd rozpoznaje sprawy na posiedzeniach, które mogą być:

- 1) posiedzeniami jawnymi, do których zaliczmy:
 - a) rozprawy,
 - b) posiedzenia jawne nie będące rozprawami;⁶⁹
- 2) posiedzeniami niejawnymi.

Zasadą jest, że sąd orzekający rozpoznaje sprawy na rozprawie (rozprawa jest posiedzeniem jawnym).

Na posiedzenia jawne (w tym na rozprawy) wstęp na salę sądową mają osoby **pełnoletnie**, strony oraz osoby wezwane przez sąd. Na posiedzenia niejawne mają wstęp **tylko osoby wezwane** przez sąd do stawienia się na takie posiedzenie.

Zasadą jest, że rozprawy odbywają się przy udziale publiczności. Sąd zarządza jednak odbycie rozprawy przy drzwiach zamkniętych (bez udziału publiczności), gdy:

- 1) publiczne rozpoznanie sprawy zagraża porządkowi publicznemu;
- 2) publiczne rozpoznanie sprawy zagraża moralności;
- 3) gdy mogą być ujawnione okoliczności objęte tajemnicą państwową lub służbową.

Sąd może także postanowić o przeprowadzeniu rozprawy przy drzwiach zamkniętych, **jeżeli wnosi o to strona** postępowania (powód lub pozwany albo wnioskodawca lub uczestnik), a podane przez stronę przyczyny takiego wyłączenia jawności sąd uzna za uzasadnione lub jeżeli roztrząsane mają być szczegóły życia rodzinnego. Jeżeli strona złoży przedstawiony powyżej wniosek o przeprowadzenie postępowania przy drzwiach zamkniętych, to postępowanie dotyczące tego wniosku również odbywa się przy drzwiach zamkniętych. Jest to uzasadnione tym, aby zapewnić stronie możliwość nieskrępowanego przytoczenia okoliczności, ze względu na które żąda wyłączenia jawności. Podczas rozprawy odbywającej się przy drzwiach zamkniętych mają prawo być obecni:

- 1) strony;
- 2) przedstawiciele ustawowi stron (np. rodzice osoby małoletniej);
- 3) pełnomocnicy stron;
- 4) prokurator;
- 5) **osoby zaufania, po dwie z każdej strony;**

⁶⁸ wymagania formalne, jakim powinien odpowiadać sprzeciw od nakazu zapłaty, zostały określone w art.503 k.p.c.

⁶⁹ posiedzenia jawne, nie będące rozprawami to np.: posiedzenie, na którym ogłaszany jest wyrok, posiedzenie pojednawcze o zawarciu ugody sądowej.

Należy w tym miejscu zauważyć, że istnieje możliwość zwrócenia się do odpowiedniej organizacji społecznej o udział w rozprawie **obserwatora z upoważnienia tej organizacji**. Można to uczynić w sytuacji, w której uznamy, że cele statutowe określonej organizacji uzasadniają możliwość jej zainteresowania się przebiegiem lub wynikiem toczącego się postępowania. Tytułem przykładu można wskazać, iż organizacja społeczna, do której statutowych zadań należy walka z korupcją i podejmowanie działań na rzecz przejrzystości w życiu publicznym, będzie z reguły zainteresowana obserwacją postępowania, którego dotyczy problem korupcji lub braku przejrzystości. Obserwator organizacji społecznej nie bierze udziału w toczącym się postępowaniu, ale jego obecność na rozprawie w charakterze publiczności może przyczynić się do pełniejszego respektowania praw stron w takim postępowaniu.

Zasada jawności postępowania sądowego przejawia się m.in. w tym, że orzeczenie kończące postępowania w sprawie zawsze jest ogłaszane publicznie (nawet w wypadku, gdy postępowanie toczyło się przy drzwiach zamkniętych).

Rozdział 2. Rozprawa przed sądem pierwszej instancji.

Rozprawa przez sądem pierwszej instancji rozpoczyna się od tzw. „wywołania sprawy”, które polega na tym, że protokolant przed salą, w której ma odbyć się rozprawa, publicznie ogłasza, że rozpatrywana będzie określona sprawa, po czym strony i inne osoby zainteresowane rozprawą (w tym także publiczność) wchodzi na salę rozpraw.

Sprawę prowadzi sędzia-przewodniczący, który otwiera, prowadzi i zamyka posiedzenia, udziela głosu, zadaje pytania, upoważnia do zadawania pytań oraz ogłasza orzeczenia. Ponadto może on odebrać głos, gdy przemawiający go nadużywa albo uchylić pytanie, jeżeli uzna je za niewłaściwe lub zbyt częste.⁷⁰ Od zarządzeń sędziego-przewodniczącego strony mogą odwołać się do sądu (jeżeli sprawa jest rozpatrywana w większym składzie niż jednoosobowym). W rozprawie uczestniczy też protokolant, który pod kierunkiem sędziego przewodniczącego spisuje protokół z rozprawy.

Należy podkreślić, że **strony mają prawo żądać zapisania w protokole wszystkiego, co dotyczy ich interesów**.

Po wejściu stron na salę sędzia-przewodniczący sprawdza, czy na rozprawę stawili się strony lub przedstawiciele ustawowi stron albo pełnomocnicy stron, a także świadkowie oraz biegli sądowi. Sąd sprawdza również, czy osoby, które się nie stawili, zostały prawidłowo powiadomione o terminie rozprawy. Powiadomienie o terminie rozprawy jest możliwe:

- 1) przez **wezwanie** strony, świadka lub biegłego na rozprawę (wówczas w aktach sprawy powinien się znajdować dowód doręczenia stronie wezwania na rozprawę);
- 2) przez **ogłoszenie** o terminie rozprawy podczas posiedzenia sądu, na którym są obecne strony, świadkowie lub biegli.

Należy również zaznaczyć, że stronie nieobecnej na rozprawie należy **zawsze** doręczyć wezwanie na termin kolejnej rozprawy. Ponadto wezwanie na rozprawę powinno być doręczone stronie co najmniej na siedem dni przed rozprawą. Jeśli sąd nie dotrzyma tego terminu, to wówczas strona może złożyć z tego powodu wnioski o odroczenie rozprawy.⁷¹

Co do zasady **obecność na rozprawie stron** (w postępowaniu procesowym powoda i pozwanego, w postępowaniu nieprocesowym wnioskodawcy i uczestnika postępowania) lub ich przedstawicieli ustawowych albo pełnomocników, **jest obowiązkowa**. Jeżeli na rozprawę nie stawi się strona powodowa lub jej pełnomocnik, to wówczas sąd odracza rozprawę, a także może zawiesić postępowanie na okres co najmniej trzech miesięcy. Jeżeli na rozprawę nie

⁷⁰ por. art.155 k.p.c.

⁷¹ w por. art.149 k.p.c.; w wypadkach pilnych termin ten może zostać skrócony do trzech dni.

a także może zawiesić postępowanie na okres co najmniej trzech miesięcy. Jeżeli na rozprawę nie stawi się strona pozwana lub jej pełnomocnik, sąd wydaje **wyrok zaoczny** przyjmując za prawdziwe twierdzenia powoda o okolicznościach faktycznych przytoczonych w pozwie oraz w innych pismach procesowych doręczonych pozwanemu przed rozprawą.⁷² Czynności, o których mowa powyżej, sąd podejmuje w przypadku, gdy nieobecność stron na rozprawie **nie jest usprawiedliwiona**.

Nieobecność stron na rozprawie może być **usprawiedliwiona**. Jest to możliwe w sytuacji, gdy:

- 1) sąd stwierdzi nieprawidłowość w doręczeniu stronie wezwania na rozprawę (np. gdy w aktach sprawy nie będzie dowodu doręczenia wezwania);
- 2) nieobecność strony jest wywołana nadzwyczajnym wydarzeniem lub inną znaną sądowi przeszkodą, której nie można przezwyciężyć (przeszkodą, o której mowa, może być choroba stwierdzona zaświadczeniem lekarskim – najlepiej, jeżeli zaświadczenie takie wystawi lekarz sądowy).

Usprawiedliwiona nieobecność na rozprawie choćby jednej ze stron spowoduje konieczność jej odroczenia, czyli rozprawa wyznaczona na ten dzień nie odbędzie się. Jeżeli jednak strona nieobecna na rozprawie w piśmie procesowym (np. w pozwie lub wniosku wszczynającym postępowanie) wyraziła **zgode na przeprowadzenie rozprawy w jej nieobecności**, to wówczas sąd będzie mógł sprawę prowadzić mimo nieobecności tej strony.

Po sprawdzeniu kwestii formalnych związanych z zawiadomieniem i z obecnością na rozprawie stron, świadków lub biegłych oraz jeszcze przed wszczęciem postępowania dowodowego, sąd powinien przez zadawanie pytań stronom ustalić, które z istotnych okoliczności sprawy są między nimi sporne.

Dalej rozprawa odbywa się w ten sposób, że najpierw powód (albo wnioskodawca), a potem pozwany (albo uczestnicy postępowania), zgłaszają ustnie swoje żądania i wnioski oraz przedstawiają **twierdzenia** oraz **dowody** na ich poparcie. Każda ze stron **obowiązana** jest do wypowiedzenia się co do twierdzeń strony przeciwnej, dotyczących okoliczności faktycznych. W najlepiej pojętym interesie strony leży to, aby przytoczyła ona uzasadnienie prawne dla swoich żądań i wniosków, tzn. strona powinna powołać się na konkretne przepisy prawne, które dają jej określone uprawnienia, będące przedmiotem sporu. Strona nie musi uzasadniać swojego stanowiska przepisami prawnymi, ponieważ sąd zna prawo, jednakże będzie to z korzyścią dla tej strony, jeżeli wykaże ona wysiłek i spróbuje zapoznać się wcześniej z przepisami prawnymi, które mają zastosowanie w tej konkretnie sprawie. Należy z całą mocą podkreślić, że strona powinna odnieść się do wszystkich twierdzeń strony przeciwnej, które dotyczą okoliczności faktycznych (faktów), zaistniałych w sprawie, bowiem w przypadku, gdy strona tego nie uczyni, sąd może potraktować milczenie strony tak jak przyznanie prawdziwości tych faktów i fakty te uznać za przyznane.⁷³

Następnie przeprowadzane jest postępowanie dowodowe, podczas którego sąd przeprowadza dowody przedstawione przez strony postępowania.⁷⁴ Należy zauważyć, iż strony mogą aż do zamknięcia rozprawy przytaczać **fakty i dowody** na uzasadnienie swych wniosków oraz dla odparcia twierdzeń i wniosków strony przeciwnej. Sąd jednak może pominąć dowody zgłaszane przez stronę, jeżeli okoliczności sporne w sprawie zostały już wyjaśnione albo jeżeli strona powołuje dowody jedynie dla zwłoki. Ponadto, jeżeli postępowanie dowodowe napotyka przeszkody o nieokreślonym czasie trwania, sąd może wyznaczyć termin, po upływie którego dalszy dowód w sprawie może być przeprowadzony jedynie wówczas, gdy nie spowoduje to zwłoki w postępowaniu. Stronę **reprezentowaną przez adwokata lub radcę prawnego** sąd może zobowiązać do powołania w wyznaczonym terminie wszystkich twierdzeń, zarzutów i dowodów pod rygorem utraty prawa ich powoływania w toku dalszego postępowania.

⁷² chyba że okoliczności te budzą uzasadnione wątpliwości albo zostały przytoczone w celu obejścia prawa; por. art.339 i nast. k.p.c.

⁷³ por. art.230 k.p.c.

⁷⁴ szerzej o postępowaniu dowodowym w rozdziale 7 niniejszej części.

Po przeprowadzeniu dowodów **sąd zamyka rozprawę i udziela głosu stronom**. Rozprawa może być otwarta na nowo, jeżeli istotne okoliczności w sprawie ujawniły się dopiero po jej zamknięciu.⁷⁵

Rozdział 3. Orzeczenie co do istoty sprawy wydane przez sąd pierwszej instancji.

Po zamknięciu rozprawy i udzieleniu głosu stronom, odbywa się niejawna narada sędziów, po czym sąd wydaje wyrok. Wyrok może zostać ogłoszony na tym samym posiedzeniu, na którym zamknięto rozprawę (co jest raczej rzadkością). Sąd może również odroczyć ogłoszenie wyroku na okres do dwóch tygodni. Ogłoszenie wyroku następuje na posiedzeniu jawnym. Nieobecność stron nie wstrzymuje ogłoszenia. Ogłoszenie wyroku odbywa się przez odczytanie sentencji wyroku, po czym sędzia podaje ustnie zasadnicze powody rozstrzygnięcia.

Strona po ogłoszeniu wyroku powinna złożyć wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku oraz o doręczenie jej wyroku wraz z uzasadnieniem, jeżeli wyrok ten zamierza zaskarżyć. Wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku składa się **w terminie tygodniowym** od ogłoszenia sentencji orzeczenia (niezależnie od tego, czy strona była obecna przy ogłoszeniu czy też przy ogłoszeniu obecna nie była).⁷⁶

Rozdział 4. Rozprawa przed sądem drugiej instancji.

Rozprawa przed sądem drugiej instancji odbywa się w ten sposób, że po wywołaniu sprawy **sędzia-sprawozdawca** zwięźle przedstawia stan sprawy ze szczególnym uwzględnieniem przytoczonych przez strony w pismach procesowych zarzutów i wniosków apelacyjnych. Następnie sędzia-przewodniczący udziela głosu stronom.

Postępowanie przed sądem drugiej instancji jest podobne do postępowania przed sądem pierwszej instancji, z tym, że **zawiera pewne różnice i ograniczenia**:

- 1) rozprawa przed sądem drugiej instancji odbywa się bez względu na niestawiennictwo jednej lub obu stron, a wydany w takim przypadku wyrok nie jest zaoczny;
- 2) sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę w granicach, w jakich orzeczenie zostało zaskarżone apelacją (apelacja powinna zawierać m.in. wskazanie, czy wyrok jest zaskarżony w całości czy w części, zarzuty dotyczące wydanego wyroku oraz wnioski co do tego, w jaki sposób sąd powinien z zapadłym wyrokiem postąpić np. uchylić go czy zmienić; wymienione powyżej elementy wyznaczają tzw. „granice apelacji” w ramach których sąd może dokonać rozstrzygnięcia; jeżeli coś wykroczy poza te granice, nie będzie wzięte pod uwagę przez sąd)⁷⁷;
- 3) sąd drugiej instancji może pominąć nowe fakty i dowody, jeżeli strona mogła je powołać w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, chyba że potrzeba powołania się na nowe fakty i dowody powstała dopiero później.

Powyższe ograniczenia wpływają na zakres postępowania dowodowego. Po jego zakończeniu sąd zamyka rozprawę.

Rozdział 5. Orzeczenie co do istoty sprawy wydane przez sąd drugiej instancji.

Po zamknięciu rozprawy odbywa się niejawna narada sędziów nad mającym zapaść orzeczeniem, po czym następuje ogłoszenie wyroku (podobnie jak przed sądem pierwszej instancji ogłoszenie

⁷⁵ por. art.316 §2 k.p.c.

⁷⁶ szerzej na temat zaskarżalności orzeczeń w dziale 9 niniejszej części.

⁷⁷ w granicach, w jakich strona zaskarżyła wyrok (bo może ona go zaskarżyć w całości lub w części) sąd bierze pod rozwagę, czy nie zachodzi nieważność postępowania określona w art. 379 k.p.c.; sąd bierze pod rozwagę nieważność postępowania z urzędu, tzn. nawet jeśli strona nie zarzucała nieważności postępowania albo w ogóle nie dopatrywała się tej kwestii;

wyroku sądu drugiej instancji może zostać odroczone na okres do dwóch tygodni).

Sąd drugiej instancji może:

- 1) oddalić apelację, jeżeli jest ona bezzasadna;
- 2) uwzględnić apelację i zmienić zaskarżony wyrok, orzekając co do istoty sprawy;
- 3) uwzględnić apelację, uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (jest to możliwe w trzech przypadkach: gdy zachodzi nieważność postępowania, gdy sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy oraz gdy wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości);
- 4) uwzględnić apelację, uchylić wyrok i odrzucić pozew albo umorzyć postępowanie, jeżeli zachodzi ku temu podstawa.

W wypadku uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd pierwszej instancji rozpoznaje ją w innym składzie. Ocena prawna i wskazania co do dalszego postępowania wyrażone w uzasadnieniu wyroku sądu drugiej instancji wiążą sąd, któremu sprawa została przekazana.⁷⁸

Ponadto sąd drugiej instancji nie może zmienić ani uchylić wyroku na niekorzyść strony wnoszącej apelację, chyba że strona przeciwna również wniosła apelację.

Sąd drugiej instancji uzasadnia z urzędu:

- 1) wyrok uwzględniający apelację;
- 2) wyrok oddalający apelację, **pod warunkiem** że strona zażądała sporządzenia uzasadnienia i doręczenia jej wyroku wraz z uzasadnieniem;
- 3) postanowienie kończące postępowanie w sprawie (np. postanowienie o odrzuceniu apelacji).

Orzeczenie wraz z uzasadnieniem doręcza się stronie, która **w terminie tygodniowym** od ogłoszenia wyroku zażądała doręczenia wyroku wraz z uzasadnieniem. Jeżeli nie było ogłoszenia (np. gdy sąd jeszcze przed rozprawą wydaje postanowienie o odrzuceniu apelacji) to wówczas sąd doręcza stronom to orzeczenie wraz z uzasadnieniem. Ponadto sąd z urzędu doręcza orzeczenie stronie występującej bez adwokata lub radcy prawnego, która z powodu pozbawienia wolności nie była obecna przy ogłoszeniu wyroku, po czym strona ta może w terminie tygodniowym zażądać doręczenia jej wyroku wraz z uzasadnieniem.

Dział 7. Dowody.

Rozdział 1. Zasady przeprowadzania dowodów.⁷⁹

Ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne. Na gruncie postępowania przed sądem powyższa zasada oznacza, że jeśli strona powołuje się na określone okoliczności faktyczne (zdarzenia) ma obowiązek okoliczności te udowodnić. Jeśli więc twierdzimy, że pewne zdarzenie miało określony przebieg, to same nasze słowo nie wystarczy dla przekonania sądu o przebiegu tego zdarzenia, jeśli nie udowodnimy jego przebiegu przy pomocy dostępnych nam dowodów (np. przy pomocy zeznań świadków).

Powinniśmy zatem wyrobić sobie nawyk, aby każde nasze twierdzenie, które wypowiadamy lub zamieszczamy w piśmie procesowym, zostało przez nas w należyty sposób udowodnione.

⁷⁸ nie dotyczy to jednak wypadku, gdy nastąpiła zmiana stanu prawnego.

⁷⁹ zasady rządzące postępowaniem dowodowym zostały unormowane w art.6. k.c., art.227–234 k.p.c. por. art.213 §1 k.p.c.

W postępowaniu przed sądem powinny zostać przez stronę udowodnione fakty, mające dla sprawy **istotne** znaczenie, czyli wszystkie okoliczności, z zaistnieniem których przepisy prawne wiążą w konkretnej sprawie skutki prawne. Aby nie pominąć istotnych okoliczności w sprawie powinniśmy zapoznać się z aktem prawnym normującym zagadnienie, którego dotyczy tocząca się przy naszym udziale sprawa. I tak w sprawie o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej (art. 417 k.c.) za istotne należy uznać m.in. okoliczności takie jak: bezprawność działania lub zaniechania przy wykonywaniu władzy publicznej, fakt poniesienia szkody, związek przyczynowy między zachowaniem się (lub zaniechaniem) sprawcy a powstaniem szkody, jak również wysokość poniesionej szkody.

Nie wymagają udowodnienia:

- 1) **fakty powszechnie znane** (są to zdarzenia znane ogółowi społeczeństwa np. wydarzenia polityczne, klęski żywiołowe, itp.); fakty te bierze sąd pod rozwagę nawet bez powołania się na nie przez stronę;⁸⁰
- 2) **fakty znane sądowi urzędowo** (czyli fakty, o których sąd dowiedział się w toku swojej urzędowej działalności); jednakże sąd powinien na rozprawie zwrócić na te fakty uwagę stron;
- 3) **fakty przyznane** w toku postępowania przez stronę przeciwną (jeżeli przyznanie to nie budzi wątpliwości);
- 4) **fakty uznane** przez sąd za przyznane; jeżeli strona nie wypowie się co do twierdzeń strony przeciwnej o okolicznościach faktycznych, sąd może uznać fakty te za przyznane (skoro strona nie wypowiedziała się co do określonego zdarzenia, to sąd mając wiedzę o tym zdarzeniu od strony przeciwnej może przyjąć, że zdarzenie to miało miejsce)⁸¹
- 5) **domniemania faktyczne**; sąd może uznać za ustalone pewne fakty, jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów (np. jeżeli sąd ustali, że świadek był obecny o określonej porze w miejscu pracy, to można z tego wysnuć wniosek, że o tej porze nie był obecny w innym miejscu);
- 6) **domniemania prawne** – domniemania ustanowione przez przepisy prawne (np. domniemanie dobrej wiary, przewidziane w art. 7 k.c., który stanowi: „*jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary*”; wówczas, twierdząc, że strona przeciwna działała w złej wierze powinniśmy udowodnić okoliczności, które o tym świadczą).

Należy jednak zauważyć, że zarówno domniemania faktyczne jak i prawne mogą zostać obalone przez przeprowadzenie odpowiedniego przeciwdowodu.

Mimo, że z zasady to strony są obowiązane wskazywać dowody na potwierdzenie powoływanych przez siebie okoliczności, to należy pamiętać o tym, że sąd może z własnej inicjatywy dopuścić dowód nie wskazany przez żadną ze stron.

Sąd ocenia wiarygodność i moc dowodów według własnego przekonania, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału. Polski system prawny nie przewiduje istnienia dowodów, które mają pierwszeństwo przed innymi dowodami, ani nie przewiduje założeń, z którego by wynikało, że niektóre dowody są ważniejsze od innych. Należy jednak zauważyć, iż niejako z „natury rzeczy” za pomocą niektórych dowodów skutecznej można udowodnić pewne okoliczności aniżeli za pomocą innych (np. dowód z dokumentu urzędowego na okoliczność podjęcia przez urzędnika określonej decyzji będzie skuteczniejszy aniżeli dowód z zeznań świadków na tę samą okoliczność).

⁸⁰ por. art. 210 §2 oraz 230 k.p.c.

⁸¹ ogólne zasady postępowania dowodowego zostały unormowane w art.235–243 k.p.c.

Należy również zauważyć, iż sąd dokonując oceny wiarygodności i mocy dowodów „**według własnego przekonania**” nie może czynić tego **dowolnie**. Owo „własne przekonanie” sądu powinno mieć pokrycie w zasadach logicznego rozumowania oraz we wskazaniach wiedzy i doświadczenia życiowego. Jeżeli takiego pokrycia nie ma, oznacza to, że sąd błędnie dokonał oceny wiarygodności i mocy dowodów w sprawie.

Na tej samej podstawie (a więc według własnego przekonania) sąd może ocenić, jakie znaczenie nadać odmowie przedstawienia przez stronę dowodu lub przeszkodom stawianym przez nią w jego przeprowadzeniu wbrew postanowieniu sądu.

Rozdział 2. Postępowanie dowodowe.⁸²

Postępowanie dowodowe odbywa się przed sądem orzekającym. W wyjątkowych wypadkach postępowanie to może zostać przeprowadzone przez sędziego wyznaczonego lub przez inny sąd wezwany przez sąd orzekający do takiej czynności. Jest to możliwe, gdy za takim przeprowadzeniem dowodu przemawia charakter dowodu (np. trzeba dokonać oględzin nieruchomości) albo wzgląd na poważne niedogodności lub koszty (np. gdy trzeba przesłuchać świadków, z których większość zamieszkuje w innej miejscowości niż miejscowość, w której znajduje się siedziba sądu orzekającego).

Do przedstawienia dowodów na określone okoliczności są obowiązane strony postępowania. Strona pragnąca przedstawić dowód powinna zgłosić **ustnie do protokołu** lub **w piśmie procesowym wniosek dowodowy**. Wniosek dowodowy powinien zawierać:

- 1) wskazanie rodzaju dowodu, o przeprowadzenie którego wnosi strona;
- 2) wskazanie, jakie okoliczności faktyczne (fakty, zdarzenia) chcemy przy pomocy określonego dowodu udowodnić, inaczej mówiąc na jaką okoliczność żądamy przeprowadzenia dowodu.

Zazwyczaj przy formułowaniu wniosku dowodowego używa się zwrotu: „wnoszę o przeprowadzenie dowodu z (...) na okoliczność (...)”.

Powinniśmy również pamiętać, o podstawowej zasadzie głoszącej, iż przedmiotem dowodu mogą być okoliczności, mające dla sprawy istotne znaczenie, to znaczy takie okoliczności, z którymi przepisy prawne wiążą wystąpienie określonych w przepisach skutków prawnych.

Dopuszczając dowód na określoną okoliczność sąd wydaje postanowienie, w którym precyzuje:

- 1) jaki dowód ma zostać przeprowadzony (rodzaj dowodu);
- 2) jakie okoliczności mają zostać przy pomocy tego dowodu wykazane;
- 3) ewentualnie wskazuje, w jaki sposób należy ten dowód przeprowadzić i kiedy.

Po przeprowadzeniu postępowania dowodowego powinno zostać przeprowadzone tzw. **roztrząsanie wyników** postępowania dowodowego, tj. ustalenie, czy zakończono przeprowadzanie określonego dowodu. Sądy jednak w znacznej ilości przypadków nie przeprowadzają „roztrząsania wyników postępowania dowodowego” ze szkodą dla strony. Strona nie wiedząc o tym, czy sąd uznał określony dowód za przeprowadzony, nie może sensownie powołać innego dowodu na tę okoliczność ani mieć pewności, czy sąd weźmie powołany dowód pod uwagę. Często praktyką jest pomijanie przez sąd dowodów z dokumentów załączanych do akt sprawy w pismach procesowych – strona powołująca się na taki dowód w piśmie procesowym nie może mieć pewności aż do zamknięcia rozprawy, czy sąd taki dowód uwzględnił.

⁸² dowód z dokumentu został unormowany w art.244-257 k.p.c.

Dlatego też, jeżeli sąd nie wypowie się co do tego, czy zakończono przeprowadzanie określonego dowodu, powinniśmy złożyć **zastrzeżenie do protokołu**, w którym wytkniemy sądowi zaistniałe uchybienie. W niektórych przypadkach wytknięcie takiego uchybienia może mieć wpływ na treść orzeczenia zapadłego w sprawie.

Z uwagi na duże znaczenie zastrzeżeń, które strona może zgłaszać, celowym jest przytoczenie treści przepisu art. **162 k.p.c., który stanowi:**

*„Strony mogą w toku posiedzenia, a jeżeli nie były obecne, na najbliższym posiedzeniu, zwrócić uwagę sądu na uchybienia przepisom postępowania, **wnosząc o wpisanie zastrzeżenia do protokołu**. Stronie, która zastrzeżenia nie zgłosiła, nie przysługuje prawo powoływania się na takie uchybienia w dalszym toku postępowania, chyba że chodzi o przepisy postępowania, których naruszenie sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu, albo że strona uprawdopodobni, że nie złożyła zastrzeżenia bez swojej winy”.*

Kodeks postępowania cywilnego wymienia następujące **rodzaje dowodów:**

- 1) dowód z dokumentów, w tym:
 - a) dowód z dokumentu urzędowego,
 - b) dowód z dokumentu prywatnego;
- 2) dowód z zeznań świadków;
- 3) dowód z opinii biegłego (lub biegłych);
- 4) dowód z oględzin;
- 5) dowód z przesłuchania stron;
- 6) dowód z grupowego badania krwi;
- 7) dowody z filmu, telewizji, fotografii, fotokopii, planów, rysunków, płyt lub taśm dźwiękowych i innych przyrządów utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki;
- 8) inne środki dowodowe.

Należy więc uznać, iż w postępowaniu cywilnym nie ma zamkniętego katalogu środków dowodowych, a więc dowodem może być wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem.

Rozdział 3. Dowód z dokumentu.⁸³

Wyróżniamy dwa rodzaje dowodów z dokumentów:

- 1) dowód z dokumentu urzędowego;
- 2) dowód z dokumentu prywatnego.

Dokumenty urzędowe są to dokumenty, które odpowiadają następującym wymaganiom:

- 1) są sporządzone **w przepisanej formie** przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe, a także przez organizacje zawodowe, samorządowe, spółdzielcze i inne organizacje społeczne w zakresie zleconych im przez ustawę spraw z zakresu administracji publicznej;
- 2) są sporządzone przez organy władzy publicznej i inne organy państwowe oraz organizacje, o których mowa powyżej, **w ich zakresie działania**.

Dokumenty urzędowe stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone.

Gdy sprawa ma charakter korupcyjny, to może zaistnieć sytuacja, w której strona przeciwna przedstawi dokument wystawiony przez określony organ administracji publicznej zaświadczaający o pewnym stanie rzeczy. Należy wtedy zwrócić uwagę na to, czy dokument ten spełnia wymagania przewidziane dla dokumentu urzędowego, a więc:

⁸³ por. art.255 oraz art.163 §1 k.p.c.

- 1) czy jest on sporządzony w określonej przepisami formie (należy zaznaczyć się z przepisami, które stanowią, w jakiej formie wydawane są oświadczenia organów administracji publicznej np. w formie postanowienia, decyzji, zaświadczenia);
- 2) czy został sporządzony w zakresie działania tego organu, co oznacza, czy organ ten zajmuje się sprawami, których dotyczy ten dokument; w celu sprawdzenia, czy organ administracji publicznej wydał decyzję należącą do jego zakresu działania, należy zaznaczyć się z przepisami odpowiedniej ustawy, która przyznaje temu organowi odpowiednie kompetencje.

Strona, która zaprzecza prawdziwości dokumentu urzędowego (czyli twierdzi, że przedstawiony dokument jest fałszywy) albo twierdzi, że zawarte nim oświadczenia organu, od którego dokument pochodzi, są niezgodne z prawdą, powinna okoliczności te udowodnić.

Z kolei **dokument prywatny** stanowi **tylko** dowód tego, że osoba, **która go podpisała, złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie**. Jeżeli dokument prywatny pochodzi od strony, która zaprzecza jego prawdziwości, lub która twierdzi, że zawarte w nim oświadczenie od niej nie pochodzi, powinna okoliczności te udowodnić. Jeżeli zaś dokument prywatny pochodzi od innej osoby niż strona zaprzeczająca to prawdziwość dokumentu powinna udowodnić ta strona, która chce z niego skorzystać.

Badanie prawdziwości pisma dokonuje się z udziałem lub bez udziału biegłych, zwłaszcza przez porównanie pisma na zakwestionowanym dokumencie z pismem tej samej osoby na innych dokumentach niewątpliwie prawdziwych. Sąd może w razie potrzeby wezwać osobę, od której dokument pochodzi, na wyznaczony termin, w celu napisania podyktowanych jej wyrazów.

Należy jednocześnie przestrzec, że strona, która **w złej wierze lub lekkomyślnie** zgłosiła zarzuty dotyczące zaprzeczenia prawdziwości dokumentu urzędowego lub prywatnego może zostać ukarana przez sąd karą grzywny do jednego tysiąca złotych.⁸⁴

Ponadto, jeżeli dokument jest **uszkodzony**, nie oznacza to, że nie można z niego skorzystać w postępowaniu dowodowym, bowiem sąd ocenia na podstawie okoliczności poszczególnego wypadku, o ile dokument zachowuje moc dowodową pomimo przekreśleń, podskrobań lub innych uszkodzeń.

Rozdział 4. Dowód z zeznań świadków.⁸⁵

Strona wnosząca o przeprowadzenie dowodu zeznań świadków powinna:

- 1) wskazać, jakie okoliczności mają zostać zeznaniami poszczególnych świadków stwierdzone;
- 2) oznaczyć świadków w taki sposób, ażeby ich wezwanie na rozprawę było możliwe (np. wskazać adres do doręczeń, oznaczyć w sposób nie budzący wątpliwości tożsamość świadków).

Świadcami nie mogą być:

- 1) osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń;
- 2) wojskowi i urzędnicy nie zwolnieni od zachowania tajemnicy służbowej, jeżeli ich zeznanie miałoby być połączone z naruszeniem tej tajemnicy;
- 3) przedstawiciele ustawowi stron (np. rodzice osoby małoletniej) oraz osoby, które jako organy jednostek organizacyjnych mogą zostać przesłuchane w charakterze strony (np. osoba pełniąca funkcję prezesa spółki z o.o.);

⁸⁴ dowód z zeznań świadków został unormowany w art.258-277 k.p.c.

⁸⁵ współuczestnictwo jednolite polega na tym, że kilka osób w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, zaś z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok będzie dotyczył niepodzielnie wszystkich współuczestników, np.: współwłaściciele nieruchomości, występujący w sprawie dotyczącej tej nieruchomości są współuczestnikami jednolitymi, bowiem zapadły w sprawie tej nieruchomości wyrok będzie dotyczył zarówno jednego jak i drugiego współwłaściciela nieruchomości; szerzej na temat współuczestnictwa: art. 72 – 74 k.p.c.

- 4) współuczestnicy sporu, tworzący razem jedną stronę procesową, o których mowa w art. 73 k.p.c.(współuczestnicy jednolici).⁸⁶

Prawo odmowy złożenia zeznań w charakterze świadka przysługuje:

- 1) małżonkowi strony (prawo odmowy zeznań trwa również po ustaniu małżeństwa);
- 2) wstępnym strony (czyli rodzicom, dziadkom, itp.);
- 3) zstępnym strony (dzieciom, wnukom, itp.);
- 4) rodzeństwu strony;
- 5) powinowatym w tej samej linii lub stopniu;
- 6) osobom pozostającym ze stroną w stosunku przysposobienia (prawo odmowy zeznań trwa również po rozwiązaniu przysposobienia).

Prawo do odmowy zeznań przysługuje również duchownemu w odniesieniu do faktów powierzonych mu na spowiedzi.

Świadek może **odmówić odpowiedzi** na postawione mu **pytanie**, jeżeli odpowiedź mogłaby narazić jego lub jego bliskich (wymienionych powyżej) na:

- 1) odpowiedzialność karną;
- 2) hańbę;
- 3) dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową.

Świadek może również odmówić odpowiedzi na zadane mu pytanie, jeżeli zeznanie mogłoby być połączone z naruszeniem istotnej tajemnicy zawodowej.

Poza przytoczonymi powyżej sytuacjami wyjątkowymi, **nikt nie ma prawa odmówić zeznań w charakterze świadka**.

Przystępując do przesłuchania świadka sędzia-przewodniczący uprzedza go o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań oraz poucza o ewentualnym prawie odmowy złożenia zeznań. Od świadka może również zostać odebrane przyrzeczenie, ale poza pewnym znaczeniem psychologicznym jest ono pozbawione rzeczywistego znaczenia prawnego.

Przesłuchanie rozpoczyna się od zadawania świadkowi pytań dotyczących jego osoby oraz stosunku do stron. Następnie świadek składa zeznania ustnie, zaczynając od odpowiedzi na pytania przewodniczącego, co i z jakiego źródła jest mu wiadome w sprawie, po czym sędziowie i strony mogą w tym przedmiocie zadawać mu pytania.

W toku przesłuchania należy zwracać baczną uwagę na to czy pytania zadawane świadkowi:

- 1) nie sugerują mu odpowiedzi na pytanie;
- 2) nie są obraźliwe dla świadka lub dla strony;
- 3) czy dotyczą okoliczności, dla wyjaśnienia których świadek ten został wezwany.

Jeśli okaże się, że pytanie zadane świadkowi jest niewłaściwe lub zbyteczne, strona powinna zwrócić na to uwagę sądu, zaś sędzia-przewodniczący powinien uchylić takie pytanie.

Kolejność zadawania pytań ustala sędzia-przewodniczący. Świadkowie, którzy nie złożyli jeszcze zeznań, nie mogą być obecni przy przesłuchiwanie innych świadków.

Zeznanie świadka po zapisaniu do protokołu powinno zostać mu odczytane i stosownie do jego uwag uzupełnione lub sprostowane. Jeżeli sąd tego nie uczyni, to strona może zwrócić uwagę sądu na uchybienie przepisom postępowania (konkretnie przepisowi art. 273 §1 k.p.c.) **wnosząc o wpisanie do protokołu takiego zastrzeżenia**.

⁸⁶ dowód z opinii biegłego został unormowany w art.278-291 k.p.c.

Zwrócenie uwagi sądowi w tym przypadku jest o tyle istotne, bowiem to, co zostaje zapisane w protokole nie zawsze odpowiada treści zeznania, złożonego przez świadka. W interesie strony leży możliwie dokładne zapisanie do protokołu tego, co mówi świadek, bez niejasności, przeinaczeń i niedomówień, które mogą być później rozmaicie interpretowane (również na niekorzyść strony). Nadto świadkowie, których zeznania są ze sobą sprzeczne, mogą być ze sobą konfrontowani (wówczas to samo pytanie zadaje się obu świadkom, przy czym jeden może ustosunkowywać się do tego, co mówi drugi świadek).

Należy również zauważyć, iż przesłuchanie osób dotkniętych kalectwem lub chorobą odbywa się w miejscu, w którym osoby te przebywają, jeżeli nie mogą one opuścić tego miejsca i stawić się w sądzie.

Stawiennictwo w sądzie świadków jest obowiązkowe, nawet, jeżeli przysługuje im prawo odmowy zeznań (w takim przypadku mogą oni z tego prawa skorzystać, ale muszą się stawić na wezwanie sądu i dopiero potem złożyć oświadczenie dotyczące odmowy zeznań).

Świadek może oczywiście usprawiedliwić swoją nieobecność. Jeżeli świadek nie usprawiedliwi swojego niestawiennictwa, to sąd powinien skazać go na grzywnę i wezwać go ponownie. Jeżeli ponownie świadek się nie stawi, sąd skáže go na ponowną grzywnę i może zarządzić jego przymusowe sprowadzenie. Na grzywnę może skazać świadka sąd również za nieuzasadnioną odmowę zeznań lub za nieuzasadnioną odmowę złożenia przyrzeczenia. Sąd może również nakazać aresztowanie świadka na czas nieprzekraczający jednego tygodnia.

Świadek ma prawo żądać **zwrotu wydatków koniecznych**, związanych ze stawiennictwem w sądzie (np. kosztów dojazdu do sądu zwykłym środkiem transportu publicznego), a ponadto **wynagrodzenia za utratę zarobku**. Sąd może również przyznać świadkowi zaliczkę na koszty podróży i na utrzymanie w miejscu przesłuchania.

Rozdział 5. Dowód z opinii biegłego.⁸⁷

W wypadkach wymagających wiadomości specjalnych można zasięgnąć opinii jednego bądź kilku biegłych. We wniosku dowodowym o powołanie biegłego należy wskazać okoliczności, które mają zostać wyjaśnione dzięki wiadomościom specjalnym określonego biegłego. Można również wskazać, z jakiej dziedziny ma być to biegły, jak również można wskazać konkretną osobę, która ma wystąpić przed sądem w charakterze biegłego.

Sąd powinien przed dopuszczeniem dowodu z opinii biegłego lub biegłych wysłuchać stanowisk stron, dotyczących liczby wezwanych biegłych oraz stanowisk stron, co do wyboru tych a nie innych biegłych. Sąd może również zażądać **opinii** odpowiedniego **instytutu naukowego lub naukowo-badawczego**.

Biegły najczęściej sporządza swoją opinię na piśmie. Opinia biegłego powinna zawierać uzasadnienie jak również powinna w sposób **wyczerpujący** odpowiadać na przedstawione przez sąd pytanie lub zagadnienie. Jeżeli opinia jest niepełna bądź wymaga dodatkowych wyjaśnień, strona może zażądać, ażeby biegły został wezwany przez sąd w celu przesłuchania go oraz rozwiania wszelkich nasuwających się wątpliwości.

Należy również zauważyć, iż przy sporządzaniu opinii biegły powinien być **bezzstronny**. Jeżeli zachodzi jakakolwiek wątpliwość co do jego bezstronności, strona powinna złożyć **wniosek o wyłączenie** tego **biegłego** od udziału w sprawie. We wniosku tym strona powinna **uprawdopodobnić** okoliczności uzasadniające to wyłączenie (np. okolicznością taką może być znajomość jednej ze stron oraz biegłego). Wniosek taki może zostać złożony przez stronę aż do ukończenia czynności przez biegłego. Jeśli strona zgłasza taki wniosek po rozpoczęciu

⁸⁷ dowód z oględzin został unormowany w art.292-298 k.p.c.

przez niego czynności, powinna ponadto uprawdopodobnić, że przyczyna, z powodu której domaga się wyłączenia, powstała później lub dopiero później stała się jej znana.

Rozdział 6. Dowód z oględzin.⁸⁸

Sąd może dokonać oględzin określonej **rzeczy lub osoby** (jeżeli dokonuje oględzin osoby, to tylko za zgodą tej osoby). Przedmiot oględzin należy dostarczyć do sądu, chyba, że właściwości przedmiotu oględzin na to nie pozwalają (np. jest to nieruchomość) lub jeśli dostarczenie przedmiotu oględzin do sądu byłoby połączone z nadmiernymi kosztami.

We wniosku dowodowym można również zażądać przeprowadzenia oględzin przedmiotu znajdującego się w posiadaniu osób trzecich, nie będących stronami.

Osobę trzecią, która bez uzasadnionych przyczyn nie zastosowała się do zarządzeń w przedmiocie oględzin, sąd powinien skazać na grzywnę. Jeżeli osoba trzecia zostanie wezwana na termin oględzin i poniesie z tego tytułu wydatki, to ma ona prawo do zwrotu nakładów koniecznych związanych ze stawiennictwem w sądzie, prawo do wynagrodzenia zarobku utraconego wskutek stawiennictwa w sądzie oraz prawo uzyskania zwrotu wydatków połączonych z dostarczeniem przedmiotu oględzin.

Rozdział 7. Dowód z przesłuchania stron.⁸⁹

Dowód z przesłuchania stron może zostać powołany tylko wtedy, gdy **po wyczerpaniu** innych środków dowodowych **lub** w razie **ich braku pozostały nie wyjaśnione fakty**, istotne dla rozstrzygnięcia sprawy.

Rozdział 8. Pozostałe środki dowodowe.

Pozostałymi środkami dowodowymi są:

- 1) dowód z grupowego badania krwi⁹⁰ (pobranie krwi do badania może nastąpić tylko za zgodą osoby, od której krew ma zostać pobrana, a w przypadku osoby małoletniej lub ubezwłasnowolnionej całkowicie – za zgodą ich przedstawicieli ustawowych);
- 2) dowód z tzw. urządzeń utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki;⁹¹ do urządzeń tych należą: film, telewizja, fotokopie, fotografie, plany, rysunki, płyty lub taśmy dźwiękowe; do przeprowadzania tych dowodów sąd stosuje odpowiednio przepisy o przeprowadzaniu dowodu z oględzin oraz o przeprowadzaniu dowodu z dokumentu.
- 3) inne środki dowodowe, jakie wskaże strona.⁹²

Rozdział 9. Zabezpieczenie dowodów.⁹³

Sąd może zabezpieczyć dowód w przypadku:

- 1) gdy zachodzi obawa, że przeprowadzenie dowodu stanie się niewykonalne lub znacznie utrudnione (np. dowód może ulec utracie, zniszczeniu lub zniekształceniu);
- 2) gdy z innych przyczyn zachodzi potrzeba stwierdzenia istniejącego stanu rzeczy.

⁸⁸ dowód z przesłuchania stron został unormowany w art.299-304 k.p.c.

⁸⁹ dowód z grupowego badania krwi został unormowany w art.305-307 k.p.c.

⁹⁰ dowód z tzw. urządzeń utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki został unormowany w art.308 k.p.c.

⁹¹ por. art.309 k.p.c.

⁹² zabezpieczenie dowodów zostało unormowane w art.310-315 k.p.c.

⁹³ apelacja została unormowana w art.367-391 k.p.c. oraz w art.518 k.p.c.

Sąd może zabezpieczyć dowód jeszcze przed wszczęciem postępowania w sprawie – na wniosek przyszłej strony, a w toku postępowania – na wniosek strony lub z własnej inicjatywy (czyli z urzędu).

Gdy postępowanie w sprawie nie zostało jeszcze wszczęte, wniosek o zabezpieczenie dowodu należy zgłosić w sądzie właściwym dla rozpoznania sprawy, a w wypadkach nie cierpiących zwłoki – w sądzie rejonowym, w którego okręgu dowód ma zostać przeprowadzony.

Wniosek o zabezpieczenie dowodu powinien zawierać:

- 1) oznaczenie wnioskodawcy i przeciwnika oraz innych osób zainteresowanych, jeżeli są znane;
- 2) wskazanie dowodów podlegających zabezpieczeniu oraz faktów, które przy pomocy tychże dowodów mają zostać stwierdzone;
- 3) wskazanie przyczyn uzasadniających potrzebę zabezpieczenia dowodu.

Dział 8. Dostęp do akt.

Przepis art. 9 k.p.c. stanowi: „*Rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo **przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy lub wyciągi** z tych akt*”. Przepis ten ma zastosowanie w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu procesowym.

W sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym kwestię dostępu do akt normuje art. 525 k.p.c., który stanowi: „*Akta sprawy dostępne są dla uczestników postępowania oraz za zezwoleniem przewodniczącego dla każdego, kto potrzebę przejrzenia dostatecznie usprawiedliwi. Na tych samych zasadach dopuszczalne jest sporządzanie i otrzymywanie odpisów i wyciągów z akt*”.

Wobec powyższego, należy uznać, iż **strony** w postępowaniu cywilnym mają prawo:

- 1) przeglądać akta sprawy;
- 2) otrzymywać odpisy z akt sprawy (za odpłatnością pracownicy sądu sporządzają odpis z akt sprawy);
- 3) otrzymywać wyciągi z akt.

Oprócz tego w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym inne podmioty (np. organizacje społeczne, dziennikarze) mogą również przeglądać akta sprawy, otrzymywać odpisy i wyciągi z akt sprawy **tylko za zezwoleniem przewodniczącego** (sędziego-przewodniczącego – jeżeli sprawa sądowa jest w toku albo przewodniczącego wydziału, jeżeli sprawa nie została jeszcze przydzielona sędziemu). Podmioty wnoszące o uzyskanie dostępu do akt powinny swój wniosek uzasadnić. Ewentualna zgoda na przejrzenie akt pozostaje w sferze uznania sądu.

Jako że sporządzanie kserokopii z akt sprawy nie zostało unormowane, należy w drodze analogii stosować przepisy o sporządzaniu odpisów lub wyciągów z akt. Oznacza to, że sporządzanie kserokopii odbywa się na takich samych zasadach jak sporządzanie odpisów lub wyciągów z akt.

Dział 9. Zaskarzanie orzeczeń nieprawomocnych.

Rozdział 1. Prawomocność orzeczeń a ich zaskarżalność.

Orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy (apelacja, zażalenie) **lub inny środek zaskarżenia** (sprzeciw od wyroku zaocznego, zarzuty od nakazu zapłaty, sprzeciw od nakazu zapłaty, skarga na orzeczenie referendarza sądowego). Prawomocność uzyskują zarówno orzeczenia dotyczące istoty sprawy (wyroki, nakazy zapłaty) jak i orzeczenia nie dotyczące istoty sprawy (postanowienia).

Orzeczenia dotyczące istoty sprawy można zaskarżyć w następujący sposób:

- 1) **wyrok** (w postępowaniu procesowym), wydany przez sąd pierwszej instancji – podlega zaskarżeniu w drodze **apelacji**;
- 2) **postanowienie co do istoty sprawy** (w postępowaniu nieprocesowym), wydane przez sąd pierwszej instancji – podlega zaskarżeniu w drodze **apelacji** (uwaga, w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym sąd nie wydaje wyroku, zamiast wyroku sąd wydaje postanowienie co do istoty sprawy);
- 3) **wyrok zaoczny** – podlega zaskarżeniu w drodze **sprzeciwu od wyroku zaocznego**;
- 4) **nakaz zapłaty** – podlega zaskarżeniu przy pomocy **zarzutów od nakazu zapłaty** lub **sprzeciwu od nakazu zapłaty**;
- 5) **orzeczenie referendarza sądowego** podlega zaskarżeniu w drodze **skargi na orzeczenie referendarza sądowego**.

Do orzeczeń nie dotyczących istoty sprawy należą:

- 1) w postępowaniu procesowym – **postanowienia**;
- 2) w postępowaniu nieprocesowym – **postanowienia nie dotyczące istoty sprawy**.

Podlegają one zaskarżeniu w drodze **zażalenia**, jeżeli przepis szczególny taką możliwość przewiduje. Jeżeli w przepisach kodeksu postępowania cywilnego nie znajduje się przepis pozwalający na zaskarżenie określonego postanowienia sądu w drodze zażalenia (np. postanowienia dowodowego) to wówczas postanowienia te można zaskarżyć do sądu drugiej instancji dopiero wraz z zaskarżeniem orzeczenia dotyczącego istoty spraw. Oznacza to, że do chwili ukończenia postępowania w sądzie pierwszej instancji postanowienia nie dotyczące istoty sprawy i nie zaskarżalne w drodze zażalenia nie stają się prawomocne, bowiem można je będzie jeszcze zaskarżyć wraz z zaskarżeniem orzeczenia co do istoty sprawy, kończącego postępowanie w pierwszej instancji.

Na skutek zaskarżenia orzeczenia apelacją lub zażaleniem (środkami odwoławczymi) – apelację lub zażalenie będzie rozpoznawał sąd drugiej instancji (sąd odwoławczy). W razie zaskarżenia orzeczenia sprzeciwem od wyroku zaocznego, zarzutami od nakazu zapłaty, sprzeciwem od nakazu zapłaty, skargą na orzeczenie referendarza sądowego (innymi środkami zaskarżenia niż środki odwoławcze) – orzeczenie traci moc i sprawa jest niejako rozpoznawana od początku przez sąd pierwszej instancji.

Rozdział 2. Apelacja.⁹⁴

Od wyroku sądu **pierwszej instancji** przysługuje apelacja do sądu drugiej instancji. I tak apelację od wyroku sądu rejonowego rozpoznaje sąd okręgowy, zaś apelację od wyroku sądu okręgowego (od wyroku zapadłego w **pierwszej instancji** w sądzie okręgowym) przysługuje apelacja do sądu apelacyjnego. W postępowaniu nieprocesowym zamiast wyroków zapadają

⁹⁴ zażalenie zostało unormowane w art.394-398 k.p.c. oraz w art. 518 k.p.c.

postanowienia co do istoty sprawy, od których przysługuje apelacja na takich samych zasadach jak od wyroków.

Apelację wnosi się za pośrednictwem sądu, który wydał wyrok. Jeżeli **nie żądaliśmy** sporządzenia **uzasadnienia** wyroku i doręczenia tego wyroku wraz z uzasadnieniem, termin na wniesienie apelacji wynosi **14 dni od dnia ogłoszenia wyroku**. Jeżeli jednak **zażądaliśmy** od sądu sporządzenia **uzasadnienia** wyroku i doręczenia wyroku wraz z uzasadnieniem, termin na wniesienie apelacji będzie wynosił **14 dni od dnia doręczenia wyroku wraz z uzasadnieniem**. Należy zauważyć, iż w interesie strony jest wystąpienie do sądu z wnioskiem o sporządzenie uzasadnienia wyroku i o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem, bowiem dopiero dysponując pełnym uzasadnieniem stanowiska sądu w sprawie strona jest w stanie wnieść dobrze umotywowaną apelację.

Wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku i doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem należy wnieść **w terminie 7 dni od dnia ogłoszenia wyroku** (ściślej mówiąc chodzi o ogłoszenie tzw. „sentencji” wyroku). W wyjątkowej sytuacji, gdy strona jest pozbawiona wolności i nie działa poprzez adwokata lub radcę prawnego, sąd doręcza jej z urzędu odpis sentencji wyroku, zaś strona ta może w terminie 7 dni od dnia doręczenia jej sentencji wyroku złożyć wniosek o sporządzenie uzasadnienia i doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem. Dopiero po doręczeniu wyroku wraz z uzasadnieniem powinno się wnieść apelację w terminie 14 dniowym.

Rozdział 3. Zażalenie.⁹⁵

Zażalenie przysługuje na postanowienia sądu pierwszej instancji, kończące postępowanie w sprawie (np. na postanowienie o odmowie przywrócenia terminu do wniesienia apelacji, które kończy postępowanie w sprawie) oraz na postanowienia sądu pierwszej instancji i zarządzenia przewodniczącego, wymienione w art. 394 §1 k.p.c.

Od postanowienia wydanego przez sąd pierwszej instancji przysługuje zażalenie do sądu drugiej instancji. Jednakże sąd pierwszej instancji może uwzględnić zażalenie nie przekazując go do rozpoznania w sądzie drugiej instancji w sytuacji, gdy zażalenie zarzuca nieważność postępowania lub jest oczywiście uzasadnione. Inaczej mówiąc w przypadku, gdy argumenty strony skarżącej sąd pierwszej instancji uzna za przekonujące może uwzględnić to zażalenie. Jeśli jednak sąd pierwszej instancji podtrzymuje swoje dotychczasowe stanowisko zawarte w zaskarżanym postanowieniu, to przesyła to zażalenie do rozpoznania w sądzie drugiej instancji.

Zażalenie należy wnieść **w terminie 7 dni**. Termin ten liczony jest **od dnia doręczenia postanowienia**. Niektóre postanowienia sąd ogłasza na rozprawie, po czym można żądać sporządzenia uzasadnienia takiego postanowienia i doręczenia tego postanowienia wraz z uzasadnieniem. Wówczas termin na zaskarżenie takiego postanowienia, ogłoszonego na rozprawie, będzie liczony od dnia doręczenia tego postanowienia wraz z uzasadnieniem. Jeżeli jednak strona **nie zażądała** sporządzenia **uzasadnienia** do postanowienia ogłoszonego na rozprawie, może zaskarżyć to postanowienie w terminie **7 dni od dnia ogłoszenia tego postanowienia**.

Rozdział 4. Sprzeciw od wyroku zaocznego.⁹⁶

Sprzeciw od wyroku zaocznego może zostać wniesiony przez pozwanego w terminie 7 dni od dnia doręczenia pozwanemu tego wyroku. Jeżeli sprzeciw został wniesiony prawidłowo w terminie, przewodniczący wyznacza termin rozprawy i zarządza doręczenie sprzeciwu

⁹⁵ sprzeciw od wyroku zaocznego został unormowany w art.344-349 k.p.c.

⁹⁶ wniosek o zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności, nadanego wyrokowi zaocznemu, został unormowany w art.346 k.p.c.

powodowi. Sąd pierwszej instancji będzie wówczas rozpoznawał sprawę niejako „na nowo” zaś w orzeczeniu kończącym postępowanie w pierwszej instancji orzeknie, czy (i w jakiej części) wyrok zaoczny utrzymuje lub nie utrzymuje w mocy. Od wyroku sądu pierwszej instancji (utrzymującego bądź nie utrzymującego w mocy wyrok zaoczny) będzie oczywiście przysługiwała apelacja do sądu drugiej instancji.

Z uwagi na to, że wyrok zaoczny jest natychmiast wykonalny (mimo, że nie jest prawomocny), we wnoszonym sprzeciwie pozwany powinien zamieścić **wniosek o zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności**,⁹⁷ nadanego wyrokowi zaocznemu.

Zamieszczając taki wniosek pozwany powinien albo wykazać, że wyrok zaoczny został wydany z naruszeniem przepisów o dopuszczalności jego wydania albo powinien uprawdopodobnić, że jego niestawiennictwo na rozprawie nie było zawinione.

Rozdział 5. Środki zaskarżenia przysługujące od nakazów zapłaty.

Nakaz zapłaty wydawany w **postępowaniu upominawczym**⁹⁸ podlega zaskarżeniu sprzeciwem od nakazu zapłaty. Sprzeciw od nakazu zapłaty może zostać wniesiony przez pozwanego w **terminie 14 dni od dnia doręczenia** pozwanemu tego **nakazu**. W razie prawidłowego wniesienia sprzeciwu nakaz zapłaty traci moc i sprawa podlega rozpoznaniu „na nowo” (przewodniczący zarządza doręczenie powodowi sprzeciwu oraz wyznacza rozprawę).

Nakaz zapłaty wydawany w **postępowaniu nakazowym**⁹⁹ może zostać zaskarżony zarzutami od nakazu zapłaty. Pismo zawierające zarzuty od nakazu zapłaty może zostać wniesione przez pozwanego w terminie 14 dni od dnia doręczenia pozwanemu tego nakazu. W razie prawidłowego wniesienia zarzutów od nakazu zapłaty sprawa jest rozpatrywana „na nowo”, przewodniczący zarządza doręczenie pisma z zarzutami od nakazu zapłaty powodowi i wyznacza rozprawę. Po przeprowadzeniu rozprawy sąd wydaje wyrok, w którym orzeka, czy i w jakiej części nakaz zapłaty utrzymuje bądź nie utrzymuje w mocy.

Wyrok sądu pierwszej instancji, zapadły zarówno po wniesieniu sprzeciwu od nakazu zapłaty jak i zarzutów od nakazu zapłaty, może zostać **zaskarżony apelacją** do sądu drugiej instancji.

Dział 10. Zaskarżanie orzeczeń prawomocnych.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy lub inny środek zaskarżenia. Środkami odwoławczymi na gruncie k.p.c. są: apelacja i zażalenie, natomiast inne środki zaskarżenia¹⁰⁰ to: sprzeciw od wyroku zaocznego, zarzuty od nakazu zapłaty, sprzeciw od nakazu zapłaty, skarga na orzeczenie referendarza sądowego, skarga na czynności komornika sądowego. Inaczej mówiąc, jeśli orzeczenia sądowego nie można skutecznie zaskarżyć w drodze powyżej wskazanych środków zaskarżenia, to wówczas orzeczenie to należy uznać za prawomocne.

⁹⁷ postępowanie upominawcze zostało unormowane w art.497¹-505 k.p.c., natomiast sprzeciw od nakazu zapłaty wydanego w postępowaniu upominawczym został unormowany w art.502, 503-505 k.p.c.

⁹⁸ postępowanie nakazowe zostało unormowane w art.484¹-497 k.p.c., natomiast zarzuty od nakazu zapłaty wydawanego w postępowaniu nakazowym zostały unormowane w art.491, 493-497 k.p.c.

⁹⁹ pojęcie „inne środki zaskarżenia” w rozumieniu art. 363 k.p.c.

¹⁰⁰ w postępowaniu procesowym skarga kasacyjna została unormowana w art. 398¹-398²¹ k.p.c.

Kodeks postępowania cywilnego przewiduje również możliwość zaskarżenia orzeczeń, które stały się już prawomocne. Do nadzwyczajnych środków zaskarżenia, którymi zaskarżać można prawomocne orzeczenia, należą:

- 1) skarga kasacyjna;
- 2) skarga o wznowienie postępowania;
- 3) skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.

Rozdział 2. Skarga kasacyjna.

Skarga kasacyjna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, przewidzianym przez przepisy kodeksu postępowania cywilnego, unormowanym zarówno w postępowaniu procesowym¹⁰¹ jak i w postępowaniu nieprocesowym.¹⁰²

W postępowaniu **procesowym** skarga kasacyjna przysługuje od następujących orzeczeń, **kończących postępowanie w sprawie**:

- 1) od prawomocnego wyroku sądu drugiej instancji;
- 2) od prawomocnego postanowienia sądu drugiej instancji, dotyczącego odrzucenia pozwu lub umorzenia postępowania.

Skarga kasacyjna jest **niedopuszczalna**:

- 1) w sprawach o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu zaskarżenia jest niższa niż:
 - a) pięćdziesiąt tysięcy złotych,
 - b) siedemdziesiąt pięć tysięcy złotych – w sprawach gospodarczych (podlegających rozpoznaniu w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych),
 - c) dziesięć tysięcy złotych – w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych; jednakże w sprawach o przyznanie i o wstrzymanie emerytury lub renty oraz o objęcie obowiązkiem ubezpieczenia społecznego kasacja przysługuje niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia;
- 2) w sprawach o rozwód lub o separację;¹⁰³
- 3) w sprawach o alimenty;
- 4) w sprawach o czynsz najmu lub dzierżawy;
- 5) w sprawach o naruszenie posiadania;
- 6) w sprawach dotyczących kar porządkowych;
- 7) w sprawach dotyczących świadectwa pracy i roszczeń z tym związanych;
- 8) w sprawach o deputaty lub ich ekwiwalent;
- 9) w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu uproszczonym.

W postępowaniu **nieprocesowym** skarga kasacyjna **przysługuje** w następujących sprawach:

- 1) w sprawach z zakresu prawa osobowego;
- 2) w sprawach z zakresu prawa rzeczowego;
- 3) w sprawach z zakresu prawa spadkowego;
- 4) w sprawach o przysposobienie;
- 5) w sprawach o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami, jeżeli wartość przedmiotu zaskarżenia jest wyższa niż sto pięćdziesiąt tysięcy złotych;

¹⁰¹ w postępowaniu nieprocesowym skarga kasacyjna została unormowana w art. 519¹ k.p.c.

¹⁰² nadto art. 398²§3 k.p.c. stanowi, iż niedopuszczalna jest skarga kasacyjna od wyroku ustalającego nieistnienie małżeństwa lub orzekającego unieważnienie małżeństwa, jeżeli choćby jedna ze stron po uprawomocnieniu się wyroku zawarła związek małżeński.

¹⁰³ a także przez rzecznika patentowego; por. art. 87¹ k.p.c.

- 6) w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu rejestrowym kasacja przysługuje jedynie od postanowień sądu drugiej instancji w przedmiocie wpisu lub wykreślenia z rejestru podmiotu podlegającego rejestracji.

Skarga kasacyjna **nie przysługuje** w sprawach dotyczących:

- 1) przepadku rzeczy;
- 2) zarządu związanego ze współwłasnością lub ze współużytkowaniem;
- 3) zabezpieczenia spadku i spisu inwentarza, wyjawienia przedmiotów spadkowych zarządu spadku nieobjętego oraz zwolnienia wykonawcy testamentu;
- 4) zniesienia współwłasności i działu spadku, jeżeli wartość przedmiotu zaskarżenia jest niższa niż sto pięćdziesiąt tysięcy złotych.

W sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, w których dopuszczalna jest skarga kasacyjna, przysługuje ona od **jedynie** od następujących orzeczeń, **kończących postępowanie w sprawie**:

- 1) od postanowienia co do istoty sprawy, wydanego przez sąd drugiej instancji;
- 2) od postanowienia sądu drugiej instancji, dotyczącego odrzucenia wniosku lub umorzenia postępowania.

Skargę kasacyjną rozpoznaje Sąd Najwyższy. Jako, że dotyczy ona postępowania przed Sądem Najwyższym, jest objęta tzw. przymusem radcowsko-adwokackim, co oznacza, że **powinna być sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego**.¹⁰⁴

Aby zaskarżyć zapadłe w sprawie orzeczenie sądowe należy **w terminie tygodniowym** od ogłoszenia orzeczenia **zażądać doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem**. Jeżeli strona nie była obecna przy ogłoszeniu wyroku z powodu pozbawienia wolności i nie była reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego, to sąd doręcza jej orzeczenie bez uzasadnienia. Wówczas strona taka może w terminie tygodniowym od doręczenia tegoż orzeczenia złożyć wniosek o sporządzenie uzasadnienia i o doręczenie tej stronie orzeczenia z uzasadnieniem. Zażądanie sporządzenia uzasadnienia i doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem jest **koniecznym** warunkiem zaskarżenia orzeczenia kasacją.

Skargę kasacyjną, sporządzoną przez adwokata lub radcę prawnego wnosi się do sądu, który wydał zaskarżone orzeczenie, **w terminie dwóch miesięcy** od dnia doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem stronie skarżącej. Ponadto Prokurator Generalny i Rzecznik Praw Obywatelskich mogą wnieść kasację niejako za stronę w terminie sześciu miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, a jeżeli strona zażądała doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem – w terminie sześciu miesięcy od doręczenia orzeczenia stronie.

Sąd Najwyższy uwzględniając kasację uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej lub drugiej instancji. Sąd, któremu sprawa została przekazana, jest związany wykładnią prawa dokonaną w tej sprawie przez Sąd Najwyższy. Ponadto, w niektórych przypadkach,¹⁰⁵ Sąd Najwyższy władny jest uchylić zaskarżone orzeczenie i orzec odmiennie co do istoty sprawy.

Rozdział 3. Skarga o wznowienie postępowania.¹⁰⁶

Skarga o wznowienie postępowania jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia prawomocnych orzeczeń sądowych. Środkiem tym można zaskarżyć:

¹⁰⁴ por. art. 398(16)k.p.c.

¹⁰⁵ skarga o wznowienie postępowania została unormowana: w postępowaniu procesowym w art.399-416¹ k.p.c., w postępowaniu nieprocesowym w art. 524 k.p.c.

¹⁰⁶ jeżeli postanowienie orzekające co do istoty sprawy nie może być już zmienione ani uchylone.

- 1) w postępowaniu procesowym: prawomocny wyrok (niezależnie od tego, czy został wydany przez sąd pierwszej, drugiej czy trzeciej instancji) oraz prawomocny nakaz zapłaty;
- 2) w postępowaniu nieprocesowym: prawomocne postanowienie orzekające co do istoty sprawy.¹⁰⁷

Można żądać wznowienia postępowania, jeżeli zachodzi choćby jedna z następujących sytuacji:

- 1) postępowanie poprzedzające wydanie wyroku (lub postanowienia co do istoty sprawy) jest dotknięte nieważnością;¹⁰⁸
- 2) wyrok (lub postanowienie co do istoty sprawy) został wydany na podstawie aktu normatywnego, uznanego przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą;¹⁰⁹
- 3) wyrok (lub postanowienie co do istoty sprawy) został oparty na dokumencie podrobionym lub przerobionym;
- 4) wyrok (lub postanowienie co do istoty sprawy) został oparty na skazującym wyroku karnym, następnie uchylonym;
- 5) wyrok (lub postanowienie co do istoty sprawy) został uzyskany za pomocą przestępstwa; z powodu przestępstwa można żądać wznowienia jedynie wówczas, gdy czyn został ustalony prawomocnym wyrokiem skazującym albo gdy wyrok skazujący nie zapadł z uwagi na odmowę wszczęcia lub umorzenie postępowania z innych przyczyn niż brak dowodów;
- 6) po zakończeniu postępowania wykryto takie okoliczności faktyczne i środki dowodowe, które **mogłyby** mieć wpływ na wynik sprawy, a z których strona nie mogła skorzystać w poprzednim postępowaniu;
- 7) po zakończeniu postępowania wykryto inny prawomocny wyrok, dotyczący tego samego stosunku prawnego;
- 8) na treść wyroku miało wpływ postanowienie nie kończące postępowania w sprawie, wydane na podstawie aktu normatywnego uznanego przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową bądź z ustawą.

Wymienione powyżej sytuacje, w których można żądać wznowienia postępowania, nazywane są też „podstawami wznowienia”.

Do wznowienia postępowania z przyczyn wymienionych w pkt 1 i 2 właściwy jest sąd, który wydał zaskarżone orzeczenie. Jeżeli zaskarżono zapadłe w sprawie orzeczenia sądów różnych instancji – właściwy jest sąd instancji wyższej. Do wznowienia postępowania z przyczyn wskazanych w pkt 3-8 właściwy jest sąd, który ostatnio orzekał co do istoty sprawy.

Skargę o wznowienie postępowania wnosi się **w terminie trzymiesięcznym**, liczonym od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia, z następującymi zastrzeżeniami:

¹⁰⁷ przykładowo, jeżeli w rozpoznaniu sprawy brał udział sędzia wyłączony z mocy ustawy (por. art.48 k.p.c.), a strona przed uprawomocnieniem się wyroku nie mogła domagać się wyłączenia, to zachodzi jeden z przypadków nieważności postępowania (określonej w art.379 k.p.c.), który powoduje możliwość wznowienia postępowania (art.401 k.p.c.); szerzej na ten temat art.401 k.p.c.

¹⁰⁸ na tej podstawie można żądać wznowienia postępowania zakończonego nie tylko orzeczeniem dotyczącym istoty sprawy (takim jak w postępowaniu procesowym – wyrok, czy w postępowaniu nieprocesowym – postanowienie co do istoty sprawy) ale również orzeczeniem nie dotyczącym istoty sprawy (postanowieniem nie co do istoty sprawy); por. także uwagi zawarte w rozdziale o skardze konstytucyjnej (część I., Dział 8).

¹⁰⁹ szerzej: art. 407§2 k.p.c.

- 1) jeżeli podstawą wznowienia jest pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji (sytuacje wchodzi w zakres podstawy opisanej powyżej w pkt 1, a więc z powodu nieważności postępowania) – termin trzymiesięczny jest liczony od dnia, w którym o wyroku dowiedziała się strona, organ strony (w przypadku jednostek organizacyjnych) lub przedstawiciel ustawowy strony (np. rodzic osoby małoletniej, opiekun osoby ubezwłasnowolnionej);
- 2) jeżeli podstawą wznowienia jest przyczyna określona w pkt 2 (uznanie przez Trybunał Konstytucyjny aktu normatywnego, na podstawie którego wydano orzeczenie, za niezgodny z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą), termin trzymiesięczny jest liczony od dnia wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego.¹¹⁰

Nie można żądać wznowienia postępowania po upływie pięciu lat od uprawomocnienia się orzeczenia, z jednym wyjątkiem: tj. gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana (jest to jedna z sytuacji wchodzących w skład podstawy wznowienia związanej z nieważnością postępowania).

Skarga o wznowienie postępowania powinna spełniać wymagania przewidziane dla pozwu¹¹¹ a także zawierać:

- 1) oznaczenie zaskarżonego orzeczenia;
- 2) wskazanie ustawowej podstawy wznowienia;
- 3) uzasadnienie podstawy wznowienia;
- 4) wskazanie okoliczności stwierdzających zachowanie terminu do wniesienia skargi;
- 5) wniosek o uchylenie lub zmianę zaskarżonego orzeczenia.

Warto nadmienić, że skarga o wznowienie postępowania, dotycząca postępowania przed Sądem Najwyższym powinna być sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego. Skarga dotycząca postępowania przed sądem pierwszej lub drugiej instancji może być sporządzona przez stronę.

Jeżeli sąd uwzględni skargę o wznowienie postępowania, to wówczas albo zmienia zaskarżone orzeczenie albo (jeśli okoliczności na to pozwalają) odrzuca pozew lub umarza postępowanie.

Jeśli skarga była oparta na tej podstawie, że wykryto dwa (lub więcej) prawomocnych orzeczeń, dotyczących tego samego stosunku prawnego, to wówczas sąd:

- 1) uchyla jedno z orzeczeń utrzymując w mocy inne prawomocne orzeczenie;
- 2) uchyla wszystkie prawomocne orzeczenia i orzeka co do istoty sprawy;
- 3) uchyla wszystkie prawomocne orzeczenia i przekazuje sprawę do rozpoznania sądowi pierwszej instancji;
- 4) jeżeli do wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem co do istoty sprawy właściwy jest Sąd Najwyższy, to sąd ten orzeka tylko o dopuszczalności wznowienia, a rozpoznanie sprawy przekazuje sądowi drugiej instancji.

W postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania strona żądająca wznowienia może również złożyć następujące wnioski:

- 1) wniosek o wstrzymanie wykonania wyroku (składany w sytuacji, gdy skarżącemu grozi niepowetowana szkoda majątkowa);
- 2) wniosek o zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywrócenie stanu poprzedniego.

Należy zauważyć, iż niedopuszczalne jest ponowne wznowienie postępowania w sprawie zakończonej prawomocnym orzeczeniem zapadłym po wznowieniu postępowania.

¹¹⁰ por. uwagi dotyczące pozwu, zawarte w rozdziale 4 części II niniejszego opracowania.

¹¹¹ skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia została unormowana w art. 424¹-424¹² k.p.c.

Rozdział 4. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.¹¹²

Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia przysługuje od:

- 1) prawomocnego orzeczenia **sądu drugiej instancji**, kończącego postępowanie w sprawie; ponadto do skutecznego wniesienia tejże skargi niezbędne jest spełnienie trzech warunków:
 - a) zaistnienie niezgodności orzeczenia z prawem (naruszenie prawa materialnego lub przepisów postępowania),
 - b) zaistnienie sytuacji, w której przez wydanie prawomocnego orzeczenia została wyrządzona stronie szkoda (przy czym wystarczy uprawdopodobnienie zaistnienia szkody¹¹³),
 - c) zmiana lub uchylenie tego orzeczenia w drodze przysługujących stronie środków prawnych nie były i nie są możliwe;
- 2) prawomocnego orzeczenia **sądu pierwszej lub drugiej instancji**, kończącego postępowanie w sprawie, jeżeli
 - a) wniesienie skargi ma charakter wyjątkowy, bowiem niezgodność z prawem wynika z naruszenia podstawowych zasad porządku prawnego lub konstytucyjnych wolności albo praw człowieka i obywatela,
 - b) zaistnienie sytuacji, w której przez wydanie prawomocnego orzeczenia została wyrządzona stronie szkoda (przy czym wystarczy uprawdopodobnienie zaistnienia szkody),
 - c) **strony nie skorzystały** z przysługujących im środków prawnych w celu zmiany lub uchylecia orzeczenia,
 - d) nadal nie jest możliwa zmiana lub uchylenie orzeczenia w drodze innych, przysługujących stronie środków prawnych.

Należy zauważyć, że podstawą skargi nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów. Skarga **nie przysługuje**:

- 1) od orzeczeń sądu drugiej instancji, od których wniesiono skargę kasacyjną;
- 2) od orzeczeń Sądu Najwyższego.

Skargę na rzecz strony może również wnieść:

- 1) Prokurator Generalny – jeżeli niezgodność orzeczenia z prawem wynika z naruszenia podstawowych zasad porządku prawnego;
- 2) Rzecznik Praw Obywatelskich – jeżeli niezgodność orzeczenia z prawem wynika z naruszenia konstytucyjnych wolności albo praw człowieka i obywatela.

Skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia rozpoznaje Sąd Najwyższy. Wobec tego skarga powinna zostać sporządzona przez **adwokata lub radcę prawnego**, jako że przepisy k.p.c.¹¹⁴ przewidują obowiązkowe zastępstwo stron przez pełnomocników będących adwokatami lub radcami prawnymi przy czynnościach procesowych związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym. Skargę wnosi się za pośrednictwem sądu, który wydał prawomocne orzeczenie **w terminie dwóch lat** od dnia jego uprawomocnienia się.

Sąd Najwyższy uwzględniając skargę uznaje, że orzeczenie będące przedmiotem skargi jest w zaskarżonym zakresie niezgodne z prawem. Nie powoduje to zmiany lub uchylenia zapadłego orzeczenia, ale otwiera stronie drogę do uzyskania **odszkodowania** z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia, o której mowa w art. 417 §2 kodeksu cywilnego.

¹¹² por. uwagi dotyczące pozwu (część II., dział 5., rozdział 2.)

¹¹³ uprawdopodobnienie oznacza, iż nie jest konieczne zachowanie szczegółowych przepisów k.p.c. o postępowaniu dowodowym (por. art.243 k.p.c.); w praktyce oznacza to, że wystarczy samo wskazanie dowodów uzasadniających zgłoszone żądanie, nie trzeba przeprowadzać tych dowodów.

¹¹⁴ por. art.87¹ k.p.c.

Część III.

Postępowanie sądowe w sprawach karnych.

Dział 1. Pojęcie sprawy karnej.

Sprawy karne są sprawami rozpoznawanymi i rozstrzyganymi w postępowaniu karnym. Istotą sprawy karnej jest kwestia ustalenia odpowiedzialności karnej określonej osoby za przestępstwo.

Przestępstwem jest czyn człowieka, zabroniony przez ustawę pod groźbą kary jako zbrodnia lub występki, bezprawny, zawiniony, przy czym czyn społeczna szkodliwość takiego czynu nie może być znikoma.

Czyn zabroniony może zostać popełniony:

- 1) **umyślnie** – jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia na to się godzi – mamy wówczas do czynienia z przestępstwem z **winy umyślniej**; przykładem takiego przestępstwa może być przestępstwo kradzieży z włamaniem, określone w art. 278 § 1 k.k.
- 2) **nieumyślnie** – jeżeli sprawca nie mając zamiaru jego popełnienia, popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo, że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał lub mógł przewidzieć – mamy wówczas do czynienia z przestępstwem z **winy nieumyślniej**; przykładem przestępstwa z winy nieumyślniej jest przestępstwo spowodowania wypadku poprzez naruszenie zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, określone w art. 177 §1 k.k.

Przestępstwa z zasady muszą zostać popełnione umyślnie. Wyjątkiem są tu przestępstwa określone jako występk, które mogą zostać popełnione nieumyślnie tylko wtedy, gdy możliwość taką przewiduje ustawa karna.

Mając na uwadze wagę popełnionego czynu zabronionego, przestępstwa można podzielić na:

- 1) **zbrodnie** – przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą (mowa jest tu o dolnej granicy ustawowego zagrożenia);
- 2) **występk** – przestępstwa zagrożone grzywną powyżej 30 stawek dziennych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc (mowa jest tu o dolnej granicy ustawowego zagrożenia).

Jeżeli czyn zabroniony jest zagrożony karą łagodniejszą niż choćby jedna z kar wymienionych powyżej w pkt 2, to czyn taki nie jest przestępstwem, lecz wykroczeniem. Sprawy o wykroczenia są rozpoznawane (częściowo na innych zasadach) w trybie określonym w kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia.¹¹⁵

Praktyczne znaczenie ma również podział przestępstw na:

- 1) przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego:
 - a) **z urzędu**; organ powołany do ścigania przestępstw (prokurator) jest obowiązany w każdym wypadku objąć takie przestępstwo ściganiem,

¹¹⁵ por. ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2001 r. Nr 106 poz. 1148 z późn. zm.)

b) **na wniosek**; organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany objąć takie przestępstwo ściganiem dopiero na wniosek uprawnionego podmiotu (najczęściej na wniosek pokrzywdzonego); przykładem przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego na wniosek jest przestępstwo zgwałcenia, określone w art. 197 k.k.,

2) ścigane z oskarżenia prywatnego;

Sprawy o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego są rozpoznawane w szczególnym trybie postępowania, przy udziale tzw. oskarżyciela prywatnego. Obecnie kodeks karny przekazuje do ścigania z **oskarżenia prywatnego** następujące przestępstwa:

- 1) lekkie uszkodzenie ciała, czyli powodujące naruszenie narządów ciała lub rozstrój zdrowia na czas nie dłuższy niż 7 dni (art. 157 §4 k.k. w zw. z art. 157 §2 i 3 k.k.);
- 2) pomówienie (art. 212 §4 k.k.);
- 3) zniewaga (art. 216 §5 k.k.);
- 4) naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 §3 k.k.).

Należy jednak zauważyć, iż zdecydowana większość przestępstw jest ścigana z oskarżenia publicznego, z urzędu.

Sprawy karne są rozstrzygane przez:

- 1) sądy powszechne:
 - a) sądy rejonowe (w ramach sądów rejonowych sprawy karne mogą być rozpoznawane bądź w wydziałach karnych, bądź w wydziałach (sądach) grodzkich),¹¹⁶
 - b) sądy okręgowe,
 - c) sądy apelacyjne;
- 2) sądy wojskowe;
- 3) Sąd Najwyższy.

Dział 2. Strony postępowania karnego.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

O ile w postępowaniu przygotowawczym (podczas śledztwa lub dochodzenia) stronami tego postępowania byli: podejrzany oraz pokrzywdzony, o tyle w fazie sądowej postępowania karnego pokrzywdzony nie może w zasadzie brać udziału, jeśli do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej nie złoży stosownego oświadczenia i nie przystąpi do postępowania w charakterze jednej ze stron.¹¹⁷

Stronami w **sądowym** postępowaniu karnym są:

- 1) oskarżyciel publiczny;
- 2) oskarżyciel prywatny;
- 3) oskarżyciel posiłkowy;
- 4) powód cywilny;
- 5) oskarżony.

Strony postępowania mogą (niekiedy muszą) aktywnie uczestniczyć w toczącym się postępowaniu poprzez:

- 1) wypowiedzanie się co do wszelkich kwestii podlegających rozstrzygnięciu;

¹¹⁶ por. uwagi zawarte w Części I., Dziale 2., Rozdziale 2. (zatytułowanym „sądy powszechne”).

¹¹⁷ jednakże w posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania, odbywającym się przed rozpoczęciem przewodu sądowego na rozprawie głównej, może wziąć udział pokrzywdzony, który nie złożył jeszcze oświadczenia o przystąpieniu do sprawy w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art.341-342 k.p.k.);

- 2) składania wniosków dowodowych i innych wniosków procesowych, takich jak:
 - a) wniosek o wyłączenie sędziego,
 - b) wniosek o sprostowanie protokołu,
 - c) wniosek o wyłączenie jawności,
 - d) wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych,
 - e) wniosek o ustanowienie pełnomocnika lub obrońcy z urzędu,
 - f) wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku lub o jego doręczenie,
 - g) wniosek o sprostowanie orzeczenia,
 - h) wniosek o odroczenie rozprawy,
 - i) inne wnioski formalne;
- 3) udział w czynnościach dowodowych oraz w rozprawie i (gdy przewiduje to ustawa) w posiedzeniach sądu;
- 4) zaskarżanie orzeczeń zapadłych w pierwszej instancji, jeżeli możliwość takiego zaskarżenia dopuszcza ustawa; ponadto strona może skarżyć jedynie te rozstrzygnięcia lub ustalenia, które naruszają jej prawa lub szkodzą jej interesom;
- 5) wskazywanie podstaw prawnych dla swoich wniosków, zarówno w pismach procesowych jak i podczas rozprawy; wskazywanie uzasadnienia prawnego dla swoich żądań i wniosków nie jest konieczne, bowiem sąd jest obowiązany znać prawo, ale zawsze można to uczynić.

Rozdział 2. Oskarżyciel publiczny.

Oskarżycielem publicznym przed wszystkimi sądami jest **prokurator**. Niekiedy oskarżycielem publicznym z mocy przepisów szczególnych mogą być inne organy państwowe, w sprawach wynikających z zakresu kompetencji należących do tych organów. Tytułem przykładu można wskazać, że do nieprokuratorskich oskarżycieli publicznych należą: policja, finansowe organy dochodzenia (urzędy skarbowe, organa kontroli skarbowej, urzędy celne, inspekcja celna), Straż Graniczna, organy Inspekcji Handlowej i Inspekcji Sanitarnej.

Oskarżyciel publiczny wnosi do sądu akt oskarżenia w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego.

Prokurator może również wnieść do sądu akt oskarżenia w sprawie ściganej z oskarżenia prywatnego, jeżeli za takim wystąpieniem prokuratora będzie przemawiał interes społeczny. W sprawach z oskarżenia prywatnego prokurator może przyłączyć się do postępowania po jednej, a nawet po obu stronach.

Prokurator jest w postępowaniu sądowym rzecznikiem interesu społecznego, a wobec powyższego jest zobowiązany do zachowania obiektywizmu, czyli powinien badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść jak i na niekorzyść oskarżonego. Może on odstąpić od oskarżenia, jednak takie odstąpienie nie będzie wiązało sądu, który będzie mógł w dalszym ciągu prowadzić postępowanie. Ponadto oskarżyciel publiczny może wnieść środek odwoławczy także na korzyść oskarżonego.

Rozdział 3. Oskarżyciel prywatny.¹¹⁸

W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego pokrzywdzony może wnieść prywatny akt oskarżenia.

Postępowanie w sprawach oskarżenia prywatnego ma charakter postępowania uproszczonego. Jest ono wszczynane wniesieniem przez pokrzywdzonego prywatnego aktu oskarżenia.

¹¹⁸ udział oskarżyciela prywatnego w postępowaniu został unormowany w art.59-61 oraz 485-499 k.p.k.

Akt oskarżenia w tych sprawach może wnieść również prokurator, jeżeli uzna, że wymaga tego interes społeczny, jednak sytuację, w której prokurator wnosi akt oskarżenia w sprawach ściganych z oskarżenia prywatnego należy uznać za wyjątkową.

Prywatny akt oskarżenia powinien odpowiadać wymaganiom formalnym przewidzianym dla pisma procesowego,¹¹⁹ a ponadto powinien zawierać:

- 1) oznaczenie osoby oskarżonego;
- 2) oznaczenie zarzucanego oskarżonemu czynu;
- 3) wskazanie dowodów, na których opiera się oskarżenie.

Rozprawa jest poprzedzona posiedzeniem pojednawczym prowadzonym przez sędziego. Zamiast tego posiedzenia może zostać również przeprowadzone postępowanie mediacyjne.¹²⁰

Posiedzenie pojednawcze rozpoczyna się wezwaniem do pojednania. Stanowisko stron wobec wezwania do pojednania oraz wyniki przeprowadzonego posiedzenia pojednawczego są zaznaczane w protokole. Niestawiennictwo oskarżyciela prywatnego i jego pełnomocnika na posiedzenie pojednawcze bez usprawiedliwionej przyczyny uważa się za **odstąpienie od oskarżenia** i skutkuje to koniecznością umorzenia postępowania. Jeżeli na posiedzenie pojednawcze nie stawia się oskarżony, to sprawę kieruje się na rozprawę główną.

W razie pojednania się stron podczas posiedzenia pojednawczego lub na skutek mediacji, postępowanie umarza się. Dopuszczalne jest pojednanie się obejmujące również inne sprawy z oskarżenia prywatnego, toczące się między tymi samymi stronami. Równocześnie z pojednaniem, strony mogą zawrzeć ugodę, której przedmiotem mogą być również roszczenia pozostające w związku z oskarżeniem.¹²¹

Jeżeli nie dojdzie do pojednania, to sprawę kieruje się na rozprawę główną.

Oskarżyciel prywatny może odstąpić od oskarżenia w każdym momencie. Jeżeli uczyni to jeszcze przed rozpoczęciem przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej, to nie jest wymagana zgoda oskarżonego na takie odstąpienie. Jeżeli zaś oskarżyciel prywatny chce odstąpić od oskarżenia po tym czasie, ale przed prawomocnym zakończeniem postępowania, to do skuteczności takiego odstąpienia wymagana jest zgoda oskarżonego. Nie mniej każde niestawiennictwo oskarżyciela prywatnego i jego pełnomocnika na rozprawie głównej bez usprawiedliwionych powodów uważa się za odstąpienie od oskarżenia.

W sprawach z oskarżenia prywatnego oskarżony może do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej wnieść przeciwko oskarżycielowi prywatnemu **wzajemny akt oskarżenia**. Warunki wniesienia wzajemnego aktu oskarżenia są następujące:

- 1) czyn zarzucany oskarżycielowi prywatnemu pozostaje w związku z czynem zarzucanym oskarżonemu;
- 2) czyn zarzucany oskarżycielowi prywatnemu jest czynem ściganym również z oskarżenia prywatnego.

W wypadku wniesienia wzajemnego aktu oskarżenia sąd rozpoznaje obie sprawy łącznie.

Oskarżenie wzajemne jest jednak niedopuszczalne, jeżeli prokurator wszczął wcześniej postępowanie albo przyłączył się do toczącego się postępowania. Jeśli prokurator przystąpił do postępowania po wniesieniu wzajemnego aktu oskarżenia, sąd wyłącza oskarżenie przeciwne do odrębnego postępowania. W razie zaś objęcia przez prokuratora obu oskarżeń, postępowanie toczy się z urzędu, a oskarżenia korzystają z odpowiedniego zakresu uprawnień oskarżycieli posiłkowych.

W razie śmierci oskarżyciela prywatnego postępowanie zawiesza się, zaś osoby najbliższe mogą wstąpić w prawa zmarłego w terminie 3 miesięcy od dnia jego śmierci. Jeśli tego nie uczynią, postępowanie w sprawie zostanie przez sąd umorzone.

¹¹⁹ por. Część I., Dział 6., Rozdział 2., zatytułowany: „Pisma w postępowaniu sądowym (pisma procesowe)”.

¹²⁰ szerzej na temat mediacji: art.23a k.p.k.

¹²¹ uгода zawarta na posiedzeniu pojednawczym jest tytułem egzekucji sądowej po nadaniu przez sąd klauzuli wykonalności; por. art.494 §2 k.p.k.

Należy również nadmienić, iż możliwa jest kumulacja procesowej roli oskarżyciela prywatnego oraz powoda cywilnego.

Rozdział 4. Oskarżyciel posiłkowy.¹²²

W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego, pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub – w określonych wypadkach – zamiast oskarżyciela publicznego.¹²³

Pokrzywdzonym¹²⁴ jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Pokrzywdzonym może być także instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, choćby nie posiadała osobowości prawnej. W sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. Za pokrzywdzonego uważa się również zakład ubezpieczeń, w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia.

Warunkiem udziału pokrzywdzonego jako strony w postępowaniu przed sądem jest to, aby pokrzywdzony **do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego** na rozprawie głównej złożył **oświadczenie**, iż zamierza działać w postępowaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego.¹²⁵

Nawet jeśli oskarżyciel publiczny odstąpi od oskarżenia, to pokrzywdzony działając w charakterze oskarżyciela posiłkowego nie będzie pozbawiony uprawnień takiego oskarżyciela i będzie mógł w tym postępowaniu działać samodzielnie.

Każdy pokrzywdzony może przyłączyć się do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Jeżeli ilość pokrzywdzonych w wyniku popełnionego przestępstwa jest duża, to sąd kierując się troską o zapewnienie prawidłowego toku postępowania, może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie. W tym wypadku sąd określa liczbę oskarżycieli posiłkowych, którzy mają prawo wziąć udział w postępowaniu. Oskarżyciel posiłkowy, który nie bierze udziału w postępowaniu z uwagi na ograniczenie liczby oskarżycieli posiłkowych, może w terminie 7 dni od daty doręczenia postanowienia sądu w tym przedmiocie, przedstawić sądowi na piśmie swoje stanowisko.

Sąd nie dopuści oskarżyciela posiłkowego do udziału w sprawie również w sytuacji, gdy stwierdzi, że nie jest on osobą uprawnioną albo jego oświadczenie o przystąpieniu do postępowania zostało złożone po terminie.

Jeżeli oskarżyciel posiłkowy odstąpi od oskarżenia, to nie może on ponownie przyłączyć się do tego postępowania.

Śmierć oskarżyciela posiłkowego nie tamuje biegu postępowania, zaś osoby najbliższe mogą przystąpić do postępowania w miejsce zmarłego w każdym czasie, aż do ukończenia postępowania.

Należy również zauważyć, iż możliwe jest połączenie roli oskarżyciela posiłkowego z rolą powoda cywilnego w ramach tego samego postępowania.

¹²² udział oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu został unormowany w art.53-58 k.p.k.

¹²³ oskarżyciel posiłkowy działa zamiast oskarżyciela publicznego, gdy wnosi akt oskarżenia w warunkach określonych w art. 55 k.p.k. jak również wtedy, gdy oskarżyciel publiczny odstępuje od oskarżenia.

¹²⁴ szerzej na temat pokrzywdzonego por. art.49-52 k.p.k.

¹²⁵ przewód sądowy rozpoczyna się od odczytania przez oskarżyciela aktu oskarżenia; por. art.385 §1 k.p.k.

Rozdział 5. Powód cywilny.¹²⁶

Pokrzywdzony może – aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej¹²⁷ – wytoczyć przeciw oskarżonemu powództwo cywilne. Powództwo to wytacza się w celu dochodzenia w postępowaniu karnym roszczeń majątkowych, które wynikają bezpośrednio z popełnionego przestępstwa.

Jeżeli pokrzywdzony zmarł przed rozpoczęciem przewodu sądowego i nie zdążył wytoczyć powództwa, to wówczas każda z osób najbliższych dla pokrzywdzonego może wytoczyć przeciwko oskarżonemu powództwo cywilne o przysługujące tej osobie roszczenia majątkowe wynikające z popełnionego przestępstwa.

Jeżeli zaś pokrzywdzony zmarł po przystąpieniu do sprawy w charakterze powoda cywilnego, to wówczas osoby najbliższe mogą wstąpić w prawa zmarłego i dochodzić przysługujących im roszczeń. Jeżeli w przedstawionej powyżej sytuacji żadna z osób najbliższych nie wstąpi do postępowania, to wówczas sąd pozostawi wytoczone powództwo bez rozpoznania. Pozostawienie powództwa bez rozpoznania nie przekreśla możliwości dochodzenia objętych tym powództwem roszczeń, co oznacza, że roszczeń tych będzie można dochodzić na drodze cywilnej (w postępowaniu przed sądem cywilnym). Takie unormowanie jest uzasadnione tym, ażeby poboczna z punktu widzenia procesu karnego kwestia taka jak powództwo cywilne nie tamowało przebiegu postępowania w sprawie karnej.

Pozew powinien spełniać wymagania przewidziane dla pozwu w postępowaniu cywilnym,¹²⁸ co oznacza, że oprócz odpowiadania ogólnym wymaganiom formalnym, przewidzianym dla pism procesowych, powinien również zawierać:

- 1) dokładnie określone żądanie (w tym oznaczenie wartości przedmiotu sporu, którą stanowi żądana kwota pieniężna, bez odsetek i kosztów żądanych obok roszczenia głównego);
- 2) przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie.

Pozew wnoszony w postępowaniu karnym może również zawierać wniosek o zabezpieczenie roszczenia. Jest on składany w sytuacji, gdy brak zabezpieczenia może uniemożliwić lub poważnie utrudnić wykonanie orzeczenia. Ponadto w postępowaniu karnym powód cywilny jest tymczasowo zwolniony od obowiązku uiszczania wpisu od powództwa cywilnego, przeto nie musi regulować tej opłaty wnosząc pozew. Powód cywilny ponosi jednak koszty oddalonego powództwa.¹²⁹

Sąd, jeszcze przed rozpoczęciem przewodu sądowego, **odmówi przyjęcia powództwa cywilnego do rozpoznania**, jeżeli:

- 1) powództwo jest z mocy przepisu szczególnego niedopuszczalne (np. w razie złożenia przez prokuratora wniosku o umorzenie przez sąd postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i zastosowanie wobec sprawcy środka zabezpieczającego);¹³⁰
- 2) roszczenie nie ma bezpośredniego związku z zarzutem oskarżenia;
- 3) powództwo zostało wniesione przez osobę nieuprawnioną;
- 4) to samo roszczenie jest przedmiotem innego postępowania;
- 5) po stronie pozwanych zachodzi współuczestnictwo konieczne z instytucją państwową, samorządową lub społeczną albo z osobą, która nie występuje w charakterze oskarżonego;¹³¹

¹²⁶ udział powoda cywilnego w postępowaniu karnym został unormowany w art.62-70 oraz 415 §1-3 k.p.k.

¹²⁷ przewód sądowy rozpoczyna się od odczytania przez oskarżyciela aktu oskarżenia; por. art.385 §1 k.p.k.

¹²⁸ por. uwagi dotyczące pozwu, zawarte w części II. Dziale 5. Rozdziale 2..(zatytułowanym „Pozew”).

¹²⁹ por. art.642 i 644 §1k.p.k.

¹³⁰ tak stanowi art.354 pkt 1 k.p.k.

¹³¹ współuczestnictwo konieczne zachodzi wtedy, gdy sprawa przeciwko kilku podmiotom może toczyć się tylko łącznie; por art. 72 §2 k.p.c.

- 6) złożono wniosek o orzeczenie obowiązku naprawienia przez oskarżonego szkody w całości lub w części, o którym mowa w art. 46 §1 kodeksu karnego.

Jeżeli zatem pozew odpowiada warunkom formalnym i nie zachodzi żadna z wymienionych powyżej okoliczności, to sąd orzeka o przyjęciu powództwa cywilnego do rozpoznania. W przypadku ujawnienia się choćby jednej z wymienionych powyżej okoliczności po przyjęciu powództwa, sąd pozostawia powództwo bez rozpoznania. Na odmowę przyjęcia powództwa do rozpoznania oraz na pozostawienie powództwa bez rozpoznania zażalenie nie przysługuje, zaś osoba niezadowolona z takiego załatwienia sprawy nadal może dochodzić swoich roszczeń przed sądem cywilnym. W **terminie 30 dni** od daty odmowy przyjęcia lub pozostawienia powództwa bez rozpoznania powód cywilny może wnieść o przekazanie pozwu sądowi właściwemu do rozpoznawania spraw cywilnych. Jest to o tyle istotne, bowiem w takiej sytuacji za dzień zgłoszenia roszczenia uważa się dzień wniesienia pozwu w postępowaniu karnym, co może mieć znaczenie dla zapobieżenia ewentualnemu przedawnieniu roszczenia.

Należy zauważyć, iż podczas postępowania powód cywilny może dochodzić istnienia tylko tych okoliczności, na których opiera swoje roszczenie. Również wnosząc środki odwoławcze, może skarżyć tylko te rozstrzygnięcia lub ustalenia, które naruszają jego prawa lub szkodzą jego interesom. Z tego punktu widzenia, niedopuszczalne będzie zaskarżenie przez powoda cywilnego wyroku tylko w części dotyczącej kary, bowiem rozstrzygnięcie co do kary i środków karnych nie ma znaczenia dla roszczenia odszkodowawczego, które przysługuje powodowi cywilnemu.

Powód cywilny, w przypadku zawieszenia przez sąd postępowania w sprawie, może zażądać, ażeby wytoczone powództwo zostało przekazane sądowi właściwemu do rozpoznawania spraw cywilnych.

Ponadto za dopuszczalną należy uznać sytuację, w której dochodzi do kumulacji roli procesowej oskarżyciela (prywatnego lub posiłkowego) z rolą powoda cywilnego. Nic nie stoi na przeszkodzie, ażeby osoba występująca w roli oskarżyciela (prywatnego lub posiłkowego), wytoczyła w ramach postępowania karnego powództwo w celu dochodzenia roszczenia majątkowego, wynikającego bezpośrednio z popełnionego przestępstwa.

Sąd uwzględnia albo oddala powództwo cywilne tylko w razie skazania oskarżonego. W razie, gdy zachodzi potrzeba innego rozstrzygnięcia pozostawia je bez rozpoznania. Sąd pozostawia powództwo cywilne bez rozpoznania również wtedy, gdy materiał dowodowy ujawniony w toku rozprawy nie wystarcza do rozstrzygnięcia powództwa cywilnego, a uzupełnienie tego materiału spowodowałoby znaczną przewlekłość postępowania.

Rozdział 6. Oskarżony.¹³²

Za oskarżonego uważa się osobę, przeciwko której wniesiono oskarżenie do sądu, a także osobę, co do której prokurator złożył wniosek o warunkowe umorzenie postępowania.

Oskarżony korzysta z szeregu praw i gwarancji procesowych. Najważniejsze z tych praw lub gwarancji podniesione zostały do rangi naczelnych zasad procesowych. W myśl tych zasad:

- 1) oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona **prawomocnym wyrokiem**;¹³³
- 2) **nie dające się usunąć** wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego;¹³⁴

¹³² udział oskarżonego w postępowaniu karnym został unormowany w szeregu przepisów kodeksu postępowania karnego, w tym w art. 71-81.

¹³³ por. art. 5 §1 k.p.k.

¹³⁴ por. art. 5 §2 k.p.k.

3) oskarżonemu przysługuje **prawo do obrony**, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym powinien zostać pouczony.¹³⁵

Oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności ani obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść. Oskarżony jest jednak zobowiązany poddać się oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom niepołączonym z naruszeniem integralności jego ciała. Wolno od oskarżonego pobrać odciski, fotografować go oraz okazać go w celach rozpoznawczych innym osobom. Oskarżony obowiązany jest również poddać się badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz badaniom połączonym z dokonywaniem zabiegów na jego ciele. Warunkiem dokonania takich badań jest to, aby były one wykonane przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażały zdrowiu oskarżonego. Ponadto przeprowadzenie tych badań musi być nieodzowne w ramach danego postępowania. Przy zachowaniu tych warunków oskarżony obowiązany jest również poddać się pobraniu krwi, włosów lub innych wydzielin organizmu. Obowiązek poddania się badaniom nie dotyczy zabiegów chirurgicznych.

Oskarżony ma prawo do bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim.

Oskarżony musi mieć obrońcę podczas całego postępowania w następujących sytuacjach:

- 1) jeżeli jest nieletni;
- 2) jeżeli jest głuchy, niemy lub niewidomy;
- 3) jeżeli zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności;
- 4) jeżeli sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę;
- 5) w postępowaniu przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji, jeżeli zarzucono mu zbrodnię lub jest pozbawiony wolności; w tym przypadku udział obrońcy w rozprawie przed sądem pierwszej instancji jest obowiązkowy, zaś w rozprawie apelacyjnej lub kasacyjnej udział obrońcy jest obowiązkowy, jeżeli prezes sądu lub sąd tak postanowi.

Jeżeli oskarżony w wymienionych powyżej wypadkach nie będzie miał obrońcy z wyboru, sąd wyznaczy mu obrońcę z urzędu. Jest to o tyle konieczne, bowiem brak obrońcy w przypadkach obrony obowiązkowej jest zarzutem apelacyjnym, który sąd odwoławczy bierze pod rozwagę z urzędu – niezależnie od tego czy zarzut ten zostanie podniesiony oraz niezależnie od granic zaskarżenia i wpływu takiego uchybienia na treść orzeczenia, co skutkuje koniecznością uchylenia orzeczenia sądu pierwszej instancji. Oskarżony ma również prawo zmienić obrońcę wyznaczonego mu przez sąd. W tym celu powinien wystąpić z wnioskiem do prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy uzasadniając potrzebę wyznaczenia innego obrońcy.

W przypadku, gdy oskarżony jest nieletni lub ubezwłasnowolniony, jego przedstawiciel ustawowy (rodzic, opiekun) może podejmować **na jego korzyść** wszelkie czynności procesowe, w tym wnosić środki zaskarżenia, składać wnioski oraz ustanowić obrońcę.

Dział 3. Pełnomocnictwo.¹³⁶

W postępowaniu karnym strony mogą działać osobiście albo przez pełnomocników. Pełnomocnictwo procesowe jest oświadczeniem określonej osoby (mocodawcy), na podstawie którego inna osoba (pełnomocnik) zostaje upoważniona (umocowana) do dokonywania

¹³⁵ por. art. 6 k.p.k.

¹³⁶ pełnomocnictwo w postępowaniu karnym zostało unormowane m.in. w art. 77, 78, 82-89 k.p.k., oraz (na podstawie odesłania zawartego w art. 89 k.p.k.) w odpowiednich przepisach kodeksu postępowania cywilnego, dotyczących pełnomocnictwa.

na rzecz osoby upoważniającej (mocodawcy) czynności procesowych. Należy zauważyć, iż kodeks postępowania karnego określa pełnomocnika oskarżonego mianem „obrońcy”, dlatego też w ramach niniejszego opracowania powyższa różnica terminologiczna jest również przestrzegana.

Obroncą lub pełnomocnikiem może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury, czyli adwokat lub w określonych sytuacjach aplikant adwokacki.¹³⁷ Wyjątkowo pełnomocnikiem może być radca prawny, jeżeli reprezentuje on:

- 1) instytucję państwową, samorządową lub społeczną;
- 2) inną osobę prawną, w zakresie jej roszczeń majątkowych;
- 3) jednostkę organizacyjną nie posiadającą osobowości prawnej, w zakresie jej roszczeń majątkowych;
- 4) osobę fizyczną prowadzącą działalność gospodarczą, w zakresie jej roszczeń majątkowych.

Oskarżony może ustanowić nie więcej niż trzech obrońców. Również każda inna strona (nie będąca oskarżycielem publicznym) może ustanowić dla siebie nie więcej niż trzech pełnomocników.

Pełnomocnik strony lub obrońca mogą być:

- 1) ustanowieni przez stronę lub ustanowieni dla strony przez inną osobę, o czym niezwłocznie powinno się stronę zawiadomić (pełnomocnik lub obrońca z wyboru);
- 2) wyznaczeni dla strony przez sąd (pełnomocnik lub obrońca z urzędu).

Pełnomocnictwo może zostać udzielone na piśmie albo ustnie na posiedzeniu sądu przez oświadczenie złożone przez stronę i wciągnięte do protokołu. Przy udzieleniu pełnomocnictwa procesowego nie jest wymagane zachowanie innej formy szczególnej niż forma pisemna (np. formy aktu notarialnego, formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi). Pełnomocnictwo może obejmować umocowanie (upoważnienie) do prowadzenia wszystkich spraw określonego mocodawcy, jednej określonej sprawy albo może upoważniać do dokonania niektórych tylko czynności w postępowaniu przed sądem. Pełnomocnik obowiązany jest przy pierwszej podejmowanej przez siebie czynności procesowej dołączyć do akt sprawy pełnomocnictwo wystawione mu przez mocodawcę.

Pełnomocnictwo powinno zawierać:¹³⁸

- 1) oznaczenie mocodawcy – co najmniej imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania;
- 2) oznaczenie pełnomocnika – co najmniej imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania;
- 3) dokładne oznaczenie sprawy lub czynności procesowych, których dotyczy pełnomocnictwo;
- 4) wskazanie, czy pełnomocnikowi procesowemu należy się za wykonywane czynności wynagrodzenie; ewentualnie wskazanie wysokości tego wynagrodzenia;
- 5) należy zaznaczyć, iż pełnomocnictwo podlega opłacie skarbowej w kwocie (15 zł), którą to opłatę należy wnieść w znaczkach skarbowych;
- 6) podpis mocodawcy (za mocodawcę, który nie może się podpisać, podpisuje pełnomocnictwo osoba przez niego upoważniona, z wymienieniem przyczyny, z powodu której mocodawca sam się nie podpisał).

Oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu. W tym celu powinien się zwrócić do sądu ze stosownym wnioskiem w tej sprawie

¹³⁷ ustrój adwokatury normuje ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 1982 r. Nr 16 poz. 124 ze zm.).

¹³⁸ przedstawione poniżej wymagania, jakim powinno odpowiadać pełnomocnictwo procesowe nie są ścisłym odzwierciedleniem obowiązujących w tym zakresie przepisów lecz są propozycją zasad prawidłowego sporządzania pełnomocnictwa procesowego.

i wykazać, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Wniosek taki powinien zawierać dokładne dane o:

- 1) stanie rodzinnym;
- 2) stanie majątkowym;
- 3) osiągniętych dochodach.

Sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeżeli okaże się, że okoliczności na podstawie których go wyznaczono nie istnieją.

W taki sam sposób i na takich samych zasadach strona nie będąca oskarżonym może żądać, aby sąd ustanowił dla niej pełnomocnika.

Zarówno obrońca lub pełnomocnik ustanowieni przez stronę jak i obrońca lub pełnomocnik wyznaczeni przez sąd z urzędu są uprawnieni do reprezentowania strony w trakcie całego postępowania, nie wyłączając postępowania po uprawomocnieniu się orzeczenia. Oczywiście pełnomocnictwo albo decyzja sądu o wyznaczeniu pełnomocnika lub obrońcy może ograniczać zakres tego pełnomocnictwa. Obrońca lub pełnomocnik wyznaczeni z urzędu w postępowaniu kasacyjnym lub w postępowaniu o wznowienie postępowania powinni sporządzić i podpisać kasację albo wniosek o wznowienie postępowania albo poinformować sąd, że nie stwierdzili podstaw do wniesienia tych środków zaskarżenia.

Udział w postępowaniu obrońcy lub pełnomocnika nie wyłącza osobistego działania w nim strony, którą pełnomocnik lub obrońca reprezentuje.

Ponadto obrońca może przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść oskarżonego, wobec czego ewentualne czynności podjęte na niekorzyść oskarżonego powinny zostać uznane za nieważne.

Obrońca może bronić kilku oskarżonych, jeżeli ich interesy nie pozostają w sprzeczności. W przypadku stwierdzenia takiej sprzeczności, sąd powinien określić oskarżonym termin do ustanowienia innych obrońców lub w przypadku obrony z urzędu wyznaczyć innego obrońcę. Na postanowienie sądu w tej kwestii przysługuje oskarżonym zażalenie.

Pełnomocnictwo może również zostać wypowiedziane (na piśmie) przez mocodawcę lub przez pełnomocnika. Wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego przez mocodawcę odnosi skutek:

- 1) w stosunku do sądu – od dnia zawiadomienia sądu o wypowiedzeniu pełnomocnictwa procesowego;
- 2) w stosunku do innych uczestników postępowania – od dnia doręczenia im przez sąd zawiadomienia o wypowiedzeniu pełnomocnictwa procesowego.

Jednakże należy zauważyć, że adwokat lub radca prawny, który wypowiedział pełnomocnictwo, jest obowiązany działać za stronę jeszcze przez dwa tygodnie od dnia wypowiedzenia tego pełnomocnictwa. Mocodawca może jednak zwolnić adwokata lub radcę prawnego od tego obowiązku.

Ponadto pełnomocnictwo procesowe wygasa:

- 1) w przypadku osób fizycznych – z chwilą śmierci mocodawcy;
- 2) w przypadku jednostek organizacyjnych – z chwilą utraty zdolności sądowej przez określoną jednostkę organizacyjną;

Dział 4. Koszty procesu.¹³⁹

Rozdział 1. Koszty procesu a koszty sądowe.

Na koszty procesu składają się:

- 1) koszty sądowe;
- 2) uzasadnione wydatki stron, w tym z tytułu ustanowienia w sprawie jednego obrońcy lub pełnomocnika.

Koszty sądowe obejmują:

- 1) opłaty sądowe;
- 2) wydatki poniesione przez Skarb Państwa od chwili wszczęcia postępowania.

Do wydatków tych tytułem przykładu można zaliczyć: koszty doręczenia wezwań i pism; należności świadków i tłumaczy, koszty postępowania mediacyjnego, koszty oględzin, koszty ogłoszeń w prasie, koszty nie opłaconej przez strony pomocy prawej udzielonej z urzędu przez adwokatów.¹⁴⁰

Najczęściej wydatki wykląda tymczasowo Skarb Państwa. Zasada ta doznaje jednak wyjątków:

- 1) wydatki związane z ustanowieniem obrońcy lub pełnomocnika wykląda strona, która go ustanowiła;
- 2) oskarżyciel prywatny wykląda zryczałtowaną równowartość wydatków określoną w stosownym rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości.

Rozdział 2. Zwolnienie od kosztów sądowych.

Sąd może zwolnić w całości lub w części od wyłożenia kosztów sądowych podlegających uiszczeniu przy wnoszeniu pisma procesowego, jeżeli osoba ubiegająca się o takie zwolnienie wykaże, że wyłożenie tych kosztów byłoby dla niej zbyt uciążliwe. W tym celu powinna złożyć oświadczenie obejmujące następujące dane:

- 1) o wysokości dochodów;
- 2) o sytuacji rodzinnej;
- 3) o stanie majątkowym.

Na tych samych zasadach sąd może zwolnić oskarżonego lub oskarżyciela posiłkowego w całości lub w części od zapłaty na rzecz Skarbu Państwa kosztów sądowych. Może to także uczynić w sytuacji, gdy przemawiają za tym **względy słuszności**.

W postępowaniu karnym powód cywilny jest **tymczasowo** zwolniony od obowiązku uiszczenia wpisu od pozwu i apelacji.

Jeżeli sąd uwzględnił powództwo i oskarżony wniesie apelację od tego rozstrzygnięcia to:

- 1) w przypadku, gdy apelacją zaskarża tylko rozstrzygnięcie co do powództwa cywilnego – oskarżony będzie obowiązany do uiszczenia wpisu od apelacji;
- 2) w przypadku, gdy apelacją zaskarża **nie tylko** rozstrzygnięcie co do powództwa cywilnego – to wówczas oskarżony zwolniony jest od obowiązku uiszczenia wpisu od apelacji.

¹³⁹ koszty procesu w zakresie zasad ich przyznawania oraz uzyskiwania zwolnienia od kosztów sądowych zostały unormowane w art.616-645 k.p.k.

¹⁴⁰ dokładne wyliczenie, jakie koszty należą do wydatków zawiera art.618 k.p.k.

Rozdział 3. Zasądzenie kosztów procesu.

W orzeczeniu kończącym postępowanie sąd określa, kto, w jakiej części i w jakim zakresie ponosi **koszty procesu**. Rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów procesu jest zaskarżalne:

- 1) jeżeli nie wniesiono apelacji – na orzeczenie w przedmiocie kosztów procesu przysługuje zażalenie;
- 2) jeżeli wniesiona apelację – na orzeczenie w przedmiocie kosztów procesu również można wnieść zażalenie i będzie ono rozpoznane łącznie z apelacją.

W sprawach z oskarżenia publicznego obowiązują następujące zasady zwrotu kosztów:

- 1) jeżeli oskarżony został **skazany** lub w stosunku do niego sąd **warunkowo umorzył postępowanie**, to oskarżony jest zobowiązany zwrócić: Skarbowi Państwa – koszty sądowe, a oskarżycielowi posiłkowemu – poniesione przez oskarżyciela posiłkowego wydatki;
- 2) jeżeli oskarżonego nie skazano za wszystkie zarzucane mu przestępstwa, wydatki związane z oskarżeniem w części uniewinniającej lub umarzającej postępowanie ponosi Skarb Państwa, a zatem oskarżony ich nie zwraca;
- 3) w razie **uniewinnienia** oskarżonego lub **umorzenia postępowania** koszty procesu ponosi Skarb Państwa, z wyjątkiem należności adwokackich z tytułu występowania w sprawie obrońcy lub pełnomocnika z wyboru; w uzasadnionych wypadkach sąd może jednak przyznać zwrot całości lub części wynagrodzenia jednego obrońcy.

W sprawach z oskarżenia prywatnego obowiązują następujące zasady zwrotu kosztów:

- 1) jeżeli dojdzie do **skazania** oskarżonego, **warunkowego umorzenia postępowania** albo **umorzenia postępowania z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu**, to oskarżony zwraca oskarżycielowi prywatnemu poniesione przez niego koszty procesu, zaś Skarbowi Państwa oskarżony zwraca wyłożone przez Skarb Państwa wydatki;
- 2) w razie odstąpienia od wymierzenia kary z powodu wzajemności krzywd lub wyzywającego zachowania się oskarżyciela prywatnego, sąd może obciążyć oskarżonego poniesionymi przez oskarżyciela kosztami procesu tylko częściowo; sąd może również tak uczynić biorąc pod uwagę liczbę i rodzaj zarzutów, od popełnienia których oskarżony został uniewinniony;
- 3) w razie **uniewinnienia** oskarżonego lub **umorzenia postępowania**, jak również w razie **pojednania się** stron, koszty procesu ponosi oskarżyciel i oskarżony w zakresie przez siebie poniesionym, jeżeli strony w zawartej ugodzie nie uregulowały tego inaczej.

W przypadku, gdy **sąd rozpoznaje powództwo cywilne**, koszty z tego tytułu są zasądzane w myśl przedstawionych poniżej zasad:

- 1) jeżeli sąd **uwzględni powództwo** cywilne w całości lub w części, to oskarżony zwraca koszty procesu powodowi cywilnemu; jeżeli powód cywilny był zwolniony od kosztów sądowych, oskarżony zwraca koszty sądowe Skarbowi Państwa; jeżeli powód korzystał z pełnomocnika wyznaczonego z urzędu, należność z tego tytułu oskarżony zwraca pełnomocnikowi powoda;
- 2) powód cywilny ponosi koszty procesu w przypadku, gdy sąd oddali jego powództwo albo gdy powód cofnie wniesioną przez siebie apelację;
- 3) w razie zawieszenia postępowania lub pozostawienia powództwa bez rozpoznania, koszty procesu poniesione przez powoda cywilnego w postępowaniu karnym zalicza się do kosztów procesu cywilnego o to samo roszczenie.

W razie zasądzenia **odszkodowania pieniężnego z urzędu**, sąd zasądza od oskarżonego na rzecz Skarbu Państwa koszty sądowe z tego tytułu.

Koszty procesu w instancji odwoławczej sądzane są na podobnych zasadach jak koszty za postępowanie przed sądem pierwszej instancji. Jeżeli jednak środek odwoławczy nie zostanie przez sąd uwzględniony, to:

- 1) w przypadku środka odwoławczego wniesionego wyłącznie przez jedną ze stron procesu, koszty procesu za postępowanie odwoławcze ponosi tylko ta strona, która wniosła środek odwoławczy;
- 2) w razie nieuwzględnienia środków odwoławczych wnoszonych przez kilka stron; każda z nich zwraca koszty procesu za postępowanie odwoławcze w odpowiedniej części.

Ponadto jeżeli dojdzie w instancji odwoławczej do **zmiany** wyroku skazującego lub orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania **na niekorzyść oskarżonego**, koszty procesu za postępowanie odwoławcze ustala się na takich samych zasadach jak koszty postępowania przed sądem pierwszej instancji.

Dział 5. Pisma procesowe.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Pisma procesowe obejmują wnioski i oświadczenia stron, składane poza rozprawą (na rozprawie strony składają wnioski i oświadczenia ustnie do protokołu). Niektóre pisma procesowe powinny nie tylko odpowiadać ogólnym wymaganiom przewidzianym dla wszelkich pism procesowych¹⁴¹, ale również powinny odpowiadać pewnym wymaganiom szczególnym. Poniżej zostaną przedstawione wybrane rodzaje pism procesowych, które oprócz wymagań ogólnych, powinny spełniać pewne szczególne wymagania określone w odpowiednich przepisach.

Nie zostaną przedstawione jednak wymagania formalne dla:

- 1) **kasacji**;
- 2) **wniosku o wznowienie postępowania**.

Jako, że pisma procesowe zawierające wskazane powyżej środki zaskarżenia objęte są przymusem radcowsko-adwokackim, oznacza to, że strona **nie może** samodzielnie sporządzić oraz wnieść tych środków zaskarżenia.

Rozdział 2. Prywatny akt oskarżenia.¹⁴²

Prywatny akt oskarżenia, wszczynający postępowanie w sprawach z oskarżenia prywatnego powinien spełniać ogólne wymagania przewidziane dla pisma procesowego, a ponadto powinien zawierać:

- 1) wskazanie osoby oskarżonego;
- 2) wskazanie zarzucanego oskarżonemu czynu, w miarę możliwości z podaniem jego kwalifikacji prawnej;
- 3) wskazanie dowodów, na których opiera się oskarżenia; wskazując dowody z zeznań świadków należy podać dane tych świadków w taki sposób, żeby ich wezwanie na rozprawę było możliwe.

Prywatny akt oskarżenia jest pismem wszczynającym postępowanie, od którego pobierana jest stosowna opłata. Dowód jej uiszczenia powinno się załączyć do składanego pisma.

¹⁴¹ ogólne wymagania formalne dla pism procesowych w postępowaniu karnym zostały unormowane art.119 k.p.k. jak również zostały wyjaśnione w Części I. Dziale 6. Rozdziale 2., zatytułowanym „Pisma w postępowaniu sądowym (pisma procesowe)”.

¹⁴² wymagania formalne, jakim powinien odpowiadać prywatny akt oskarżenia zostały unormowane w art.487 k.p.k.

Rozdział 3. Apelacja.

Apelacja powinna spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego, a ponadto powinna zawierać:

- 1) oznaczenie wyroku, od którego jest wniesiona
- 2) wskazanie, czy jest on zaskarżony w całości czy w części: wyrok można bowiem zaskarżyć apelacją w odpowiednim zakresie:
 - a) w stosunku do wszystkich oskarżonych, tylko niektórych lub w stosunku tylko do jednego oskarżonego,
 - b) w części dotyczącej rozstrzygnięcia o winie lub w części dotyczącej rozstrzygnięcia o karze i środkach karnych, przy czym apelację co do kary uważa się za zwróconą przeciwko całości rozstrzygnięcia o karze lub środkach karnych, zaś apelację co do winy uważa się za zwróconą przeciwko całości wyroku;
- 3) zwięzłe przedstawienie zarzutów stawianych zapadłemu wyrokowi;
- 4) uzasadnienie zarzutów;
- 5) powołanie w miarę potrzeby uzupełniającego dowodu; należy jednak pamiętać o tym, że sąd odwoławczy rozpatrujący apelację **nie prowadzi postępowania dowodowego** co do istoty sprawy; może jednak **w wyjątkowych wypadkach**, uznając potrzebę uzupełnienia przewodu sądowego, przeprowadzić dowód na rozprawie, jeżeli przyczyni się to do przyspieszenia postępowania, a nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu sądowego w całości lub w znacznej części;
- 6) jeżeli apelację wnosi **powód cywilny**, powinien on dodatkowo oznaczyć wartość przedmiotu zaskarżenia wyrażoną kwotą pieniężną, która może być:
 - a) równa sumie pieniężnej, o którą powód wystąpił wytaczając powództwo, jeżeli sąd nie zasądził na rzecz powoda w całości żądanej kwoty,
 - b) niższa niż suma pieniężna, o którą wystąpił powód wytaczając powództwo, jeżeli sąd zasądził tylko część żądanej przez powoda kwoty.

Apelacja od **wyroku sądu okręgowego**, która nie pochodzi od prokuratora, jest objęta **przymusem radcowsko-adwokackim**, co oznacza, że powinna być sporządzona i podpisana przez adwokata lub w określonych prawem sytuacjach, przez radcę prawnego.¹⁴³

Apelację od wyroku sądu rejonowego strona może sporządzić i wnieść samodzielnie.

Rozdział 4. Zażalenie.

Zażalenie powinno spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego, a ponadto powinno zawierać:

- 1) wskazanie zaskarżonego postanowienia lub zarządzenia;
- 2) wniosek o zmianę lub o uchylenie zaskarżonego postanowienia lub zarządzenia;
- 3) zwięzłe uzasadnienie zażalenia;
- 4) wskazanie w miarę potrzeby nowych faktów lub dowodów.

Zażalenie na odmowę przyjęcia kasacji do rozpoznania oraz zażalenie na odmowę przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania powinno być sporządzone i podpisane przez obrońcę lub pełnomocnika będącego **adwokatem lub radcą prawnym**.¹⁴⁴

Wszelkie pozostałe zażalenia strony mogą sporządzać i wnieść samodzielnie.

¹⁴³ por. art.446 §1 oraz art.88 §2 i 3 k.p.k.

¹⁴⁴ por. art.530 §2 w zw. z art.526 §2 k.p.k. oraz art.545 §1 w zw. z art.530 §3 k.p.k.

Rozdział 5. Sprzeciw od wyroku nakazowego.

Sprzeciw od wyroku nakazowego powinien odpowiadać ogólnym warunkom formalnym przewidzianym dla pisma procesowego, a ponadto powinien zawierać:

- 1) wskazanie zaskarżonego wyroku;
- 2) wniosek o uchylenie zaskarżonego wyroku;
- 3) zwięzłe uzasadnienie sprzeciwu;
- 4) wskazanie w miarę potrzeby nowych faktów lub dowodów.

Wyrok nakazowy można zaskarżyć albo w całości albo tylko w części dotyczącej rozstrzygnięcia o powództwie cywilnym.

Dział 6. Przebieg rozprawy i jej jawność.

Rozdział 1. Jawność rozprawy.¹⁴⁵

Zasadą jest, że **rozprawy odbywają się jawnie**. Oznacza to, że na rozprawie mają prawo być obecne:

- 1) osoby uczestniczące w postępowaniu;
- 2) publiczność, a więc osoby pełnoletnie i nieuzbrojone (sędzia-przewodniczący może zezwolić na obecność na rozprawie małoletnim oraz osobom obowiązany do noszenia broni).

Nie mogą na rozprawie być obecne osoby znajdujące się w stanie nie licującym z powagą sądu.

Jawność rozprawy nie oznacza, że jej przebieg może być dowolnie przez każdego utrwalany przy pomocy specjalnych urządzeń. Przebieg rozprawy może być utrwalany za pomocą aparatury służącej do utrwalania obrazu lub dźwięku **jedynie za zezwoleniem sądu**:

- 1) przez przedstawicieli prasy, radia, filmu lub telewizji, jeżeli uzasadniony interes społeczny za tym przemawia i dokonywanie tych utrważeń nie będzie utrudniać prowadzenia sprawy oraz nie sprzeciwia się temu ważny interes uczestnika postępowania;
- 2) przez stronę postępowania, jeżeli się o to zwróci i nie przemawia przeciw temu wzgląd na prawidłowość postępowania.

Natomiast za pomocą notatek, szkiców, rysunków można dokonywać utrważeń przebiegu postępowania bez zezwolenia sądu.

W wyjątkowych wypadkach rozprawa odbywa się **z wyłączeniem jawności**.

Niejawna jest rozprawa, która dotyczy:

- 1) wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i zastosowanie środka zabezpieczającego;
- 2) sprawy o pomówienie lub o znieważenie; na wniosek pokrzywdzonego sprawa odbywa się jednak jawnie.

Sąd wyłącza również jawność rozprawy w całości lub w części, jeżeli jawne rozpatrywanie sprawy mogłoby:

- 1) wywołać zakłócenie spokoju publicznego;
- 2) obrażać dobre obyczaje;
- 3) ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy;
- 4) naruszyć ważny interes prywatny.

¹⁴⁵ jawność rozprawy została unormowana w art.355-364 k.p.k.

Sąd wyłącza jawność całości lub części rozprawy na żądanie osoby, która w sprawach ściganych z oskarżenia publicznego złożyła wniosek o ściganie.

Ponadto sąd ma **możliwość** wyłączenia jawności rozprawy w następujących wypadkach:

- 1) jeżeli choćby jeden z oskarżonych jest nieletni;
- 2) na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat.

W razie wyłączenia jawności, na rozprawie mają prawo być obecne, oprócz osób uczestniczących w postępowaniu, **po dwie osoby** wskazane przez: oskarżyciela publicznego, oskarżyciela prywatnego, oskarżyciela posiłkowego i oskarżonego. Jeżeli jest kilku oskarżycieli lub oskarżonych, to każdy może żądać pozostawienia na sali rozpraw po jednej osobie. Jeżeli zachodzi obawa ujawnienia tajemnicy państwowej to wówczas strony postępowania nie mogą wyznaczać osób zaufania, które miałyby pozostać na sali podczas rozprawy odbywającej się z wyłączeniem jawności.

Niezależnie od przedstawionych powyżej zasad sędzia-przewodniczący może udzielić indywidualnego zezwolenia określonym osobom na obecność na rozprawie odbywającej się z wyłączeniem jawności.

Jeżeli strona zgłosi wniosek o wyłączenie jawności, to postępowanie dotyczące tego wniosku odbywa się niejawnie, jeżeli wnosi o to strona lub sąd uzna to za potrzebne. Jest to uzasadnione tym, aby zapewnić stronie możliwość nieskrępowanego przytoczenia okoliczności, ze względu na które żąda wyłączenia jawności.

Należy w tym miejscu zauważyć, że istnieje możliwość zwrócenia się do odpowiedniej organizacji społecznej o udział w rozprawie obserwatora z upoważnienia tej organizacji. Można to uczynić w sytuacji, w której uznamy, że cele statutowe określonej organizacji uzasadniają możliwość jej zainteresowania się przebiegiem lub wynikiem toczącego się postępowania. Tytułem przykładu można wskazać, iż organizacja społeczna, do której statutowych zadań należy walka z korupcją i podejmowanie działań na rzecz przejrzystości w życiu publicznym, będzie z reguły zainteresowana obserwacją postępowania, którego dotyczy problem korupcji lub braku przejrzystości. Obserwator organizacji społecznej nie bierze udziału w toczącym się postępowaniu, ale jego obecność na rozprawie w charakterze publiczności może przyczynić się do pełniejszego respektowania praw stron w takim postępowaniu.

Zasada jawności postępowania sądowego przejawia się m.in. w tym, że orzeczenie kończące postępowania w sprawie zawsze jest ogłaszane publicznie (nawet w wypadku, gdy postępowanie toczyło się z wyłączeniem jawności.).¹⁴⁶

Rozdział 2. Rozprawa przed sądem pierwszej instancji.

Rozprawę rozpoczyna tzw. wywołanie sprawy, które polega na tym, że protokolant przed salą, w której ma odbyć się rozprawa informuje o niej i zaprasza na salę wszystkich zainteresowanych, w tym również strony i publiczność.

Następnie rozpoczynając rozprawę sędzia-przewodniczący składu orzekającego sprawdza, czy wszyscy wezwani na rozprawę stawili się oraz czy nie ma przeszkód do rozpoznania sprawy.

W razie nieusprawiedliwionego niestawiennictwa na rozprawie oskarżonego, sąd zarządza jego natychmiastowe zatrzymanie i doprowadzenie lub przerywa w tym celu rozprawę albo ją odracza. Zazwyczaj bowiem stawiennictwo oskarżonego na rozprawie jest obowiązkowe. Nie jest ono obowiązkowe w sprawach rozpatrywanych w postępowaniu uproszonym oraz w postępowaniu w sprawach z oskarżenia prywatnego.¹⁴⁷ Wówczas w przypadku, gdy na

¹⁴⁶ jeżeli jawność rozprawy wyłączono w całości lub w części, przytoczenie powodów wyroku może również nastąpić z wyłączeniem jawności w całości lub w części.

¹⁴⁷ por. art.479 k.p.k. oraz art. 485 w zw. z art.479 k.p.k.

rozprawie nie stawia się oskarżony, sąd może prowadzić postępowanie bez jego udziału, a jeżeli nie stawia się również obrońca – sąd może wydać wyrok zaoczny.

Należy pamiętać, iż strona postępowania, choćby jej uczestnictwo w rozprawie nie było obowiązkowe, może usprawiedliwiać swoją nieobecność na rozprawie wnosząc o jej nieprzeprowadzenie w nieobecności tej strony. Wówczas sąd będzie zobowiązany rozprawę odroczyć, jeżeli uzna, że nieobecność strony na rozprawie jest usprawiedliwiona przeszkodą, którą trudno przezwyciężyć. Powodem takiego odroczenia rozprawy może być choroba strony – jednakże powinna być ona stwierdzona stosownym zaświadczeniem lekarskim wystawionym przez uprawnionego lekarza sądowego.

Rozprawę prowadzi sędzia, który przewodniczy składowi orzekającemu. On też kieruje rozprawą i czuwa na jej prawidłowym przebiegu. Umożliwia on stronom wypowiedzenie się co do każdej kwestii podlegającej rozstrzygnięciu, przy czym jeżeli w jakiegokolwiek kwestii jedna ze stron zabiera głos, prawo głosu przysługuje również wszystkim pozostałym stronom. Obrońcy oskarżonego i oskarżonemu przysługuje głos ostatni.

Po sprawdzeniu obecności sędziego-przewodniczącego zarządza opuszczenie sali przez świadków. W rozprawie ma prawo wziąć udział pokrzywdzony i nie musi on razem ze świadkami opuszczać sali rozpraw. Jeżeli ma on składać zeznania jako świadek, to będzie przesłuchiwany przez sąd w pierwszej kolejności. Sąd może też zobowiązać pokrzywdzonego do obecności na rozprawie lub na części rozprawy. Uprawnienie do pozostania na sali i zeznawania w pierwszej kolejności ma też podmiot, który uzyskał korzyść z popełnionego przestępstwa.

Następnie **od odczytania przez oskarżyciela aktu oskarżenia rozpoczyna się przewód sądowy**. Jest to jedna z najistotniejszych chwil postępowania, bowiem od rozpoczęcia przewodu sądowego można mówić o tzw. stanie zawisłości sprawy, pokrzywdzony może do rozpoczęcia przewodu sądowego zgłosić swoje przystąpienie do sprawy w charakterze oskarżyciela posiłkowego, powód cywilny może do rozpoczęcia przewodu sądowego wytoczyć przeciwko oskarżonemu powództwo cywilne przystępując tym samym do postępowania karnego w tym charakterze.

Po odczytaniu aktu oskarżenia sędzia-przewodniczący poucza oskarżonego o przysługujących mu prawach: prawie składania wyjaśnień, prawie odmowy składania wyjaśnień oraz o prawie odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania, po czym pyta go, czy przyznaje się do zarzucanego mu czynu oraz czy chce złożyć wyjaśnienia i jakie.

Jeżeli oskarżony odmawia składania wyjaśnień, wyjaśnienia odmiennie niż poprzednio albo oświadczają, że pewnych okoliczności nie pamięta, wówczas odczytuje się w odpowiednim zakresie protokoły jego wyjaśnień złożonych w charakterze oskarżonego w tej lub w innej sprawie. Niedopuszczalne jest odczytywanie jego wyjaśnień złożonych uprzednio w charakterze świadka w tej czy w innej sprawie, bowiem jako świadek nie miał on prawa odmówić zeznań i składał je pod rygorem odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania, zaś jako oskarżony składa wyjaśnienia, które nie są składane pod rygorem odpowiedzialności karnej oraz ma prawo odmówić składania tychże wyjaśnień.

Po odczytaniu protokołu sędziego-przewodniczący zwraca się do oskarżonego o wypowiedzenie się co do jego treści i wyjaśnienie zachodzących sprzeczności.

W podobny sposób odbywa się przesłuchanie świadków, z tym, że świadek nie może w sposób dowolny odmówić składania zeznań i (odmiennie niż oskarżony) zeznaje pod rygorem odpowiedzialności karnej za zeznawanie nieprawdy lub zatajanie prawdy. Przy przesłuchaniu świadka nie mogą być obecni świadkowie, którzy jeszcze nie zeznawali, zaś sędzia przewodniczący powinien przedsięwziąć środki uniemożliwiające porozumiewanie się osób przesłuchanych z osobami, które jeszcze nie zostały przesłuchane.

Od zarządzeń przewodniczącego wydawanych na rozprawie przysługuje odwołanie do składu orzekającego.

Dowody na poparcie oskarżenia powinny być w miarę możliwości przeprowadzane przed dowodami służącymi do obrony. Oskarżony ma prawo być obecny przy wszystkich czynnościach postępowania dowodowego. W wyjątkowych wypadkach, gdy należy się obawiać, że obecność oskarżonego mogłaby wpłynąć krępująco na współoskarżonego, na zeznania świadka lub biegłego, sędzia przewodniczący może zarządzić, aby na czas przesłuchania danej osoby oskarżony opuścił salę sądową. W takim wypadku, po powrocie oskarżonego na salę, sędzia-przewodniczący niezwłocznie informuje go o przebiegu rozprawy w czasie jego nieobecności oraz umożliwia mu złożenie wyjaśnień co do przeprowadzonych w czasie jego nieobecności dowodów.

Po przeprowadzeniu dowodów dopuszczonych w sprawie sędzia przewodniczący zapytuje strony, czy wnoszą o uzupełnienie postępowania dowodowego i w razie odpowiedzi przeczącej zamyka przewód sądowy.

Po zamknięciu przewodu sądowego sędzia-przewodniczący udziela głosu stronom.

Rozdział 3. Wyrok sądu pierwszej instancji.

Po zamknięciu przewodu sądowego i udzieleniu głosu stronom, odbywa się tajna narada sędziów oraz głosowanie nad mającym zapasć rozstrzygnięciem: osobno co do winy i kwalifikacji prawnej czynu, co do kary, co do środków karnych oraz co do pozostałych kwestii podlegających rozstrzygnięciu. Następnie sąd sporządza wyrok na piśmie.

Po podpisaniu wyroku przez wszystkich członków składu orzekającego następuje publiczne jego ogłoszenie. Wyrok powinien zostać ogłoszony jeszcze tego samego dnia, w którym odbyła się rozprawa, podczas której udzielono głosu stronom. Sąd może jednak odroczyć ogłoszenie wyroku na okres do 7 dni. W razie przekroczenia tego terminu rozprawę prowadzi się od początku. Do chwili ogłoszenia wyroku sąd może wznowić przewód sądowy np. w celu przeprowadzenia dodatkowego dowodu lub w celu uprzedzenia stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu.

Nieobecność stron na rozprawie, podczas której następuje ogłoszenie orzeczenia nie wstrzymuje ogłoszenia. Ogłoszenie wyroku odbywa się przez odczytanie treści wyroku, po czym sędzia podaje ustnie zasadnicze powody rozstrzygnięcia.

Strona po ogłoszeniu wyroku na rozprawie powinna złożyć wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku oraz o doręczenie jej wyroku wraz z uzasadnieniem, jeżeli wyrok ten zamierza zaskarżyć.

Wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku składa się **w terminie 7 dniowym** od ogłoszenia wyroku (niezależnie od tego, czy strona była obecna przy ogłoszeniu czy też przy ogłoszeniu obecna nie była).¹⁴⁸

Istnieją sytuacje, kiedy sąd doręcza wyrok z urzędu:

- 1) gdy oskarżony jest pozbawiony wolności, w toku postępowania nie miał obrońcy i nie był obecny podczas ogłoszenia wyroku;
- 2) gdy wydaje wyrok zaoczny;
- 3) gdy wydaje wyrok na posiedzeniu (niezależnie od tego czy strony wzięły udział w posiedzeniu czy też udziału nie wzięły).

W wypadku doręczenia wyroku z urzędu, termin na zgłoszenie żądania sporządzenia uzasadnienia i doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem wynosi również 7 dni i jest liczony od daty doręczenia tego wyroku.

¹⁴⁸ szerzej na temat zaskarżalności orzeczeń w dziale 9 niniejszej części.

Rozdział 4. Rozprawa przed sądem drugiej instancji.

Rozprawa przed sądem drugiej instancji (sądem odwoławczym) również rozpoczyna się od tzw. wywołania sprawy, które polega na tym, że protokolant przed salą, w której ma odbyć się rozprawa informuje o niej i zaprasza na salę wszystkich zainteresowanych, przede wszystkim strony, ale również i publiczność.

Następnie rozpoczynając rozprawę sędzia-przewodniczący składu orzekającego sprawdza, czy wszyscy wezwani na rozprawę stawili się oraz czy nie ma przeszkód do rozpoznania sprawy. Udział stron w rozprawie jest w zasadzie nieobowiązkowy.¹⁴⁹ Obowiązek uczestnictwa w rozprawie występuje **tylko** w następujących wypadkach:

- 1) gdy prezes sądu lub sąd tak zarządzi;
- 2) w przypadku, gdy oskarżony obligatoryjnie musi mieć obrońcę¹⁵⁰ – obowiązkowy jest udział w rozprawie obrońcy oskarżonego.

Brak obowiązku udziału w rozprawie nie oznacza, że strona może zostać niepowiadomiona o terminie rozprawy. Jeżeli strona nie zostanie prawidłowo zawiadomiona o terminie rozprawy albo jeżeli usprawiedliwiając swą nieobecność wnosi o nieprzeprowadzanie rozprawy w jej nieobecności – sąd odwoławczy będzie zmuszony rozprawę odroczyć.

Przewód sądowy przed sądem odwoławczym rozpoczyna ustne sprawozdanie, w którym sędzia-sprawozdawca przedstawia przebieg i wyniki dotychczasowego postępowania, a w szczególności treść zaskarżonego wyroku oraz zarzuty i wnioski apelacyjne, jak również kwestie wymagające rozstrzygnięcia przez sąd z urzędu. W miarę potrzeby odczytuje się z akt ich poszczególne części.

Strony mogą składać wnioski, oświadczenia i wyjaśnienia ustnie albo na piśmie. Nie należy jednak podczas rozprawy przed sądem odwoławczym powtarzać wyjaśnień lub przywoływać argumentów znajdujących odpowiednie odzwierciedlenie w aktach sprawy bądź w pismach procesowych strony. Przewodniczący udziela głosu stronom w kolejności przez siebie ustalonej, przy czym najpierw udziela głosu skarżącemu. Oskarżonemu i jego obrońcy nie można odmówić zabrania głosu po przemówieniach innych stron.

Sąd odwoławczy w zasadzie nie przeprowadza postępowania dowodowego co do istoty sprawy. Może on jednak, w wyjątkowych wypadkach, w celu uzupełnienia przewodu sądowego, przeprowadzić dowód na rozprawie, jeżeli przyczyni się to do przyspieszenia postępowania ani jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu sądowego w całości lub w znacznej części.

Rozdział 5. Wyrok sądu drugiej instancji.

Po zamknięciu przewodu sądowego i udzieleniu głosu stronom, odbywa się tajna narada sędziów oraz głosowanie nad mającym zapaść rozstrzygnięciem: osobno co do winy i kwalifikacji prawnej czynu, co do kary, co do środków karnych oraz co do pozostałych kwestii podlegających rozstrzygnięciu. Następnie sąd sporządza wyrok na piśmie.

Po podpisaniu wyroku przez wszystkich członków składu orzekającego następuje publiczne jego ogłoszenie. Wyrok powinien zostać ogłoszony jeszcze tego samego dnia, w którym odbyła się rozprawa na której udzielono głosu stronom. Sąd może jednak odroczyć ogłoszenie wyroku na okres do 7 dni. W razie przekroczenia tego terminu rozprawę prowadzi się od początku. Do chwili ogłoszenia wyroku sąd może wznowić przewód sądowy np. w celu przeprowadzenia uzupełniającego dowodu lub w celu uprzedzenia stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu.

¹⁴⁹ nie dotyczy to prokuratora którego udział w rozprawie przed sądem odwoławczym jest obowiązkowy.

¹⁵⁰ por. art. 79 i 80 k.p.k.; oskarżony musi mieć obrońcę w następujących wypadkach: gdy jest nieletni, gdy jest głuchy, niemy lub niewidomy, gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę oraz w postępowaniu przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji.

Nieobecność stron na rozprawie, podczas której następuje ogłoszenie orzeczenia nie wstrzymuje ogłoszenia. Ogłoszenie wyroku odbywa się przez odczytanie treści wyroku, po czym sędzia podaje ustnie zasadnicze powody rozstrzygnięcia.

Sąd drugiej instancji (sąd odwoławczy) sporządza z urzędu uzasadnienie wyroku. Wobec tego strona po ogłoszeniu wyroku na rozprawie powinna złożyć pisemny wniosek o doręczenie jej wyroku wraz z uzasadnieniem, jeżeli wyrok ten zamierza zaskarżyć. Wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku składa się w **terminie 7 dniowym** od ogłoszenia wyroku (niezależnie od tego, czy strona była obecna przy ogłoszeniu czy też przy ogłoszeniu obecna nie była).¹⁵¹

Sąd drugiej instancji po rozpoznaniu apelacji może:

- 1) utrzymać w mocy wyrok sądu pierwszej instancji;
- 2) uchylić wyrok sądu pierwszej instancji i umorzyć postępowanie;
- 3) uchylić wyrok sądu pierwszej instancji i przekazać sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania;
- 4) uchylić wyrok sądu pierwszej instancji i zwrócić sprawę prokuratorowi do uzupełnienia postępowania przygotowawczego;
- 5) zmienić wyrok sądu pierwszej instancji.

W wypadku uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd pierwszej instancji rozpoznaje ją w innym składzie. Ocena prawna i wskazania co do dalszego postępowania wyrażone w uzasadnieniu wyroku sądu drugiej instancji wiążą sąd, któremu sprawa została przekazana.

Należy także zauważyć, iż sąd odwoławczy jest w określonych wypadkach związany ustawowymi **zakazami orzekania na niekorzyść oskarżonego**. Zakazy takie obowiązują w następujących wypadkach:

- 1) sąd odwoławczy może orzec na niekorzyść oskarżonego tylko wtedy, gdy na jego niekorzyść wniesiono środek odwoławczy¹⁵²;
- 2) sąd odwoławczy nie może skazać oskarżonego, który został uniewinniony w pierwszej instancji lub co do którego w pierwszej instancji umorzono lub warunkowo umorzono postępowanie;¹⁵³
- 3) sąd odwoławczy może orzec surowszą karę pozbawienia wolności tylko wtedy, gdy nie zmienia ustaleń faktycznych przyjętych za podstawę wyroku;¹⁵⁴
- 4) sąd odwoławczy nie może zaostrzyć kary przez wymierzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności;¹⁵⁵
- 5) poprawienie kwalifikacji prawnej na niekorzyść oskarżonego może nastąpić tylko w sytuacji, gdy na jego niekorzyść wniesiono środek odwoławczy (należy zauważyć, iż ewentualne poprawienie kwalifikacji prawnej zarzucanego oskarżonemu czynu, czyli mówiąc potocznie zmiana przepisu, na podstawie którego odpowiada oskarżony, jest możliwa tylko wtedy, jeżeli nie zostają zmienione ustalenia co do faktów zawarte w orzeczeniu sądu pierwszej instancji).¹⁵⁶

¹⁵¹ szerzej na temat zaskarżalności orzeczeń w dziale 9 niniejszej części.

¹⁵² por art.434 §1 k.p.k., który ponadto stanowi, że orzeczenie na niekorzyść może nastąpić tylko w granicach zaskarżenia środkiem odwoławczym (a więc jeżeli wyrok został zaskarżony (na niekorzyść oskarżonego) apelacją w całości, to sąd odwoławczy może orzec na niekorzyść w stosunku do całego rozstrzygnięcia zawartego w wyroku sądu pierwszej instancji, natomiast jeżeli apelacją (na niekorzyść oskarżonego) zaskarżono wyrok tylko w części, to sąd odwoławczy może orzec na niekorzyść tylko w tej części). Ograniczenie to nie dotyczy tych uchybień, które sąd odwoławczy ma obowiązek wziąć pod rozwagę z urzędu, nawet bez powołania się na nie przez strony. Ponadto, jeżeli środek odwoławczy pochodzi od oskarżyciela publicznego, obrońcy lub pełnomocnika, to sąd odwoławczy może orzec na niekorzyść oskarżonego tylko w razie stwierdzenia uchybień podniesionych w środku odwoławczym lub podlegających uwzględnieniu z urzędu.

¹⁵³ por. art.454 §1 k.p.k.

¹⁵⁴ por. art. 454 §2 k.p.k.

¹⁵⁵ por. art. 454 §3 k.p.k.

¹⁵⁶ por art. 455 k.p.k.

Sąd drugiej instancji sporządza z urzędu uzasadnienie wyroku. Jedynie w wypadku, gdy uznaje apelację za oczywiście bezzasadną, uzasadnienie wyroku zostanie sporządzone dopiero na wniosek strony. Samo jednak sporządzenie uzasadnienia nie oznacza, że zostanie ono doręczone stronie.

Jeżeli strona chce zaskarżyć wyrok na drodze kasacji powinna wystąpić do sądu z wnioskiem o doręczenie uzasadnienia wyroku. Wniosek taki należy zgłosić na piśmie w terminie 7 dni od dnia ogłoszenia wyroku.

Dział 7. Dowody.

Rozdział 1. Zasady przeprowadzania postępowania dowodowego.¹⁵⁷

W postępowaniu karnym dowody przeprowadza się:

- 1) na wniosek strony;¹⁵⁸
- 2) z urzędu (czyli z inicjatywy sądu orzekającego).

Dowody przeprowadza się w celu wykazania okoliczności faktycznych, istotnych dla rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego. Nie powinny być przedmiotem dowodu czyjeś poglądy, opinie czy też obowiązujące prawo. Ponadto w trakcie rozprawy dowody na poparcie oskarżenia powinny być w miarę możliwości przeprowadzane przed dowodami służącymi do obrony.¹⁵⁹ Strony wyrażają wolę przeprowadzenia określonego dowodu w formie wniosku dowodowego, zgłaszanego na piśmie przed rozprawą, albo ustnie do protokołu rozprawy. Wniosek dowodowy składany pisemnie powinien spełniać wymagania przewidziane dla pisma procesowego. Każdy wniosek dowodowy powinien wskazywać:

- 1) oznaczenie okoliczności, które mają zostać udowodnione;
- 2) oznaczenie dowodu, jaki ma zostać przeprowadzony (np. dowód z zeznania świadka, z opinii biegłego, z eksperymentu procesowego, itp.).

Typową formułą zawieraną we wniosku dowodowym powinno być stwierdzenie: „*wnoszę o powołanie dowodu z (zeznań świadków, opinii biegłego, eksperymentu procesowego...) na okoliczność (...)*” Niedopuszczalne jest nazbyt ogólne formułowanie tezy dowodowej w postaci: „na okoliczność winy oskarżonego”.

Wniosek dowodowy może zmierzać do wykrycia lub oceny właściwego dowodu, jednak uzasadniając taką potrzebę powinniśmy wskazać cel, do jakiego przy pomocy takowego wniosku dowodowego zmierzamy, tzn. jaki dowód zamierzamy ewentualnie wykryć albo ocenę jakiego innego dowodu zamierzamy przy pomocy objętego wnioskiem dowodu umożliwić.

Sąd może **oddalić wniosek dowodowy** (a więc jego nie uwzględnić) **tylko wtedy, gdy**:

- 1) przeprowadzenie dowodu jest niedopuszczalne;
- 2) okoliczność, która ma być udowodniona, nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy albo jest już udowodniona zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy;
- 3) dowód jest nieprzydatny do stwierdzenia danej okoliczności;
- 4) dowodu nie da się przeprowadzić;
- 5) wniosek dowodowy w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia postępowania.

¹⁵⁷ zasady przeprowadzania postępowania dowodowego zostały unormowane m.in. w art.167-174 k.p.k.

¹⁵⁸ wniosek o przeprowadzenie dowodu może również złożyć podmiot, który w wyniku popełnionego przestępstwa uzyskał korzyść majątkową.

¹⁵⁹ por. art.369 k.p.k.

Nie można oddalić wniosku dowodowego na tej podstawie, że dotychczasowe dowody wykazały przeciwieństwo tego, co wnioskodawca zamierza udowodnić.

Przeprowadzanie dowodów polegających na przesłuchaniu osób prowadzi się w ten sposób, że osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych tematem przesłuchania (celem danej czynności), a dopiero następnie można zadawać jej pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi. Prawo zadawania pytań mają, oprócz sędziego-przewodniczącego i innych członków składu orzekającego, również strony, obrońcy i pełnomocnicy, a także biegli.

Pytania zadaje się osobie przesłuchiwanej bezpośrednio. Za niedopuszczalne uznaje się:

- 1) zadawanie osobie przesłuchiwanej pytań sugerujących treść odpowiedzi;
- 2) wpływanie na wypowiedzi osoby przesłuchiwanej za pomocą przymusu lub groźby bezprawnej;
- 3) stosowanie środków technicznych lub chemicznych, wpływających na procesy psychiczne osoby przesłuchiwanej albo mające na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem.

Wyjaśnienia, zeznania albo oświadczenia uzyskane w warunkach, o których mowa w pkt 2 i 3 nie mogą stanowić dowodu.

Sędzia-przewodniczący może dokonywać bieżącej kontroli zadanego pytania i jeżeli jest ono nieistotne (nie zmierza do wyjaśnienia istoty sprawy) lub jeżeli jest niedopuszczalne, to wówczas sędzia-przewodniczący powinien **uchylić takie pytanie**. Od zarządzenia sędziego-przewodniczącego w przedmiocie uchylecia pytania przysługuje odwołanie do całego składu orzekającego.¹⁶⁰ Wówczas pytanie, które zostało przez sąd uchylone, zostanie zaprotokołowane.

Osoby przesłuchiwane mogą być między sobą konfrontowane w celu wyjaśnienia sprzeczności między ich wypowiedziami.

Kodeks postępowania karnego nie zawiera zamkniętego katalogu środków dowodowych, a więc można przyjąć, iż dowodem w sprawie może być wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy i nie jest sprzeczne z prawem. W kodeksie postępowania karnego zostały unormowane najważniejsze rodzaje dowodów. Są nimi:

- 1) dowód z wyjaśnień oskarżonego;
- 2) dowód z zeznań świadków;
- 3) dowód z opinii biegłych;
- 4) dowód z oględzin;
- 5) dowód z otwarcia zwłok;
- 6) dowód eksperymentu procesowego;
- 7) dowód z wywiadu środowiskowego i badanie oskarżonego;

W celu wykrycia lub zabezpieczenia dowodu mogą również zostać przeprowadzone pewne czynności poszukiwawcze, takie jak:

- 1) zatrzymanie rzeczy;
- 2) przeszukanie;¹⁶¹
- 3) kontrola i utrwalanie rozmów.¹⁶²

¹⁶⁰ por. art.373 k.p.k.

¹⁶¹ por. art.217-236a k.p.k.

¹⁶² por. art.237-242 k.p.k.

Rozdział 2. Dowód z wyjaśnień oskarżonego.¹⁶³

Składanie wyjaśnień jest prawem oskarżonego. Wyjaśnienia, odmiennie niż zeznania, składane są bez rygoru odpowiedzialności karnej, tzn. oskarżony nie będzie odpowiadał karne za składanie nieprawdziwych wyjaśnień lub za zatajanie pewnych okoliczności. Ma on też prawo bez podania powodów odmówić składania wyjaśnień lub odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania, które zostały mu zadane, o czym powinien zostać pouczony przez sąd przed przystąpieniem do przesłuchania.

Podczas rozprawy przed sądem pierwszej instancji, oskarżony składa wyjaśnienia w pierwszej kolejności, po odczytaniu aktu oskarżenia przez oskarżyciela.

Rozdział 3. Dowód z zeznań świadków.¹⁶⁴

Każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Inaczej mówiąc, jeżeli już zostało się wezwanym do złożenia zeznań w charakterze świadka, to nie można się zwolnić od obowiązku zeznawania. Świadka, który nie może stawić się na wezwanie z powodu choroby, kalectwa lub innej nie dającej pokonać się przeszkody, można przesłuchać w miejscu pobytu. Przy takim przesłuchaniu mają prawo być obecne strony, obrońcy i pełnomocnicy.

Nie wolno przesłuchiwać jako świadków:

- 1) obrońcy, co do faktów, o których dowiedział się udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę;
- 2) duchownego – co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi.

Osoby obowiązane do zachowania tajemnicy państwowej **nie mogą** być przesłuchane co do okoliczności, na które rozciąga się ten obowiązek tylko po zwolnieniu tych osób od obowiązku zachowania tajemnicy przez uprawniony organ.

Osoby obowiązane do zachowania tajemnicy służbowej lub tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji **mogą odmówić zeznań** co do okoliczności, na które rozciąga się ten obowiązek. Mogą one jednak zostać zwolnione przez sąd lub przez prokuratora od obowiązku zachowania tajemnicy.

Osoby obowiązane do zachowania tajemnicy: notarialnej, adwokackiej, radcy prawnego, lekarskiej lub dziennikarskiej, mogą być przesłuchiwane co do faktów objętych tą tajemnicą tylko wtedy, gdy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu. Zwolnienie dziennikarza od obowiązku zachowania tajemnicy nie może jednak dotyczyć danych umożliwiających identyfikację autora materiału prasowego, listu do redakcji lub innego materiału o tym charakterze, jak również identyfikację osób udzielających informacji opublikowanych lub przekazanych do opublikowania, jeżeli osoby te zastrzegły nieujawnianie powyższych danych.¹⁶⁵

Osoby zobowiązane do zachowania tajemnic prawnie chronionych sąd przesłuchuje na rozprawie z wyłączeniem jawności.

Odmówić zeznań mogą:

- 1) osoba najbliższa dla oskarżonego, a więc małżonek, wstępni (np. rodzice, dziadkowie), zstępni (np. dzieci, wnuki), rodzeństwo, powinowaci w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca ze stroną w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca z oskarżonym we wspólnym pożyciu;¹⁶⁶ prawo odmowy zeznań trwa również po ustaniu małżeństwa lub przysposobienia.

¹⁶³ dowód z wyjaśnień oskarżonego został unormowany w art.175-176 k.p.k.

¹⁶⁴ dowód z zeznań świadków został unormowany w art.177-192a k.p.k.

¹⁶⁵ z zastrzeżeniem, o którym mowa w art.180 §4 i 5 k.p.k.

¹⁶⁶ por. art. 115 § 11 k.k.

2) świadek, który w innej toczącej się sprawie, jest oskarżony o współudział (z oskarżonym) w przestępstwie objętym postępowaniem.

Świadek może **uchylić się od odpowiedzi** na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Ponadto świadek może żądać, aby przesłuchano go na rozprawie z wyłączeniem jawności, jeżeli treść zeznań mogłaby narazić na hańbę jego lub osobę dla niego najbliższą.

Można również **zwolnić od złożenia zeznania lub od odpowiedzi na pytania** osobę pozostającą z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym, jeżeli osoba ta wnosi o takie zwolnienie.

Osoba uprawniona do odmowy złożenia zeznań albo zwolniona od złożenia zeznań, może oświadczyć, że chce z tego prawa skorzystać, nie później jednak niż przed rozpoczęciem pierwszego zeznania w postępowaniu sądowym. Jeżeli osoba taka składała wcześniej zeznania w postępowaniu przygotowawczym, to poprzednio złożone przez tą osobę zeznanie nie może służyć za dowód ani zostać odtworzone na rozprawie.

Przed rozpoczęciem przesłuchania świadka uprzedza się o odpowiedzialności karnej za zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy. Od świadka może również zostać odebrane przyrzeczenie, ale poza pewnym znaczeniem psychologicznym jest ono pozbawione istotnego znaczenia prawnego. Przesłuchanie rozpoczyna się od zapytania świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania, karalność za fałszywe zeznanie lub oskarżenie oraz stosunek do stron (czy jest on stosunku do strony osobą bliską czy obcą). Następnie sąd poucza świadka o ewentualnym prawie odmowy składania zeznań lub też odpowiedzi na poszczególne pytania.

Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec świadka lub osoby dla niego najbliższej, może on zastrzec dane dotyczące swojego miejsca mieszkania do wyłącznej wiadomości sądu. Wówczas pisma procesowe doręcza się do instytucji, w której świadek jest zatrudniony lub na inny wskazany przez niego adres.

Dla celów dowodowych można świadka za jego zgodą poddać oględzinom ciała i badaniu lekarskiemu lub psychologicznemu. Zgody tej nie może odmówić świadek będący pokrzywdzonym, jeżeli od jego stanu zdrowia zależy karalność czynu, a dokonane oględziny lub badania nie są połączone z zabiegami chirurgicznymi bądź z obserwacją w zakładzie leczniczym.

Rozdział 4. Dowód z opinii biegłego.¹⁶⁷

Opinia biegłego jest dowodem, który przeprowadza się w przypadku, gdy rozstrzygnięcie sprawy wymaga **wiadomości specjalnych**. Opinię mogą sporządzić: jeden lub kilku biegłych (nawet różnych specjalności) albo instytucja naukowa lub specjalistyczna. Do pełnienia czynności biegłego może zostać powołany nie tylko biegły sądowy, ale również każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie.

We wniosku dowodowym o powołanie dowodu z opinii biegłego należy w możliwie dokładny sposób wskazać przedmiot i pożądany zakres ekspertyzy (opinii). Można też w razie potrzeby sformułować szczegółowe pytania, na które biegły powinien udzielić wyczerpującej odpowiedzi. Można również wskazać specjalność i kwalifikacje, jakich wymaga się od osoby, która będzie sporządzała opinię.

¹⁶⁷ dowód z opinii biegłego został unormowany w art.193-203 k.p.k.

Biegły sporządza swoją opinię ustnie albo na piśmie, w zależności od polecenia sądu w tym zakresie. Opinia biegłego powinna m.in. zawierać sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski. Ponadto osoby, które brały udział w wydaniu opinii, mogą być przesłuchane w charakterze biegłych, jeżeli mimo wydania opinii zachodzi potrzeba wyjaśnienia wątpliwości związanych z przedmiotem opinii albo z samą opinią.

Jeżeli opinia jest niepełna lub niejasna albo gdy zachodzi sprzeczność w treści opinii lub między różnymi opiniami w tej samej sprawie, można wezwać ponownie biegłych celem wyjaśnienia zaistniałych wątpliwości, niejasności lub sprzeczności albo powołać innych biegłych. Innego biegłego powołuje się również w sytuacji, gdy ujawnią się powody osłabiające zaufanie do wiedzy lub bezstronności biegłego albo gdy przemawiają za tym inne ważne powody.

Biegły powinien być przy sporządzaniu opinii w pełni bezstronny, toteż podlega on wyłączeniu od udziału w sprawie, jeżeli ujawni się choćby jedna z następujących okoliczności:

- 1) sprawa dotyczy biegłego bezpośrednio;
- 2) biegły jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób;
- 3) biegły jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w pkt 2 albo jest związany z jedną z tych osób węzłem przysposobienia opieki lub kurateli;
- 4) biegły brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony albo prowadził postępowanie przygotowawcze;
- 5) biegły był powołany w sprawie w charakterze świadka;
- 6) biegły był świadkiem czynu.

Wniosek o wyłączenie biegłego we wskazanych powyżej okolicznościach może zostać złożony przez każdą ze stron, zaś opinia sporządzona przez biegłego podlegającego wyłączeniu nie stanowi dowodu, a w miejsce biegłego wyłączonego powołuje się innego biegłego.

Rozdział 5. Dowód z oględzin.¹⁶⁸

Przedmiotem dowodu z oględzin mogą być: **miejsce, osoba lub rzecz**. Przebieg i wyniki oględzin powinny zostać utrwalone w protokole z tej czynności procesowej. Oględzin lub badań ciała, które mogą wywołać uczucie wstydu, powinna dokonać osoba tej samej płci, chyba że łączą się z tym szczególne trudności.

Przedmiotem dowodu z oględzin mogą być również zwłoki ludzkie. Dokonuje się ich w sytuacji, gdy zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci. Oględzin zwłok dokonuje sąd z udziałem biegłego lekarza – w miarę możliwości z zakresu medycyny sądowej. Jeżeli oględziny połączone są z naruszeniem integralności zwłok ludzkich to wówczas dowód ten nazywa się „otwarcie zwłok” (innymi słowy jest to tzw. sekcja zwłok). Otwarcia zwłok dokonuje biegły w obecności sądu (sędziego wyznaczonego ze składu orzekającego). Z oględzin i otwarcia zwłok biegły sporządza opinię, a sama czynność jest protokolowana.

W toku oględzin można również dokonywać przesłuchań i innych czynności dowodowych.

¹⁶⁸ dowód z oględzin i dowód z otwarcia zwłok zostały unormowane w art.207-210 oraz w art.212 k.p.k.

Rozdział 6. Dowód z eksperymentu procesowego.¹⁶⁹

W celu sprawdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla sprawy, można przeprowadzić, w drodze eksperymentu procesowego:

- 1) doświadczenie;
- 2) odtworzenie przebiegu zdarzeń lub fragmentów tych zdarzeń, stanowiących przedmiot rozpoznania.

W toku eksperymentu procesowego można również dokonywać przesłuchań i innych czynności dowodowych. Przebieg i wyniki eksperymentu procesowego są protokolowane.

Rozdział 7. Wywiad środowiskowy i badanie osoby oskarżonego.¹⁷⁰

W razie potrzeby, a zwłaszcza, gdy niezbędne jest ustalenie danych co do właściwości i warunków osobistych oraz dotychczasowego trybu życia **oskarżonego**, sąd może zarządzić w stosunku do oskarżonego przeprowadzenie wywiadu środowiskowego. Wywiad środowiskowy przeprowadza kurator sądowy lub inny podmiot uprawniony do przeprowadzania takiego wywiadu, a szczególnie uzasadnionych wypadkach policja.

Przeprowadzanie wywiadu środowiskowego jest obowiązkowe:

- 1) w sprawach o zbrodnie;
- 2) w stosunku do oskarżonego, który w chwili czynu nie ukończył 21 roku życia, jeżeli zarzucono mu popełnienie umyślnego przestępstwa przeciwko życiu.

Rezultatem wywiadu środowiskowego jest opis dotychczasowego życia oskarżonego, dokładne informacje o środowisku oskarżonego, w tym o środowisku rodzinnym, szkolnym lub zawodowym, informacje o jego stanie majątkowym, o źródłach dochodu, informacje dotyczące stanu zdrowia oskarżonego, a także o nadużywaniu przez niego alkoholu, środków odurzających lub innych podobnie działających środków. Wynik wywiadu środowiskowego może nadto zawierać własne spostrzeżenia i konkluzje osoby przeprowadzającej wywiad, zwłaszcza dotyczące właściwości i warunków osobistych oraz dotychczasowego trybu życia oskarżonego.

Osobę przeprowadzającą wywiad a także osoby, które dostarczyły informacji w ramach wywiadu środowiskowego, można razie potrzeby przesłuchać w charakterze świadka.

W razie potrzeby sąd może zarządzić **badanie oskarżonego** przez biegłych lekarzy lub psychologów. Oskarżony jest zobowiązany poddać się oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom nie połączonym z naruszeniem integralności jego ciała. Wolno od oskarżonego pobrać odciski, fotografować go oraz okazać go w celach rozpoznawczych innym osobom. Oskarżony obowiązany jest również poddać się badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz badaniom połączonym z dokonywaniem zabiegów na jego ciele. Warunkiem dokonania takich badań jest to, aby były one wykonane przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażały zdrowiu oskarżonego. Ponadto przeprowadzenie tych badań musi być nieodzowne w ramach danego postępowania. Przy zachowaniu tych warunków oskarżony obowiązany jest również poddać się pobraniu krwi, włosów lub innych wydzielin organizmu. Obowiązek poddania się badaniom nie dotyczy zabiegów chirurgicznych.

¹⁶⁹ dowód z eksperymentu procesowego został unormowany w art.211-212 k.p.k.

¹⁷⁰ wywiad środowiskowy i badanie osoby oskarżonego zostały unormowane w art.213-216 oraz w art.74 §2 k.p.k.

Rozdział 8. Pozostałe środki dowodowe.

W postępowaniu karnym mogą również zostać przeprowadzone dowody nie unormowane w sposób szczegółowy w kodeksie postępowania karnego. Do dowodów tych można zaliczyć:

- 1) dowód z dokumentu;
- 2) dowód z taśmy filmowej lub magnetofonowej;
- 3) dowód z fotografii, planów, rysunków, itp.;
- 4) inne środki dowodowe.

Dokumentem w rozumieniu prawa karnego jest każdy przedmiot lub zapis na komputerowym nośniku informacji, z którym jest związane określone prawo albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne.¹⁷¹

Dział 8. Dostęp do akt.¹⁷²

W postępowaniu karnym strony, obrońcy oraz pełnomocnicy¹⁷³ mają prawo:

- 1) przeglądać akta sprawy;
- 2) sporządzać odpisy z akt sprawy;
- 3) otrzymywać (za odpłatnością) kserokopie dokumentów z akt sprawy;
- 4) otrzymywać (za odpłatnością) uwierzytelnione odpisy z akt sprawy (na zarządzenie prezesa sądu).

Za zgodą prezesa sądu akta sprawy mogą być udostępniane również innym podmiotom (np. organizacjom społecznym, dziennikarzom). Podmioty wnoszące o uzyskanie dostępu do akt powinny swój wniosek uzasadnić. Ewentualna zgoda na przejrzenie akt pozostaje w sferze uznania prezesa sądu.

Oskarżonemu należy na jego żądanie wydać bezpłatnie jeden uwierzytelniony odpis każdego orzeczenia wraz z usadzeniem, jeżeli je sporządzono. W sprawach, w których wyłączono jawność ze względu na ważny interes państwa, oskarżonemu wolno wydać tylko odpis orzeczenia kończącego postępowanie w danej instancji – jednak bez uzasadnienia.

Ponadto nie wolno stronie odmówić zezwolenia na sporządzenie odpisu protokołu czynności, w której strona uczestniczyła lub miała prawo uczestniczyć, jak również dokumentu pochodzącego od niej lub sporządzonego z jej udziałem.

Dział 9. Zaskarżanie nieprawomocnych orzeczeń zapadających w postępowaniu karnym.

Rozdział 1. Prawomocność orzeczeń a ich zaskarżalność.

Orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy (apelacja, zażalenie) lub inny środek zaskarżenia (sprzeciw wyroku nakazowego). Prawomocność uzyskują zarówno orzeczenia dotyczące istoty prawy (wyroki) jak i orzeczenia nie dotyczące istoty sprawy (postanowienia).

¹⁷¹ definicja dokumentu została zawarta w art.115 §14 k.k.

¹⁷² zagadnienie dostępu do akt w postępowaniu karnym zostało unormowane w art.156-159 k.p.k.

¹⁷³ a także podmiot, który w wyniku przestępstwa uzyskał korzyść majątkową oraz przedstawiciel ustawowy.

Orzeczenia oraz zarządzenia można zaskarżyć w następujący sposób:

- 1) **wyrok** wydany przez sąd pierwszej instancji – podlega zaskarżeniu w drodze apelacji;
- 2) **wyrok nakazowy** podlega zaskarżeniu w drodze **sprzeciwu od wyroku nakazowego**;
- 3) **postanowienie** lub **zarządzenie** może podlegać zaskarżeniu w drodze **zażalenia**, jeżeli przepis szczególny taką możliwość przewiduje.

Na skutek zaskarżenia orzeczenia apelacją lub zażaleniem (środkami odwoławczymi) – apelację lub zażalenie będzie rozpoznawał sąd drugiej instancji (sąd odwoławczy). W razie zaskarżenia wyroku sprzeciwem od wyroku nakazowego, wyrok ten traci moc i sprawa jest niejako rozpoznawana od początku przez sąd pierwszej instancji.

Rozdział 2. Apelacja.¹⁷⁴

Apelacja jest środkiem odwoławczym, którym można zaskarżyć wyrok sądu pierwszej instancji, w tym również wyrok warunkowo umarzający postępowanie. Apelację może wnieść:

- 1) strona;
- 2) podmiot, który w wyniku popełnionego przestępstwa uzyskał korzyść majątkową;
- 3) pokrzywdzony – w wypadku wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydanego na posiedzeniu.¹⁷⁵

Termin na wniesienie apelacji wynosi **14 dni** i jest liczony dla każdego uprawnionego do wniesienia apelacji **od daty doręczenia** jemu **wyroku wraz z uzasadnieniem**.

Jeżeli uzasadnienie wyroku jest sporządzone z urzędu, to przed zaskarżeniem wyroku należy wystąpić z pisemnym wnioskiem o doręczenie uzasadnienia wyroku. W większości wypadków uzasadnienie jest sporządzane na wniosek. Należy wówczas złożyć pisemny wniosek o sporządzenie uzasadnienia i doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem. Wniosek taki może zostać złożony **w terminie 7 dni** od dnia ogłoszenia wyroku. W wypadku oskarżonego pozbawionego wolności, który nie ma obrońcy i nie był obecny podczas ogłoszenia wyroku, termin siedmiodniowy biegnie od daty doręczenia mu wyroku.

Apelacją można zaskarżyć wyrok w całości albo w części. Oznacza to, że wyrok można zaskarżyć zarówno w stosunku do wszystkich oskarżonych (jeżeli jest ich kilku), bądź w stosunku do niektórych z nich, bądź w stosunku do jednego tylko oskarżonego. Ponadto wyrok można zaskarżyć w części orzekającej o winie lub w części orzekającej o karze, przy czym apelację co do winy uważa się za zwróconą przeciwko całości wyroku, zaś apelację co do kary uważa się za zwróconą przeciwko całości rozstrzygnięcia o karze lub środkach karnych. Można zaskarżyć również samo uzasadnienie orzeczenia.

Przy zaskarżaniu wyroku karnego obowiązują pewne określone prawem ograniczenia. Przetwarzają się one następująco:

- 1) odwołujący się może skarżyć jedynie rozstrzygnięcia lub ustalenia naruszające jego prawa lub szkodzące jego interesom (np. oskarżony nie może zaskarżyć wyroku na swoją niekorzyść, zaś powód cywilny nie może zaskarżyć rozstrzygnięcia co do kary lub środków karnych, jako że w interesie prawnym powoda jest uzyskanie orzeczenia co do winy, które po swoim uprawomocnieniu się będzie wiązało sąd w postępowaniu cywilnym); ograniczenie to nie dotyczy oskarżyciela publicznego, który może wnieść środek odwoławczy również na rzecz oskarżonego;

¹⁷⁴ apelacja została unormowana m.in. w art.444-458 k.p.k.

¹⁷⁵ pokrzywdzony staje się oskarżycielem posiłkowym dopiero po zgłoszeniu swojego przystąpienia do sprawy w takim charakterze po rozpoczęciu przewodu sądowego na rozprawie głównej; jeszcze przed rozprawą pokrzywdzony może działać przed sądem w wypadkach przewidzianych w ustawie, do których należy zaliczyć udział pokrzywdzonego w posiedzeniu, podczas którego rozpatrywany jest wniosek o warunkowe umorzenie postępowania.

- 2) sąd odwoławczy może orzec na niekorzyść oskarżonego tylko wtedy, gdy na jego niekorzyść wniesiono środek odwoławczy, a także tylko w granicach zaskarżenia. Oznacza to, że sąd odwoławczy będzie mógł orzec na niekorzyść oskarżonego w sytuacji, gdy jedna ze stron przeciwnych wniosła apelację – wówczas w zależności od tego czy apelacja była wniesiona całości czy w części sąd odwoławczy będzie mógł orzec na niekorzyść oskarżonego odpowiednio w całości albo w części. Sąd jest w tym wypadku związany granicami zaskarżenia. Ponadto, jeżeli apelację na niekorzyść oskarżonego wniosł prokurator lub pełnomocnik jednego z oskarżycieli lub powoda cywilnego, to wówczas sąd odwoławczy będzie mógł orzec na niekorzyść oskarżonego tylko w razie zaistnienia uchybień podniesionych w środku odwoławczym;¹⁷⁶
- 3) środek odwoławczy wniesiony na niekorzyść oskarżonego może spowodować orzeczenie także na korzyść oskarżonego.

Sąd rozpoznaje apelację w granicach zaskarżenia apelacją. W tych granicach sąd odwoławczy obowiązany jest rozważyć wszystkie wnioski i zarzuty wskazane w środku odwoławczym.. Zarzuty, jakie można podnosić w stosunku do wyroku sądu pierwszej instancji, kodeks postępowania karnego klasyfikuje w cztery grupy:

- 1) obraza przepisów prawa materialnego;
- 2) obraza przepisów postępowania, jeżeli mogła ona mieć wpływ na treść orzeczenia;
- 3) błąd w ustaleniach faktycznych, stanowiących podstawę orzeczenia, jeżeli mógł on mieć wpływ na wynik sprawy;
- 4) rażąca niewspółmierność kary lub niesłuszenie zastosowanie albo niezastosowanie środka zabezpieczającego lub innego środka.

Dlatego też wnosząc apelację powinniśmy zarzuty, jakie wysuwamy w stosunku do zapadłego w pierwszej instancji wyroku, zawrzeć w ramach przedstawionych powyżej podstaw apelacyjnych.

Niezależnie od granic zaskarżenia, podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia sąd odwoławczy uchyla zaskarżone orzeczenie, jeżeli zachodzi jedna z tzw. **bezwzględnych przyczyn odwoławczych**, określonych w art. 439 k.p.k. Sąd uczyni tak w wypadkach, gdy:

- 1) w wydaniu orzeczenia brała udział osoba nieuprawniona lub niezdolna do orzekania bądź podlegająca wyłączeniu z mocy ustawy na podst. art. 40 k.p.k.;
- 2) sąd nie był należycie obsadzony lub którykolwiek z jego członków nie był obecny na całej rozprawie;
- 3) sąd powszechny orzekł w sprawie należącej do właściwości sądu szczególnego albo sąd szczególny orzekł w sprawie należącej do właściwości sądu powszechnego;
- 4) sąd niższego rzędu orzekł w sprawie należącej do właściwości sądu wyższego rzędu;
- 5) orzeczono karę, środek karny lub środek zabezpieczający nie znane ustawie;
- 6) orzeczenie zapadło z naruszeniem zasady większości głosów lub nie zostało podpisane przez którąkolwiek z osób biorących udział w jego wydaniu;
- 7) zachodzi sprzeczność w treści orzeczenia, uniemożliwiająca jego wykonanie;
- 8) orzeczenie zostało wydane pomimo to, że postępowanie karne co do tego samego czynu tej samej osoby zostało już prawomocnie zakończone;

¹⁷⁶ sąd odwoławczy będzie mógł również orzec na niekorzyść oskarżonego w razie stwierdzenia uchybień podlegających uwzględnieniu przez sąd z urzędu niezależnie od granic zaskarżenia, podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia.

- 9) zachodzi jedna z okoliczności wyłączających postępowanie, określonych w art. 17 §1 pkt 5,6, i 8-11 k.p.k.¹⁷⁷;
- 10) oskarżony w postępowaniu sądowym nie miał obrońcy w wypadku, kiedy obowiązkowo powinien mieć on obrońcę (art. 79 §1 i 2 oraz art. 80 k.p.k.) lub obrońca nie brał udziału w czynnościach, w których jego udział był obowiązkowy;
- 11) sprawę rozpoznano podczas nieobecności oskarżonego, którego obecność była obowiązkowa.

Uchylenie orzeczenia z powodów określonych w pkt 9 – 11 może nastąpić tylko na korzyść oskarżonego.

Ponadto, jeżeli utrzymanie orzeczenia w mocy byłoby rażąco niesprawiedliwe, podlega ono zmianie na korzyść oskarżonego albo uchyleniu niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów.

Rozdział 3. Zażalenie.¹⁷⁸

Zażalenie jest środkiem odwoławczym, którym można zaskarżyć niektóre zapadające w postępowaniu karnym orzeczenia nie dotyczące istoty sprawy (postanowienia). Nie wszystkie jednak postanowienia są zaskarżalne. Z punktu widzenia możliwości zaskarżania postanowień znaczenie ma to, czy postanowienie zamyka drogę do wydania wyroku, czy też tej drogi nie zamyka. Zaskarżalne są bowiem te postanowienia, które w jakikolwiek sposób zamykają drogę do uzyskania orzeczenia dotyczącego istoty sprawy (postanowienie o odrzuceniu środka odwoławczego, postanowienie o odmowie przywrócenia terminu). Należy jednak pamiętać, że przepisy kodeksu postępowania karnego mogą w określonych przypadkach wyłączać dopuszczalność zaskarżenia postanowienia, mimo że będzie ono zamykało drogę do wydania wyroku. Ponadto istnieją postanowienia nie zamykające drogi do wydania wyroku, które podlegają zaskarżeniu wypadkach przewidzianych przez ustawę (np. postanowienie dotyczące zaliczenia tymczasowego aresztowania, zatrzymania lub innych środków zapobiegawczych na poczet orzeczonej kary).

Zażalenie przysługuje:

- 1) stronie;
- 2) każdej osobie, której postanowienie bezpośrednio dotyczy.

Zażalenie wnosi się **w terminie 7 dni** od daty ogłoszenia postanowienia, a jeżeli ustawa nakazuje doręczenie postanowienia – od daty doręczenia tego postanowienia.

Zażalenie wnosi się do sądu drugiej instancji **za pośrednictwem** sądu pierwszej instancji, którego postanowienie zaskarżamy.¹⁷⁹ Sąd, który wydał kwestionowane postanowienie może uwzględnić zażalenie w całości i wówczas nie przekazuje on tego zażalenia wraz z aktami sprawy do sądu powołanego do rozpatrzenia zażalenia.

Najczęściej wniesienie zażalenia **nie wstrzymuje** wykonania zaskarżonego postanowienia. Sąd jednak, który wydał takie postanowienie lub sąd powołany do rozpatrzenia zażalenia może wstrzymać wykonanie postanowienia, dlatego też można zwrócić się do właściwego sądu z odpowiednim wnioskiem w tym zakresie.

Przedstawione powyżej zasady i tryb wnoszenia zażaleń na postanowienia stosuje się odpowiednio do zażaleń na zarządzenia, przy czym zażalenie na zarządzenie prezesa sądu rozpoznaje sąd odwoławczy.

¹⁷⁷ okoliczności, o których mowa to: oskarżony zmarł, nastąpiło przedawnienie karalności, sprawca nie podlega orzecznictwu polskich sądów karnych, brak skargi uprawnionego oskarżyciela, brak wymaganego zezwolenia na ściganie lub wniosku o ściganie pochodzącego od osoby uprawnionej (chyba że ustawa stanowi inaczej), zachodzi inna okoliczność wyłączająca ściganie niż przyczyny wymienione w art. 17 §1 pkt 1-10 k.p.k.

¹⁷⁸ zażalenie zostało unormowane w art. 459-467 k.p.k.

¹⁷⁹ niekiedy jednak zażalenia nie rozpatruje sąd drugiej instancji, tylko inny, równorzędny skład tego samego sądu.

Rozdział 4. Sprzeciw od wyroku nakazowego.¹⁸⁰

Sprzeciw od wyroku nakazowego wnosi się w terminie 7 dni od dnia doręczenia tego wyroku.

W razie wniesienia sprzeciwu wyrok nakazowy traci moc, zaś sprawa jest rozpoznawana na zasadach ogólnych. Jeżeli sprzeciwem zaskarżono wyrok wyłącznie w zakresie rozstrzygnięcia o powództwie cywilnym, wyrok nakazowy traci moc w tejże części, zaś sąd na posiedzeniu pozostawia powództwo cywilne bez rozpoznania.

Sprzeciw może zostać również cofnięty do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej.

Sąd rozpatrujący sprawę po wniesieniu sprzeciwu nie jest związany treścią wyroku nakazowego, który utracił moc.

Wyrok nakazowy, od którego nie wniesiono sprzeciwu lub sprzeciw cofnięto, staje się prawomocny.

Dział 10. Postępowanie po uprawomocnieniu się orzeczenia.**Rozdział 1. Uwagi wstępne.**

Prawomocny wyrok karny można wzruszyć jedynie w wyjątkowych (nadzwyczajnych) wypadkach, określonych w ustawie. Do instytucji prawnych, za pomocą których można doprowadzić do wzruszenia prawomocnego orzeczenia są:

- 1) kasacja;
- 2) skarga o wznowienie postępowania.

Oprócz tego, po uprawomocnieniu się orzeczenia sądowego, można w określonych przepisami prawnymi okolicznościach:

- 1) wystąpić z wnioskiem o przyznanie odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie;
- 2) wystąpić z wnioskiem o podjęcie postępowania, które zostało warunkowo umorzone;
- 3) wystąpić do właściwych organów z prośbą o ułaskawienie lub z wnioskiem o podjęcie z urzędu postępowania ułaskawieniowego;
- 4) zgłosić wniosek o wydanie wyroku łącznego (jeżeli zachodzą warunki do orzeczenia kary łącznej w stosunku do osoby prawomocnie skazanej wyrokami różnych sądów).¹⁸¹

Rozdział 2. Kasacja.¹⁸²

Kasacja jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, którym można zaskarżyć jedynie prawomocny **wyrok sądu odwoławczego, kończący postępowanie** (kasacja przysługuje więc od wyroku sądu drugiej instancji, który rozpatrywał apelację w sprawie).¹⁸³ Kasacji nie można zatem wnieść od wyroku sądu odwoławczego, w którym sąd ten uchylił wyrok sądu pierwszej instancji i przekazał sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania, jako że orzeczenie to nie

¹⁸⁰ sprzeciw od wyroku nakazowego został unormowany w art.506-507 k.p.k..

¹⁸¹ tryb postępowania w sprawie wydania wyroku łącznego został unormowany w art.569-577 k.p.k.

¹⁸² kasacja została unormowana w art.518-539 k.p.k.

¹⁸³ jedynie Prokurator Generalny i Rzecznik Praw Obywatelskich są podmiotami uprawnionymi do wnoszenia kasacji nie tylko od wyroku sądu odwoławczego, ale również od każdego innego prawomocnego orzeczenia sądu, kończącego postępowanie, a więc nawet od prawomocnych orzeczeń sądu pierwszej instancji.

kończy postępowania w sprawie. Wyrok sądu odwoławczego może zostać zaskarżony zarówno w całości jak i w jego w części.

Dopuszczalność wnoszenia kasacji jest ograniczona. Ograniczenia przy wnoszeniu kasacji mają charakter podmiotowy (tzn. że kasację można wnieść tylko określone podmioty) oraz przedmiotowy (tzn. że kasację można wnieść tylko w stosunku do określonych rozstrzygnięć sądu oraz tylko z określonych powodów).

Biorąc pod uwagę ograniczenia przedmiotowe należy zauważyć, że kasacja może zostać wniesiona tylko z następujących przyczyn:

- 1) z powodu uchybień wymienionych w art. 439 k.p.k. (określanych jako tzw. „bezwzględne przyczyny odwoławcze”)¹⁸⁴;
- 2) z powodu **rażącego** naruszenia prawa, jeżeli **mogło** ono mieć **istotny** wpływ na treść orzeczenia;¹⁸⁵ w wypadku, gdy kasację wnosi strona, to jej dopuszczalność jest dodatkowo ograniczona w następujący sposób¹⁸⁶:
 - a) kasacja **na korzyść oskarżonego** może zostać wniesiona **jedynie** w razie skazania oskarżonego na przestępstwo na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania,
 - b) kasacja **na niekorzyść oskarżonego** może zostać wniesiona **jedynie** w razie uniewinnienia oskarżonego albo umorzenia postępowania z powodu: niepoczytalności sprawcy, znikomej społecznej szkodliwości czynu, nie zawierania przez czyn znamion czynu zabronionego lub z powodu okoliczności wyłączających przestępność popełnionego przez sprawcę czynu.

Kasacja **nie może** zostać wniesiona jedynie z powodu niewspółmierności orzeczonej kary.

Mając na uwadze ograniczenia podmiotowe dopuszczalności wnoszenia kasacji należy zauważyć, iż do wniesienia kasacji uprawnione są następujące podmioty:

- 1) strony; jednakże strona, która nie zaskarżyła orzeczenia sądu pierwszej instancji nie może wnieść kasacji od orzeczenia sądu odwoławczego, jeżeli orzeczenie sądu pierwszej instancji utrzymano w mocy lub zmieniono na jej korzyść; ograniczenie to nie dotyczy sytuacji, gdy zaistnieją tzw. bezwzględne przyczyny odwoławcze, wymienione w art. 439 k.p.k.
- 2) Prokurator Generalny;
- 3) Rzecznik Praw Obywatelskich.

Prokurator Generalny i Rzecznik Praw Obywatelskich mogą wnieść kasację od każdego prawomocnego orzeczenia sądu, kończącego postępowanie, a zatem nie dotyczą ich „przedmiotowe ograniczenia” dopuszczalności kasacji.

Jeżeli stronie nie przysługuje możliwość wniesienia kasacji ze względu na ograniczenia podmiotowe lub przedmiotowe wnoszenia tego środka zaskarżenia, to zawsze może się ona zwrócić z wnioskiem do Rzecznika Praw Obywatelskich lub do Prokuratora Generalnego o wniesienie przez ten organ kasacji w danej sprawie.

Termin dla strony na wniesienie kasacji **wynosi 30 dni** i jest liczony **od daty doręczenia** stronie lub jej pełnomocnikowi **orzeczenia wraz z uzasadnieniem**. Wniosek o doręczenie orzeczenia wraz z uzasadnieniem należy złożyć w sądzie odwoławczym, który wydał orzeczenie, w terminie 7 dni od daty ogłoszenia orzeczenia.

¹⁸⁴ art. 439 k.p.k. określa tzw. bezwzględne przyczyny odwoławcze, które sąd odwoławczy powinien wziąć pod uwagę niezależnie od granic zaskarżenia, podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia.

¹⁸⁵ w pewnym uproszeniu można zauważyć, iż rozstrzygnięcie zawarte w orzeczeniu sądowym rażąco narusza prawo, gdy naruszenie to jest „widoczne gołym okiem” przy czym nie może być to naruszenie prawa polegające tylko na zastosowaniu przez sąd odmiennej wykładni przepisu, w sytuacji, gdy przepis ten dopuszcza możliwość takiej wykładni; ponadto wymaga się, aby owo rażące naruszenie prawa mogło mieć przynajmniej „teoretyczny” istotny wpływ na treść orzeczenia, toteż z tego punktu widzenia należy uznać, iż naruszenie przepisów proceduralnych nie zawsze ma istotny wpływ na wynik postępowania.

¹⁸⁶ ograniczenia wymienione w podpunktach a i b nie dotyczą sytuacji, kiedy kasację wnosi Prokurator Generalny lub Rzecznik Praw Obywatelskich.

Prokurator Generalny i Rzecznik Praw Obywatelskich mogą wnieść kasację w dowolnym terminie, jednakże, gdy chodzi o kasację wniesioną na niekorzyść oskarżonego, to sąd nie może jej uwzględnić, jeżeli została wniesiona przez te organy po upływie 6 miesięcy od daty uprawomocnienia się orzeczenia.

Kasacja jest objęta **przymusem radcowsko-adwokackim**, co w tym wypadku oznacza, że jeżeli nie pochodzi ona od prokuratora, Prokuratora Generalnego lub Rzecznika Praw Obywatelskich, powinna być sporządzona i podpisana przez obrońcę albo pełnomocnika będącego adwokatem lub radcą prawnym. Kasacji nie może zatem samodzielnie wnieść strona, bowiem powinna w tym zakresie skorzystać z pomocy fachowego pełnomocnika (swojego obrońcy lub pełnomocnika, będącego adwokatem lub radcą prawnym).

Kasację rozpoznaje Sąd Najwyższy, który w wyniku jej uwzględnienia uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i przekazuje sprawę właściwemu sądowi do ponownego rozpoznania albo umarza postępowanie, a jeżeli skazanie jest oczywiście niesłuszne – uniewinnia oskarżonego.

Rozdział 3. Wznowienie postępowania.¹⁸⁷

Postępowanie karne, które zostało zakończone prawomocnym orzeczeniem, powinno zostać wznowione w następujących wypadkach:

- 1) jeżeli w związku z postępowaniem dopuszczono się przestępstwa, a istnieje uzasadniona podstawa do przyjęcia, że mogło to mieć wpływ na treść orzeczenia; czyn stanowiący przestępstwo musi być ustalony prawomocnym wyrokiem skazującym, a jeśli orzeczenie takie nie może zostać wydane z powodu zawieszenia postępowania albo z powodu innych okoliczności aniżeli wymienione w art. 17 §1 pkt 3-11 k.p.k.¹⁸⁸ należy wskazać orzeczenie zapadłe w postępowaniu karnym, stwierdzające niemożność wydania wyroku skazującego;
- 2) jeżeli po wydaniu orzeczenia ujawniły się nowe fakty lub dowody nie znane przedtem sądowi, które wskazują na to, że :
 - a) skazany nie popełnił czynu albo jego czyn nie stanowił przestępstwa lub nie podlegał karze,
 - b) skazano go za przestępstwo zagrożone karą surowszą albo nie uwzględniono okoliczności zobowiązujących do nadzwyczajnego złagodzenia kary albo też błędnie przyjęto okoliczności wpływające na nadzwyczajne obostrzenie kary,
 - c) sąd umorzył lub warunkowo umorzył postępowanie karne błędnie przyjmując popełnienie przez oskarżonego zarzucanego mu czynu;

Ponadto postępowanie obowiązkowo wznawia się **na korzyść oskarżonego**:

- 3) jeżeli w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny, będący podstawą skazania lub warunkowego umorzenia postępowania.
- 4) jeżeli potrzeba wznowienia postępowania wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską (przykładem takiego rozstrzygnięcia może być wyrok Trybunału Praw Człowieka w Strasbourgu).

¹⁸⁷ wznowienie postępowania zostało unormowane w art.540-548 k.p.k.

¹⁸⁸ art. 17 §1 pkt 3-11 k.p.k. stanowi, iż nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza, gdy zachodzi jedna z następujących okoliczności: społeczna szkodliwość czynu jest znikoma, ustawa stanowi że sprawca nie podlega karze, oskarżony zmarł, nastąpiło przedawnienie karalności, postępowanie karne do tego samego czynu tej samej osoby zostało prawomocnie zakończone albo wcześniej wszczęte toczy się, sprawca nie podlega orzecznictwu polskich sądów karnych, brak skargi uprawniającego oskarżyciela, brak wymaganego zezwolenia na ściganie lub wniosku o ściganie pochodzącego od osoby uprawnionej, chyba że ustawa stanowi inaczej, zachodzi inna okoliczność wyłączająca ściganie.

Sąd **może** również **wznović** postępowanie:

- 5) jeżeli wobec skazanego zastosowano nadzwyczajne złagodzenie kary, określone w art. 60 §3 i 4 kodeksu karnego (w zamian za ujawnienie informacji dotyczących osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa albo informacji dotyczących istotnych okoliczności popełnienia przestępstwa), a skazany nie potwierdził w postępowaniu karnym ujawnionych przez siebie informacji;
- 6) jeżeli postępowanie w sprawie zostało umorzone z uwagi niecelowość orzeczenia wobec oskarżonego kary ze względu na rodzaj i wysokość kary orzeczonej za inne przestępstwo (art. 11 k.p.k.), zaś prawomocny wyrok, z powodu którego postępowanie to zostało umorzone, został uchylony lub w sposób istotny zmieniony.

Postępowanie wznawia się na wniosek strony albo z urzędu.¹⁸⁹ Wniosek o wznowienie na korzyść może złożyć w razie śmierci skazanego osoba najbliższa.

W przedmiocie wznowienia postępowania orzeka:

- 1) jeżeli postępowania zakończono orzeczeniem sądu rejonowego – sąd okręgowy;
- 2) jeżeli postępowanie zakończono orzeczeniem sądu okręgowego – sąd apelacyjny;
- 3) jeżeli postępowanie zakończono wyrokiem sądu apelacyjnego lub Sądu Najwyższego – Sąd Najwyższy.

Wniosek o wznowienie postępowania jest objęty **przymusem radcowsko-adwokackim**, co w tym wypadku oznacza, że jeżeli wniosek ten nie pochodzi on od prokuratora, to powinien być sporządzony i podpisany adwokata lub radcę prawnego. Wniosku o wznowienie postępowania nie może zatem samodzielnie wnieść strona, bowiem powinna w tym zakresie skorzystać z pomocy fachowego pełnomocnika będącego adwokatem lub radcą prawnym.

Na skutek uwzględnienia wniosku o wznowienie postępowania sąd orzekający o wznowieniu postępowania uchyla zaskarżone wnioskiem orzeczenie i przekazuje sprawę właściwemu sądowi do ponownego rozpoznania. Sąd orzekający o wznowieniu może także uchylić zaskarżone orzeczenie i uniewinnić oskarżonego albo umorzyć postępowanie. Od wyroku uniewinniającego lub umarzającego postępowanie przysługuje apelacja, chyba, że wyrok taki wydał Sąd Najwyższy (wyroku Sądu Najwyższego zaskarżyć nie można).

Rozdział 4. Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie.¹⁹⁰

Oskarżonemu (podejrzanemu lub zatrzymanemu) przysługuje **odszkodowanie** od Skarbu Państwa za poniesioną szkodę oraz **zadośćuczynienie** za doznaną krzywdę. w następujących wypadkach:

- 1) jeżeli w stosunku do oskarżonego wykonano w całości lub w części karę, której nie powinien był ponieść, bowiem:
 - a) oskarżony został w wyniku wznowienia postępowania lub kasacji uniewinniony albo skazany na karę łagodniejszą,
 - b) po uchyleniu wyroku skazującego postępowanie umorzono na skutek okoliczności, których nie uwzględniono we wcześniejszym postępowaniu;
- 2) jeżeli względem oskarżonego zastosowano środek zabezpieczający a następnie:
 - a) orzeczenie o zastosowaniu tego środka zabezpieczającego zostało uchylone w wyniku wznowienia postępowania lub kasacji,
 - b) po uchyleniu orzeczenia o zastosowaniu środka zabezpieczającego postępowanie w sprawie zostało umorzone na skutek okoliczności, których nie uwzględniono we wcześniejszym postępowaniu;

¹⁸⁹ wznowienie postępowania z urzędu następuje tylko w wypadkach przewidzianych w art.542 §3-5 k.p.k.

¹⁹⁰ odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie zostało unormowane w art.552-559 k.p.k.

- 3) w razie **niewątpliwie** niesłusznego tymczasowe aresztowania;
- 4) w razie **niewątpliwie** niesłusznego zatrzymania.

Wniosek zawierający żądanie przyznania odszkodowania należy zgłosić w sądzie okręgowym, w którego okręgu wydano orzeczenie w pierwszej instancji. W wypadku, gdy wniosek dotyczy odszkodowania lub zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie, należy go zgłosić w sądzie okręgowym właściwym dla miejsca, w którym nastąpiło zwolnienie tymczasowo aresztowanego lub zwolnienie zatrzymanego.

Postępowanie w sprawach o odszkodowanie jest wolne od kosztów.

Roszczenia o przyznanie odszkodowania lub zadośćuczynienia **przedawniają się**:

- 1) w wypadku roszczenia z tytułu niesłusznego skazania lub niesłusznego zastosowania środka zabezpieczającego – po upływie roku od daty uprawomocnienia się orzeczenia dającego podstawę do odszkodowania lub zadośćuczynienia;
- 2) w wypadku roszczenia z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania – po upływie roku od daty uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie;
- 3) w wypadku roszczenia z tytułu niewątpliwie niesłusznego zatrzymania – po upływie roku od daty zwolnienia.

W razie śmierci oskarżonego prawo do odszkodowania przysługuje temu, kto wskutek wykonania kary lub wskutek niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania utracił należne mu z mocy ustawy lub stale dostarczane mu przez zmarłego utrzymanie. Roszczenie to należy zgłosić w terminie przewidzianym dla przedawnienia roszczenia o odszkodowanie lub w ciągu roku od śmierci oskarżonego (wystarczy zachowanie choćby jednego ze wskazanych powyżej terminów).

Żądający przyznania odszkodowania może ustanowić pełnomocnika, zaś upoważnienie do obrony udzielone obrońcy w sprawie zachowuje moc jako upoważnienie do działania w charakterze pełnomocnika w postępowaniu o przyznanie takiego odszkodowania.

Rozdział 5. Podjęcie postępowania warunkowo umorzonego.¹⁹¹

Sąd wydając wyrok **warunkowo umarzający postępowanie** wyznacza oskarżonemu okres próby wynoszący od roku do 2 lat (okres ten liczony jest od daty uprawomocnienia się orzeczenia). Ponadto sąd może oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Sąd może także nałożyć na sprawcę określone obowiązki określone w odpowiednich przepisach kodeksu karnego.

Jeżeli w okresie próby sprawca popełnił przestępstwo umyślne i został za nie prawomocnie skazany, to sąd obowiązany jest podjąć postępowanie, które zostało warunkowo umorzone.

Sąd ma możliwość (ale nie obowiązek) podjęcia postępowania warunkowo umorzonego w następujących jeszcze wypadkach:

- 1) jeżeli sprawca w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności gdy sprawca:
 - a) popełnił przestępstwo,
 - b) uchyla się od dozoru,
 - c) uchyla się od wykonania nałożonego obowiązku lub orzeczonego środka karnego,

¹⁹¹ warunkowe umorzenie postępowania oraz podjęcie warunkowo umorzonego postępowania zostało unormowane w art.66-68 k.k. oraz w art.549-551 k.p.k.

- d) nie wykonuje zawartej z pokrzywdzonym ugody,
 - e) w innych wypadkach niż przewidziane powyżej (np. gdy szykanuje pokrzywdzonego);
- 2) jeżeli sprawca po wydaniu orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania, lecz przed jego uprawomocnieniem się, rażąco narusza porządek prawny, w szczególności, gdy w tym czasie popełnił przestępstwo.

Warunkowo umorzonego postępowania nie można podjąć po upływie 6 miesięcy od zakończenia okresu próby.

Wniosek o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego może zostać zgłoszony przez jeden z następujących podmiotów:

- 1) oskarżyciela;
- 2) pokrzywdzonego;
- 3) kuratora sądowego.

Postępowanie może zostać również podjęte przez sąd z urzędu.

Wniosek o podjęcie postępowania należy zgłosić w sądzie pierwszej instancji właściwym do rozpoznania sprawy. W przedmiocie tego wniosku sąd rozstrzyga na posiedzeniu, w którym mogą wziąć udział: prokurator, oskarżony i jego obrońca, pokrzywdzony oraz jego pełnomocnik,

W razie podjęcia przez sąd postępowania warunkowo umorzonego sprawa toczy się na nowo przed sądem właściwym do jej rozpoznania.

Na postanowienie o pozostawieniu wniosku bez rozpoznania oraz na postanowienie w przedmiocie podjęcia zawieszonego postępowania przysługuje zażalenie.

Rozdział 6. Ułaskawienie.¹⁹²

Ułaskawienie polega na darowaniu lub łagodzeniu kar i innych publicznoprawnych (karnych) skutków skazania. Postępowanie w sprawie ułaskawienia może zostać wszczęte albo na skutek prośby o ułaskawienie albo z urzędu.

Prośbę o ułaskawienie może wnieść:

- 1) skazany;
- 2) osoba uprawniona do składania na korzyść oskarżonego środków odwoławczych (np. przedstawiciel ustawowy, obrońca oskarżonego);
- 3) krewni w linii prostej;
- 4) przysposabiający lub przysposobiony;
- 5) rodzeństwo;
- 6) małżonek;
- 7) osoba pozostająca ze skazanym we wspólnym pożyciu.

Prośbę o ułaskawienie przedstawia się sądowi, który wydał wyrok w pierwszej instancji. Sąd ten powinien rozpoznać prośbę w terminie 2 miesięcy mając na względzie w szczególności zachowanie się skazanego po wydaniu wyroku, rozmiary wykonanej już kary, stan zdrowia oskarżonego i jego warunki rodzinne, naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, a przede wszystkim szczególne wydarzenia, jakie nastąpiły po wydaniu wyroku.

Jeżeli w sprawie orzekał tylko sąd pierwszej instancji, to rozstrzygając prośbę o ułaskawienie sąd albo pozostawia ją bez dalszego biegu albo wydaje pozytywną opinię i przesyła wraz z nią akta sprawy Prokuratorowi Generalnemu.

¹⁹² ułaskawienie zostało unormowane w art.560-568 k.p.k.

Jeżeli w sprawie, w której wniesiono prośbę o ułaskawienie, orzekł sąd odwoławczy, sąd pierwszej instancji przesyła mu akta sprawy wraz ze swoją opinią. Sąd odwoławczy dokonuje rozstrzygnięcia w przedmiocie prośby w następujący sposób:

1) jeżeli opinię negatywną wydał zarówno sąd odwoławczy jak i sąd pierwszej instancji, to sąd odwoławczy pozostawia prośbę o ułaskawienie bez dalszego biegu;

2) jeżeli choćby jedna z opinii jest pozytywna, sąd odwoławczy przesyła Prokuratorowi Generalnemu akta sprawy wraz z opiniami sądów obu instancji.

Jeżeli choćby jeden z sądów zaopiniował prośbę o ułaskawienie pozytywnie, to Prokurator Generalny przedstawia Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej prośbę o ułaskawienie wraz z aktami sprawy oraz wraz ze swoim wnioskiem w tym przedmiocie.

Postępowanie o ułaskawienie może zostać również podjęte z urzędu:

1) z inicjatywy Prokuratora Generalnego;

2) z inicjatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

W przypadku wszczęcia postępowania z urzędu Prokurator Generalny może zażądać przedstawienia sobie akt sprawy wraz z opiniami sądów albo przedstawić akta sprawy Prezydentowi bez zwracania się o takie opinie. Prokurator Generalny przedstawia Prezydentowi akta sprawy albo wszczyna z urzędu postępowanie o ułaskawienie w każdym wypadku, gdy Prezydent tak zadecyduje.

Ponowna prośba o ułaskawienie może zostać skutecznie wniesiona jedynie po upływie roku od negatywnego załatwienia poprzedniej prośby, w przeciwnym razie sąd może pozostawić taką prośbę bez rozpoznania.

Warto również zaznaczyć, że art. 9 §2 k.p.k. stanowi, iż: „strony i inne osoby bezpośrednio zainteresowane mogą składać wnioski o dokonanie również tych czynności, które organ może lub ma obowiązek podejmować z urzędu”. Wobec tego skazany niezależnie od złożenia prośby o ułaskawienie może złożyć wniosek do Prokuratora Generalnego lub do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, aby organy te podjęły z urzędu postępowanie w sprawie ułaskawienia, jako że organy te mają możliwość podjęcia tego postępowania z własnej inicjatywy.

Część IV.

Postępowanie przed sądami administracyjnymi.

Dział 1. Pojęcie i rodzaje spraw sądowoadministracyjnych.

Określenie „sprawa sądowoadministracyjna” oznacza taką sprawę, która jest rozpoznawana przez sąd administracyjny według przepisów ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹⁹³.

Sprawy te należy podzielić na dwie kategorie:

- 1) sprawy sądowoadministracyjne ze swej istoty;
- 2) sprawy, które nie są sprawami sądowoadministracyjnymi ze swej istoty, ale Ustawodawca chciał, żeby były one rozpoznawane w postępowaniu sądowoadministracyjnym.

Sprawy sądowoadministracyjne ze swej istoty są to **sprawy z zakresu kontroli działalności organów administracji publicznej**. Kontrola, o której mowa, jest realizowana **pod względem kryterium zgodności z prawem**.¹⁹⁴ Nie dotyczy więc np. kryterium celowości. Sąd administracyjny może badać, np. czy decyzja została wydana zgodnie z prawem, ale nie, czy jej wydanie było rozsądne.

Przez organy administracji publicznej, których działalność może być kontrolowana, należy rozumieć:¹⁹⁵

- 1) ministrów;
- 2) centralne organy administracji rządowej;
- 3) wojewodów;
- 4) terenowe organy administracji rządowej (zespolonej i niezespólonej),
- 5) organy jednostek samorządu terytorialnego (wójta, burmistrza, prezydenta miasta, radę gminy, radę powiatu, sejmik województwa);
- 6) podmioty powołane z mocy prawa lub na podstawie porozumień do załatwiania należących do właściwości organów administracji publicznej spraw indywidualnych, rozstrzyganych w drodze decyzji administracyjnej – czyli podmioty wydające decyzje administracyjne.

Sądy administracyjne dokonując kontroli działalności organów administracji publicznej pod względem zgodności działania tych organów z prawem, **rozpoznają**:

- 1) skargi na decyzje administracyjne;
- 2) skargi na postanowienia wydane w postępowaniu administracyjnym, w tym:
 - a) na postanowienia, na które służy zażalenie,
 - b) na postanowienia kończące postępowanie w sprawie,
 - c) na postanowienia rozstrzygające sprawę co do istoty;
- 3) skargi na postanowienia wydawane w postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym;
- 4) skargi na inne niż wymienione w pkt 1-3 akty lub czynności z zakresu administracji publicznej, dotyczące uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa;
- 5) skargi na bezczynność organów, w przypadkach, o których mowa w pkt 1-4;

¹⁹³ ustawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (w skrócie „PostAdmU”) została opublikowana w Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz. 1270.

¹⁹⁴ tak stanowi art.1 §2 ustawy z dnia 25 lipca 2004 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz.1269); nadto przepis ten przewiduje, że ustawy mogą ustanawiać inne jeszcze kryteria, pod względem których sądy administracyjne będą sprawowały kontrolę działania organów administracji publicznej.

¹⁹⁵ definicja organów administracji publicznej nawiązuje do definicji tego pojęcia, zawartej w art.5§2 pkt 3 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. kodeks postępowania administracyjnego (tekst jednolity: Dz.U.z 2000 r. Nr 98, poz.1071 ze zm.)

- 6) skargi na akty prawa miejscowego, stanowione przez organy jednostek samorządu terytorialnego i terenowe organy administracji rządowej – np. skargi na uchwały rad gmin;
- 7) skargi na akty organów jednostek samorządu terytorialnego i ich związków, podejmowane w zakresie administracji publicznej.

W powyższych sprawach **stronami postępowania** (lub uczestnikami postępowania na prawach strony) **mogą być obywatele**.

Na marginesie warto również zauważyć, iż właściwość sądów administracyjnych obejmuje również rozstrzyganie takich spraw, w których stronami lub uczestnikami postępowania będą **tylko** organy administracji publicznej. Do tej kategorii spraw należą:

- 1) sprawy skarg na akty nadzoru nad działalnością organów jednostek samorządu terytorialnego;
- 2) spory o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego oraz między samorządowymi kolegiami odwoławczymi oraz spory kompetencyjne między organami jednostek samorządu terytorialnego a organami administracji rządowej.

Należy zauważyć, iż sądy administracyjnie **nie są właściwe** w sprawach:

- 1) wynikających z nadrzędności i podległości organizacyjnej w stosunkach między organami administracji publicznej;
- 2) wynikających z podległości służbowej między przełożonymi i podwładnymi;
- 3) odmowy mianowania na stanowiska lub odmowy powołania do pełnienia funkcji w organach administracji publicznej, chyba że obowiązek mianowania lub powołania wynika z przepisów prawa.

Sprawy sądowoadministracyjne są rozpatrywane: w pierwszej instancji przez wojewódzkie sądy administracyjne, zaś w drugiej instancji sprawy sądowoadministracyjne rozpatruje Naczelny Sąd Administracyjny.

Dział 2. Strony w postępowaniu sądowoadministracyjnym.

Rozdział 1. Strony postępowania.

W postępowaniu w sprawie sądowoadministracyjnej **stronami są**:

- 1) **skarżący** (czyli osoba fizyczna albo jednostka organizacyjna, która wniosła skargę);
- 2) **organ administracji publicznej**, którego działanie lub bezczynność jest przedmiotem skargi.

Rozdział 2. Uczestnicy postępowania na prawach strony.

Uczestnikiem postępowania na prawach strony jest:

- 1) osoba, która brała udział w postępowaniu administracyjnym oraz spełnia łącznie następujące warunki:
 - a) nie wniosła skargi,
 - b) wynik postępowania sądowego dotyczy jej interesu prawnego (co oznacza, że rozstrzygnięcie sądu będzie wywoływało skutki prawne w sferze praw lub obowiązków tej osoby);
- 2) osoba która nie brała udziału w postępowaniu administracyjnym, ale wynik postępowania przed sądem administracyjnym dotyczy jej interesu prawnego;

3) **organizacja społeczna**,¹⁹⁶ choćby nie posiadała osobowości prawnej, jeśli spełnia następujące warunki:

- a) sprawa, w której chce wziąć udział organizacja społeczna, należy do zakresu statutowej działalności tej organizacji,
- b) sprawa, w której chce wziąć udział organizacja społeczna, dotyczy interesów prawnych innych osób.

Należy zaznaczyć, iż na postanowienie sądu o odmowie dopuszczenia do udziału w sprawie w charakterze uczestnika postępowania przysługuje zażalenie.

Rozdział 3. Prokurator i Rzecznik Praw Obywatelskich.¹⁹⁷

Prokurator i Rzecznik Praw Obywatelskich mogą wziąć udział w każdym toczącym się postępowaniu, jeżeli według ich oceny wymaga tego ochrona praworządności lub praw człowieka i obywatela.

Podmioty te mogą w szczególności wносить środki zaskarżenia:

- 1) skargę;
- 2) skargę kasacyjną;
- 3) zażalenie;
- 4) skargę o wznowienie postępowania.

Jeżeli organy te wezmą udział w postępowaniu sądowoadministracyjnym, to będą im w tym postępowaniu przysługiwały prawa strony.

Dlatego też w sprawach mających podłoże korupcyjne obywatel może zwrócić się do prokuratora, którego zadaniem jest czuwanie nad przestrzeganiem praworządności, albo do Rzecznika Praw Obywatelskich, którego troską jest przestrzeganie praw człowieka i obywatela, aby podmiot ten udzielił wsparcia stronie w dochodzeniu swoich praw przed sądem administracyjnym.

W tym celu należy wystąpić do Rzecznika Praw Obywatelskich lub do właściwego prokuratora z wnioskiem **o udział w postępowaniu** lub **o wniesienie określonego środka zaskarżenia**. We wniosku tym powinniśmy wykazać, iż udział tych organów w postępowaniu toczącym się w naszej sprawie znajduje uzasadnienie w celach takich jak ochrona praworządności lub ochrona praw człowieka i obywatela. Wniosek, o którym mowa będzie przez właściwy organ rozpoznany w trybie przepisów kodeksu postępowania administracyjnego o wnioskach¹⁹⁸ i na pewno będzie nam udzielona odpowiedź, czy organ ten zajmie się naszą sprawą czy też tego nie uczyni.

Dział 3. Pełnomocnictwo.¹⁹⁹

Strony mogą działać w postępowaniu sądowoadministracyjnym osobiście lub przez pełnomocników. Na tych samych zasadach mogą działać osoby pełniące funkcje organów jednostek organizacyjnych będących stronami oraz przedstawiciele ustawowi stron nie mających zdolności procesowej np. rodzice osoby małoletniej, opiekun osoby ubezwłasnowolnionej, kurator osoby prawnej.

¹⁹⁶ udział organizacji społecznej w postępowaniu sądowoadministracyjnym został unormowany w art.9, 25§4 oraz 33§2 PostAdmU.

¹⁹⁷ udział prokuratora i Rzecznika Praw Obywatelskich w postępowaniu sądowoadministracyjnym został unormowany w art.8 PostAdmU.

¹⁹⁸ por art.221-226 oraz 241-259 k.p.a.

¹⁹⁹ pełnomocnictwo w postępowaniu sądowoadministracyjnym zostało unormowane w art.34-44 PostAdmU.

Pełnomocnictwo procesowe jest oświadczeniem określonej osoby (mocodawcy), na podstawie którego inna osoba (pełnomocnik) zostaje upoważniona (umocowana) do dokonywania na rzecz osoby upoważniającej (mocodawcy) czynności procesowych. Czynność przed sądem dokonana przez pełnomocnika w zakresie umocowania, pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego. W przypadku, kiedy pełnomocnik procesowy występuje przed sądem wspólnie z mocodawcą, mocodawca może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika.

Pełnomocnictwo może zostać udzielone **na piśmie** albo **ustnie** na posiedzeniu sądu przez oświadczenie złożone przez stronę i wciągnięte **do protokołu**. Przy udzieleniu pełnomocnictwa procesowego wymagana jest zwykła forma pisemna. Nie ma potrzeby sporządzania pełnomocnictwa w formie aktu notarialnego, ani notarialnego poswiadczenia podpisów na pełnomocnictwie.

Pełnomocnictwo może obejmować umocowanie (upoważnienie) do prowadzenia wszystkich spraw określonego mocodawcy przed sądami administracyjnymi, jednej określonej sprawy albo może upoważniać do dokonania niektórych tylko czynności w postępowaniu przed sądem.

Pełnomocnik obowiązany jest **przy pierwszej** podejmowanej przez siebie **czynności** procesowej **dołączyć do akt** sprawy **pełnomocnictwo** wystawione mu przez mocodawcę.

Pełnomocnikiem w postępowaniu sądowoadministracyjnym **może być**:

- 1) adwokat lub radca prawny;
- 2) inny skarżący lub inny uczestnik postępowania;
- 3) rodzice strony;
- 4) małżonek strony;
- 5) rodzeństwo strony;
- 6) zstępni strony (tzn. dzieci, wnuki, itd.);
- 7) osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia;
- 8) inne osoby, **jeżeli przewidują to przepisy szczególne** (np. doradca podatkowy, rzecznik patentowy);
- 9) pełnomocnikiem osoby prawnej lub przedsiębiorcy (także przedsiębiorcy nie posiadającego osobowości prawnej) może być pracownik tej jednostki albo jej organu nadrzędnego (dotyczy to również państwowych i samorządowych jednostek organizacyjnych, w tym nieposiadających osobowości prawnej).

Pełnomocnictwo powinno zawierać:²⁰⁰

- 1) oznaczenie mocodawcy – co najmniej imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania;
- 2) oznaczenie pełnomocnika – co najmniej imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania;
- 3) dokładne oznaczenie sprawy lub czynności procesowych, których dotyczy pełnomocnictwo;
- 4) wskazanie, czy pełnomocnik procesowy jest upoważniony do cofnięcia skargi;
- 5) wskazanie, czy pełnomocnikowi procesowemu należy się za wykonywane czynności wynagrodzenie; ewentualnie wskazanie wysokości tego wynagrodzenia;
- 6) należy zaznaczyć, iż pełnomocnictwo podlega opłacie skarbowej w kwocie (15 zł), którą to opłatę należy wnieść w znaczkach skarbowych;
- 7) podpis mocodawcy (za mocodawcę, który nie może się podpisać, podpisuje pełnomocnictwo osoba przez niego upoważniona, z wymienieniem przyczyny, z powodu której mocodawca sam się nie podpisał).

²⁰⁰ przedstawione poniżej wymagania, jakim powinno odpowiadać pełnomocnictwo procesowe nie są ścisłym odzwierciedleniem obowiązujących w tym zakresie przepisów lecz są propozycją zasad prawidłowego sporządzania pełnomocnictwa procesowego.

Każdy pełnomocnik procesowy jest uprawniony (umocowany) do:²⁰¹

- 1) dokonywania wszelkich, **łączących się ze sprawą** czynności w postępowaniu (a nawet czynności związanych ze sprawą, które mogą zostać podjęte po uprawomocnieniu się orzeczenia takich, jak np. wniesienie skargi o wznowienie postępowania i udział w postępowaniu wywołanym jej wniesieniem);
- 2) udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego;
- 3) cofnięcia skargi w całości lub w części – przy czym należy zauważyć, iż **czynności te mogą zostać wyłączone** w określonym pełnomocnictwie, tzn. możemy zastrzec, że pełnomocnik nie może cofnąć skargi; jeżeli takiego zastrzeżenia nie będzie, pełnomocnik procesowy będzie uprawniony do dokonania takiej czynności;
- 4) odbioru kosztów postępowania.

Pełnomocnictwo może zostać wypowiedziane (na piśmie) zarówno przez mocodawcę jak i przez pełnomocnika. Wypowiedzenie pełnomocnictwa procesowego przez mocodawcę odnosi skutek:

- 1) w stosunku do sądu – od dnia zawiadomienia sądu o wypowiedzeniu pełnomocnictwa procesowego;
- 2) w stosunku do strony przeciwnej i innych uczestników postępowania – od dnia doręczenia im przez sąd zawiadomienia o wypowiedzeniu pełnomocnictwa procesowego.

Jednakże należy zauważyć, że adwokat lub radca prawny, który wypowiedział pełnomocnictwo, jest obowiązany działać za stronę jeszcze przez dwa tygodnie od dnia wypowiedzenia tego pełnomocnictwa. Mocodawca może jednak zwolnić adwokata lub radcę prawnego od tego obowiązku. Każdy inny pełnomocnik, który wypowiedział pełnomocnictwo, jest również obowiązany działać przez dwa tygodnie od dnia wypowiedzenia tego pełnomocnictwa, jeżeli jest to konieczne do uchronienia mocodawcy od niekorzystnych skutków prawnych.

Pełnomocnictwo procesowe wygasa:

- 1) w przypadku osób fizycznych – z chwilą śmierci mocodawcy;
- 2) w przypadku jednostek organizacyjnych – z chwilą utraty zdolności sądowej przez określoną jednostkę organizacyjną.

Dział 4. Koszty postępowania.

Rozdział 1. Koszty postępowania a koszty sądowe.²⁰²

Koszty postępowania są to poniesione przez stronę koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw.

Do niezbędnych kosztów postępowania, prowadzonego przez stronę osobiście albo przez pełnomocnika nie będącego adwokatem lub radcą prawnym należą:

- 1) koszty sądowe;
- 2) koszty przejazdów do sądu strony lub jej pełnomocnika;
- 3) równowartość zarobku utraconego na skutek stawiennictwa w sądzie.

Należy zauważyć, iż suma kosztów przejazdu i równowartość zarobku utraconego wskutek stawiennictwa w sądzie nie może przekraczać wynagrodzenia jednego adwokata lub radcy prawnego.

²⁰¹ chodzi tu o pełnomocnika ogólnego upoważnionego do prowadzenia wszystkich spraw mocodawcy przed sądami administracyjnymi oraz pełnomocnika upoważnionego do prowadzenia określonej sprawy.

²⁰² pojęcie „koszty postępowania” zostało zdefiniowane w art.205 PostAdmU, natomiast koszty sądowe zostały unormowane w art.211-238 PostAdmU.

Do niezbędnych kosztów postępowania strony reprezentowanej przez adwokata, radcę prawnego, doradcę podatkowego lub rzecznika patentowego zalicza się:

- 1) wynagrodzenie²⁰³ i wydatki jednego adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego;
- 2) koszty sądowe;
- 3) koszty nakazanego przez sąd osobistego stawiennictwa strony.

Należy również zwrócić uwagę na to, że pojęcie „kosztów postępowania” różni się od pojęcia „kosztów sądowych”. Koszty sądowe są bowiem tylko jednym z elementów kosztów postępowania.

Do **kosztów sądowych** należą:

- 1) opłaty sądowe (wpis i opłata kancelaryjna);
- 2) zwrot wydatków.

Wpis jest opłatą sądową, pobieraną od pism wszczynających postępowanie przed sądem administracyjnym danej instancji, takich jak: skarga, skarga kasacyjna, zażalenie, skarga o wznowienie postępowania. Przy wniesieniu do sądu takiego pisma należy uiścić wpis poprzez wpłatę gotówką do kasy właściwego sądu administracyjnego lub na rachunek bankowy właściwego sądu.

Opłata kancelaryjna pobierana jest za stwierdzenie prawomocności, wydawanie odpisów, zaświadczeń, wyciągów i innych dokumentów wydawanych na podstawie akt.

Do **wydatków** zalicza się:

- 1) należności tłumaczy i kuratorów ustanowionych w danej sprawie;
- 2) koszty ogłoszeń;
- 3) diety i koszty podróży należne sędziom i pracownikom sądowym z powodu wykonania czynności sądowych poza budynkiem sądowym;
- 4) inne wydatki.

Strona, która wносиła o podjęcie czynności związanej z wydatkami, obowiązana jest wpłacić zaliczkę na te wydatki.

Rozdział 2. Zwrot kosztów postępowania.²⁰⁴

Obowiązek zwrotu kosztów obejmuje tylko **niezbędne koszty postępowania**. Przepisy prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi wskazują, jakie koszty należą do niezbędnych.²⁰⁵ W postępowaniu sądowoadministracyjnym zwrot kosztów postępowania został unormowany inaczej w stosunku do postępowania przed sądem pierwszej instancji a inaczej w stosunku do postępowania przed sądem drugiej instancji.

Obowiązuje ogólna zasada, że **każda ze stron ponosi koszty postępowania związane ze swoim udziałem w sprawie**. Od tej zasady istnieją wyjątki – inne w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, a inne w postępowaniu przed sądem drugiej instancji.

W postępowaniu przed sądem **pierwszej instancji** (przed wojewódzkim sądem administracyjnym) istnieją następujące wyjątki:

- 1) jeżeli wojewódzki sąd administracyjny **uwzględnił skargę**, którą wniosła strona skarżąca, to wówczas skarżącemu należy się zwrot kosztów postępowania od organu administracji publicznej, którego akt, czynność lub bezczynność skarżący zaskarżył;

²⁰³ wynagrodzenie adwokata lub radcy prawnego brane pod uwagę przy ustalaniu kosztów postępowania nie może być wyższe niż stawki opłat określone w przepisach stosownego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości.

²⁰⁴ zwrot kosztów postępowania między stronami został unormowany w art.211-229 PostAdmU.

²⁰⁵ por. uwagi na temat niezbędnych kosztów postępowania, zawarte w poprzednim rozdziale.

- 2) w razie **częściowego uwzględnienia** skargi wojewódzki sąd administracyjny **może** w uzasadnionych wypadkach zasądzić na rzecz skarżącego od organu tylko część kosztów;
- 3) jeżeli postępowanie przed wojewódzkim sądem administracyjnym zostało **umorzone** z tej przyczyny że organ, którego działanie lub bezczynność zaskarżono, uwzględnił skargę w całości do dnia rozpoczęcia rozprawy, zwrot kosztów postępowania należy się również skarżącemu;
- 4) jeżeli postępowanie przed wojewódzkim sądem administracyjnym zostało **umorzone** po przeprowadzaniu postępowania mediacyjnego, sąd pierwszej instancji **może** w uzasadnionych wypadkach zasądzić na rzecz skarżącego od organu tylko część kosztów;
- 5) niezależnie od wyników sprawy wojewódzki sąd administracyjny może włożyć na stronę obowiązek zwrotu kosztów w całości lub w części, jeżeli koszty te zostały wywołane jej niesumiennym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem.

W postępowaniu przed sądem **drugiej instancji** (przed Naczelnym Sądem Administracyjnym) występują następujące wyjątki:

- 1) jeżeli Naczelny Sąd Administracyjny **uwzględnił skargę kasacyjną**, to stronie (lub uczestnikowi postępowania na prawach strony), która wniosła skargę kasacyjną, należy się zwrot kosztów postępowania kasacyjnego. Koszty te powinien zwrócić:
 - a) organ administracji publicznej, jeżeli Naczelny Sąd Administracyjny uchylił wyrok wojewódzkiego sądu administracyjnego oddalający skargę²⁰⁶,
 - b) strona, która wniosła skargę do wojewódzkiego sądu administracyjnego, jeżeli Naczelny Sąd Administracyjny uchylił wyrok wojewódzkiego sądu administracyjnego uwzględniający skargę;
- 2) jeżeli Naczelny Sąd Administracyjny **oddalił skargę kasacyjną**, to strona (lub uczestnik postępowania na prawach strony) która wniosła skargę kasacyjną obowiązana jest do zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego. Koszty te strona ta powinna zwrócić:
 - a) organowi administracji publicznej – jeżeli skargą kasacyjną zaskarżono wyrok wojewódzkiego sądu administracyjnego oddalający skargę,
 - b) stronie, która wniosła skargę do wojewódzkiego sądu administracyjnego – jeżeli skargą kasacyjną zaskarżono wyrok wojewódzkiego sądu administracyjnego uwzględniający skargę;
- 3) w razie **częściowego uwzględnienia** skargi kasacyjnej Naczelny Sąd Administracyjny **może** w uzasadnionych wypadkach zasądzić na rzecz wnoszącego skargę kasacyjną od organu tylko część kosztów;
- 4) niezależnie od wyników sprawy Naczelny Sąd Administracyjny może włożyć na stronę obowiązek zwrotu kosztów w całości lub w części, jeżeli koszty te zostały wywołane jej niesumiennym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem.

Sąd administracyjny w orzeczeniu kończącym postępowanie w danej instancji rozstrzyga na wniosek strony o kosztach postępowania.

Wniosek o zwrot kosztów postępowania powinien zostać zgłoszony przez stronę **najpóźniej przed zamknięciem rozprawy** poprzedzającej wydanie orzeczenia.

Jeżeli strona działa w postępowaniu bez adwokata lub radcy prawnego, to sąd powinien stronę pouczyć o skutkach niezgłoszenia wniosku o zwrot kosztów w powyższym terminie.

W przypadku, gdy orzeczenie kończące postępowanie wydaje sąd na posiedzeniu niejawnym i strona nie jest reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego, to o kosztach należnych stronie sąd orzeka z urzędu (czyli własnej inicjatywy).

²⁰⁶ w tym miejscu mowa jest o skardze, którą wniesiono do wojewódzkiego sądu administracyjnego powodując wszczęcie postępowania sądowoadministracyjnego w sprawie; należy zatem odróżnić pojęcie „skarga” używane na określenie skargi wszczynającej postępowanie przed sądem administracyjnym pierwszej instancji od pojęcia „skarga kasacyjna” używanego na określenie skargi wszczynającej postępowanie przed sądem administracyjnym drugiej instancji.

Rozdział 3. Zwolnienie od kosztów sądowych.²⁰⁷

Jak już wspomniano, koszty sądowe są elementem kosztów postępowania. Do kosztów sądowych należy zaliczyć: opłaty sądowe (wpis, opłata kancelaryjna) oraz zwrot wydatków.

Nie mają obowiązku uiszczenia kosztów sądowych:

- 1) strona skarżąca działanie lub bezczynność organu w sprawach:
 - a) z zakresu pomocy i opieki społecznej,
 - b) dotyczących statusu bezrobotnego, zasiłków oraz innych należności i uprawnień przysługujących osobie bezrobotnej,
 - c) dotyczących chorób zawodowych, świadczeń leczniczych oraz świadczeń rehabilitacyjnych,
 - d) ze stosunku pracy i stosunków służbowych,
 - e) z zakresu ubezpieczeń społecznych,
 - f) z zakresu powszechnego obowiązku obrony;
- 2) prokurator;
- 3) Rzecznik Praw Obywatelskich;
- 4) kurator strony wyznaczony przez sąd orzekający lub przez sąd opiekuńczy dla danej sprawy;
- 5) strona, której przyznane zostało **prawo do pomocy** w postępowaniu przed sądem administracyjnym jest zwolniona od kosztów sądowych w zakresie określonym w prawomocnym postanowieniu o przyznaniu prawa pomocy (w postanowieniu tym może być orzeczone, że strona ponosi tylko część kosztów sądowych albo że nie ponosi kosztów sądowych w ogóle).

Wydatki za stronę zwolnioną od kosztów sądowych wykładane są z budżetu właściwego sądu administracyjnego.

Należy również zauważyć, iż zwolnienie od uiszczenia kosztów sądowych następuje w zakresie określonym w postanowieniu sądu dotyczącym tej kwestii. Jeżeli w postanowieniu sądu mowa jest tylko o zwolnieniu od kosztów sądowych bez określenia zakresu tego zwolnienia, to należy przez to rozumieć **całkowite** zwolnienie od kosztów sądowych oraz od ponoszenia wydatków.

Rozdział 4. Prawo do pomocy w postępowaniu przed sądem administracyjnym (prawo pomocy).²⁰⁸

Prawo pomocy może być przyznane stronie (lub uczestnikowi postępowania na prawach strony) na jej wniosek. Należy wszakże pamiętać o tym, że przyznanie prawa pomocy nie zwalnia strony od obowiązku zwrotu kosztów postępowania, jeżeli obowiązek taki wynika z przepisów prawa.²⁰⁹

Prawo pomocy obejmuje:

- 1) zwolnienie od kosztów sądowych;
- 2) ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego (strona będzie miała prawo udzielenia pełnomocnictwa adwokatowi, radcy prawnemu, doradcy podatkowemu lub rzecznikowi patentowemu bez ponoszenia przez nią wynagrodzenia i wydatków tego pełnomocnika).

Ponadto **prawo pomocy** może zostać przyznane:

- 1) **w zakresie całkowitym**; obejmuje ono wówczas zwolnienie od kosztów sądowych oraz ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego;
- 2) **w zakresie częściowym**; obejmuje ono jedną z następujących możliwości:

²⁰⁷ zwolnienie od kosztów sądowych zostało unormowane w art.239-263 PostAdmU.

²⁰⁸ prawo pomocy zostało unormowane w art.243-263 PostAdmU.

²⁰⁹ por. uwagi na temat zwrotu kosztów postępowania, zawarte w rozdziale 2 niniejszego działu.

- a) tylko zwolnienie od opłat sądowych – w całości lub w części²¹⁰,
- b) tylko zwolnienie od ponoszenia wydatków – w całości lub w części,
- c) zwolnienie od opłat sądowych i wydatków,
- d) ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego.

Przyznanie prawa pomocy w zakresie całkowitym następuje:

- 1) w przypadku osób fizycznych – gdy osoba ta wykaże, że nie jest w stanie ponieść jakichkolwiek kosztów postępowania;
- 2) w przypadku jednostek organizacyjnych – gdy jednostka ta wykaże, że nie ma żadnych środków na poniesienie jakichkolwiek kosztów postępowania.

Przyznanie prawa pomocy w zakresie częściowym następuje:

- 1) w przypadku osób fizycznych – gdy osoba ta wykaże, iż nie jest w stanie ponieść pełnych kosztów postępowania bez uszczerbku dla utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny;
- 2) w przypadku jednostek organizacyjnych – gdy jednostka wykaże, że nie ma dostatecznych środków na poniesienie pełnych kosztów postępowania.

Prawo pomocy nie zostanie przyznane stronie przez sąd, jeżeli dojdzie on do przekonania, że zachodzi oczywista bezzasadność skargi wnoszonej przez tą stronę. Ponadto przyznanie prawa pomocy w postępowaniu przed sądem administracyjnym obejmuje także postępowanie egzekucyjne.

Wniosek o przyznanie prawa pomocy może zostać przez stronę złożony albo przed wszczęciem postępowania albo w toku postępowania w sprawie. Wniosek taki jest zwolniony od opłat sądowych. Ponadto wniosek o przyznanie prawa pomocy powinien zawierać oświadczenie strony obejmujące dokładne dane o:

- 1) **stanie majątkowym**;
- 2) **dochodach**;
- 3) **stanie rodzinnym** – jeżeli wniosek składa osoba fizyczna;
- 4) **oświadczenie** o niezatrudnieniu lub niepozostawianiu w innym stosunku prawnym z adwokatem, radcą prawnym, doradcą podatkowym lub rzecznikiem patentowym.

Wniosek o przyznanie prawa pomocy powinien być sporządzony **na urzędowym formularzu**, dostępnym w siedzibie sądu administracyjnego lub na stronach internetowych ministerstwa sprawiedliwości (www.ms.gov.pl). Jeżeli wniosek taki nie zostanie sporządzony na urzędowym formularzu to sąd pozostawi go bez rozpoznania.

Należy jednak pamiętać, iż prawo do pomocy może zostać przez sąd cofnięte, jeżeli okaże się, że okoliczności, na podstawie których prawo to przyznano nie istniały lub przestały istnieć.

Dział 5. Pisma strony w postępowaniu sądowym.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Pisma w postępowaniu sądowym (pisma strony) obejmują wnioski i oświadczenia stron, składane poza rozprawą. Niektóre pisma strony powinny nie tylko odpowiadać ogólnym wymaganiom przewidzianym dla wszelkich pism procesowych²¹¹, ale również powinny odpowiadać pewnym wymaganiom szczególnym. Poniżej zostaną przedstawione wybrane rodzaje pism strony, które oprócz wymagań ogólnych, powinny spełniać pewne szczególne wymagania określone w odpowiednich przepisach.

²¹⁰ częściowe zwolnienie od opłat sądowych lub wydatków może polegać na zwolnieniu od ponoszenia ułamkowej części opłat lub wydatków albo na zwolnieniu od ponoszenia określonej kwoty pieniężnej opłat lub wydatków.

²¹¹ ogólne wymagania formalne dla pism procesowych w postępowaniu sądowoadministracyjnym zostały unormowane art. 45-49 PostAdmU. jak również zostały wyjaśnione w Części I. Dziale 6. Rozdziale 2., zatytułowanym „pisma w postępowaniu sądowym (pisma procesowe)”.

Rozdział 2. Skarga.

Wymaganie formalne, jakim powinna odpowiadać skarga, zostały opisane w dziale 6 „Skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego”.

Rozdział 3. Wniosek o wszczęcie postępowania.²¹²

W niektórych przypadkach postępowanie przed sądem administracyjnym wszczyna się na wniosek, który składa się bezpośrednio do właściwego sądu administracyjnego.

Wniosek o wszczęcie postępowania powinien czynić zadość w ogólnym wymaganiam przewidzianym dla pisma w postępowaniu sądowym, a ponadto powinien zawierać:

- 1) określenie żądania;
- 2) określenie podstawy żądania i jej uzasadnienie;
- 3) oznaczenie stron;
- 4) oznaczenie organów administracji publicznej;
- 5) inne wymagania przewidziane w przepisach szczególnych.

Rozdział 4. Skarga kasacyjna.²¹³

Z uwagi na to, że **skarga kasacyjna** jest objęta tzw. przymusem radcowsko-adwokackim, co oznacza, że **powinna być sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego**, w niniejszym rozdziale zostanie pominięty opis wymogów formalnych, jakim skarga kasacyjna powinna odpowiadać.

Skarga kasacyjna może być również sporządzona przez:

- 1) **doradcę podatkowego** – w sprawach obowiązków podatkowych;
- 2) **rzecznika patentowego** – w sprawach własności przemysłowej.

Rozdział 5. Zażalenie.²¹⁴

Zażalenie powinno spełniać ogólne wymagania przewidziane dla pisma w postępowaniu sądowym, a ponadto powinno zawierać:

- 1) wskazanie zaskarżonego postanowienia;
- 2) wniosek o jego zmianę lub uchylenie;
- 3) zwięzłe uzasadnienie zażalenia.

Szczególnym pismem strony w postępowaniu sądowym jest **zażalenie, którego przedmiotem jest odrzucenie skargi kasacyjnej**. Zażalenie takie powinno być sporządzone przez adwokata, radcę prawnego, doradcę podatkowego lub rzecznika patentowego.

Rozdział 6. Sprzeciw od postanowienia lub zarządzenia referendarza sądowego.

Wymagania formalne dla sprzeciwu od postanowienia lub zarządzenia referendarza sądowego, wnoszonego przez stronę, nie zostały w sposób szczególny uregulowane, a wobec tego należy uznać, że sprzeciw taki, wnoszony przez stronę powinien spełniać ogólne wymagania przewidziane dla pisma strony w postępowaniu sądowym.

Od sprzeciwu nie pobiera się opłat sądowych.

²¹² wymagania formalne, jakim według przepisów prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi powinien odpowiadać wniosek o wszczęcie postępowania, zostały unormowane w art.64 PostAdmU.

²¹³ wymagania formalne, jakim powinna odpowiadać skarga kasacyjna zostały unormowane w art.175-176 PostAdmU.

²¹⁴ wymagania formalne, jakim powinno odpowiadać zażalenie zostały unormowane w art.194§3 i 4 PostAdmU.

Dział 6. Skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego.²¹⁵

Skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego rozpoczyna postępowanie przed tym sądem i może zostać wniesiona przez:

- 1) każdego, kto ma w tym interes prawny (interes prawny we wniesieniu skargi ma określona osoba wnosząca skargę wówczas, gdy sąd będzie mógł rozstrzygnąć daną sprawę i rozstrzygnięcie to będzie mogło wywołać skutki prawne w sferze praw lub obowiązków tej osoby); do tej kategorii podmiotów uprawnionych do wniesienia skargi należy strona postępowania administracyjnego;
- 2) organizację społeczną w zakresie jej statutowej działalności, w sprawach dotyczących interesów prawnych innych osób, jeżeli brała ona udział w postępowaniu administracyjnym;²¹⁶
- 3) prokuratora;
- 4) Rzecznika Praw Obywatelskich;
- 5) inne podmioty, którym prawo do wniesienia skargi przyznają przepisy szczególne.

Skargę można wnieść **po wyczerpaniu środków zaskarżenia**, jeżeli przysługiwały one skarżącemu w postępowaniu administracyjnym toczącym się przed organem właściwym w danej sprawie. Oznacza to, że skarga może zostać wniesiona w sytuacji, gdy stronie w postępowaniu administracyjnym nie przysługuje żaden środek zaskarżenia taki jak zażalenie, odwołanie lub wnioski o ponowne rozpatrzenie sprawy.

Jeżeli skarga ma dotyczyć innych niż decyzje i postanowienia aktów lub czynności z zakresu administracji publicznej, dotyczących uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa i ustawa w ogóle nie przewiduje żadnych środków zaskarżenia, to strona, która zamierza wnieść skargę, powinna **najpierw wezwać** na piśmie właściwy organ do usunięcia naruszenia prawa. Przepisy przewidują na wystąpienie z takim wezwaniem **termin czternastu dni** od dnia, w którym skarżący dowiedział się lub mógł się dowiedzieć o wydaniu przez organ aktu lub o podjęciu innej czynności naruszających prawo.

W innych sytuacjach, gdy przepisy prawne nie przewidują żadnych środków zaskarżenia, to wówczas przed wniesieniem skargi również należy wezwać właściwy organ do usunięcia naruszenia prawa. W tym wypadku termin, jaki wyznaczymy organowi administracji publicznej na załatwienie sprawy, zależy od naszego uznania.

Skargę wnosi się **w terminie trzydziestu dni**, który jest liczony:

- 1) od dnia doręczenia skarżącemu rozstrzygnięcia w sprawie;
- 2) od dnia odpowiedzi organu na wezwanie do usunięcia naruszenia prawa; jeżeli organ nie udzielił odpowiedzi na wezwanie – **w terminie sześćdziesięciu dni** od dnia wniesienia wezwania o usunięcie naruszenia prawa.

Ponadto prokurator lub Rzecznik Praw Obywatelskich mogą wnieść skargę **w terminie sześciu miesięcy** od dnia doręczenia stronie rozstrzygnięcia w sprawie indywidualnej, a w pozostałych wypadkach w terminie sześciu miesięcy od dnia wejścia w życie aktu lub podjęcia innej czynności uzasadniającej wniesienie skargi. Termin ten nie ma jednak zastosowania do wnoszenia skarg na akty prawa miejscowego organów jednostek samorządu terytorialnego i terenowych organów administracji rządowej.

²¹⁵ skarga do sądu administracyjnego została unormowana w art.50-62 PostAdmU.

²¹⁶ jeżeli organizacja społeczna nie brała udziału w toczącym się postępowaniu, to może przystąpić do postępowania przed sądem administracyjnym jako uczestnik postępowania na prawach strony.

Skargę do wojewódzkiego sądu administracyjnego wnosi się **za pośrednictwem organu**, którego działanie lub bezczynność są przedmiotem skargi. Organ ten może w zakresie swojej właściwości uwzględnić skargę w całości, aż do dnia rozpoczęcia rozprawy. W przeciwnym razie organ administracji publicznej przekazuje skargę sądowi wraz z aktami sprawy i odpowiedzią na skargę. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę Czytelnika, iż tym etapie postępowania najczęściej dochodzi do „oszustw” dokonywanych przez pracowników organu administracji, bowiem przesyłają oni do sądu administracyjnego niepełne akta sprawy, nie zawierające istotnych dokumentów, które świadczyłyby na niekorzyść organu administracji. Inaczej mówiąc pracownicy organu administracji często załączają tylko takie dokumenty, które popierają stanowisko organu administracji, nie załączają tych dokumentów, które mogą podważyć zasadność tego stanowiska. Odbywa się to z oczywistą szkodą dla strony, której wnioski i żądania przedstawione w piśmie zawierającym skargę okazują się gołosłowne i nie poparte żadnymi dowodami. W obliczu tego, że sąd administracyjny w zasadzie nie przeprowadza postępowania dowodowego, stawia to stronę na z góry przegranej pozycji. Dlatego też chcąc uniknąć takiej sytuacji powinniśmy jeszcze przed rozprawą w sądzie administracyjnym przejrzeć znajdujące się w tym sądzie akta sprawy pod kątem ich kompletności. W przypadku braku istotnych dokumentów w aktach sprawy powinniśmy niezwłocznie albo sami dołączyć te dokumenty albo zwrócić uwagę sądu na fakt ich braku w aktach sprawy.

Jeżeli organ administracji nie przesłał wniesionej skargi wraz z aktami sprawy i odpowiedzią na skargę do sądu administracyjnego, to wówczas skarżący powinien wystąpić do wojewódzkiego sądu administracyjnego z **wnioskiem o wymierzenie** temu organowi **grzywny** w wysokości do dziesięciokrotnego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej, ogłaszanego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego. Jeżeli mimo wymierzenia grzywny organ nie przekazał sądowi skargi, sąd może **na żądanie skarżącego** rozpoznać sprawę na podstawie nadesłanego odpisu skargi, gdy stan faktyczny i prawny przedstawiony w skardze nie budzi uzasadnionych wątpliwości.

Skarga powinna czynić zadość ogólnym wymaganiom przewidzianym dla pisma w postępowaniu sądowym, a nadto powinna zawierać:

- 1) wskazanie zaskarżonej decyzji, postanowienia innego aktu, czynności lub bezczynności;
- 2) oznaczenie organu, którego działania lub bezczynności skarga dotyczy;
- 3) określenie jakie przepisy prawne zostały naruszone przez organ administracji publicznej lub określenie naruszonego przez organ interesu prawnego (czyli sfery praw lub obowiązków określonej osoby, unormowanej w przepisach prawnych);
- 4) oznaczenie **wartości przedmiotu zaskarżenia**;²¹⁷ jeżeli przedmiotem zaskarżenia jest należność pieniężna, to stanowi ona wartość przedmiotu zaskarżenia; do wartości przedmiotu zaskarżenia nie wlicza się odsetek i kosztów związanych z należnością główną; sąd może w celu sprawdzenia wartości przedmiotu zaskarżenia oznaczonej w skardze przeprowadzić odpowiednie dochodzenie.

Skarga powinna zostać również opłacona przez wniesienie opłaty sądowej zwanej **wpisem**. Wysokość wpisu zależy od wartości przedmiotu zaskarżenia. Wpis należy uiścić gotówką w kasie właściwego sądu administracyjnego albo na rachunek bankowy właściwego sądu.²¹⁸

Wniesienie skargi nie wstrzymuje wykonania aktu lub czynności. W określonych okolicznościach strona może wystąpić do organu administracji lub do sądu administracyjnego z wnioskiem o wstrzymanie wykonania aktu lub czynności.²¹⁹

²¹⁷ por. art.215-218 PostAdmU.

²¹⁸ por. art.219 §2 PostAdmU.

²¹⁹ szerzej na temat wstrzymania wykonania aktu lub czynności po wniesieniu skargi: art.61 PostAdmU.

Dział 7. Przebieg postępowania przed sądem administracyjnym.

Rozdział 1. Jawność rozprawy.²²⁰

Sąd rozpoznaje sprawy na posiedzeniach, które mogą być:

- 1) posiedzeniami jawnymi, do których zaliczamy:
 - a) rozprawy,
 - b) posiedzenia jawne nie będące rozprawami;²²¹
- 2) posiedzeniami niejawnymi.

Zasadą jest, że sąd orzekający rozpoznaje sprawy na rozprawie.

Na posiedzenia jawne (w tym na rozprawy) wstęp na salę sądową mają osoby **pełnoletnie**, oraz oczywiście strony i osoby wezwane przez sąd. Na posiedzenia niejawne mają wstęp **tylko osoby wezwane** przez sąd do stawienia się na takie posiedzenie.

Zasadą jest również, że rozprawy odbywają się przy udziale publiczności. Sąd zarządza jednak odbycie rozprawy przy drzwiach zamkniętych (bez udziału publiczności), gdy:

- 1) publiczne rozpoznanie sprawy zagraża bezpieczeństwu państwa;
- 2) publiczne rozpoznanie sprawy zagraża moralności;
- 3) gdy mogą być ujawnione okoliczności objęte tajemnicą państwową lub służbową.

Sąd **na wniosek strony** (lub uczestnika postępowania na prawach strony) zarządza przeprowadzenie rozprawy przy drzwiach zamkniętych, jeżeli wymaga tego **ochrona życia prywatnego strony** lub **inny ważny interes prywatny**. Wniosek o przeprowadzenie rozprawy przy drzwiach zamkniętych należy uzasadnić. Jeżeli strona zgłosi przedstawiony powyżej wniosek o przeprowadzenie postępowania przy drzwiach zamkniętych, to postępowanie dotyczące tego wniosku również odbywa się przy drzwiach zamkniętych. Jest to uzasadnione tym, aby zapewnić stronie możliwość nieskrępowanego przytoczenia okoliczności, ze względu na które żąda wyłączenia jawności. Podczas rozprawy odbywającej się przy drzwiach zamkniętych na sali sądowej mają prawo być obecni:

- 1) strony;
- 2) przedstawiciele ustawowi stron (np. rodzice osoby małoletniej, kurator osoby prawnej);
- 3) pełnomocnicy stron;
- 4) prokurator;
- 5) **osoby zaufania, po dwie z każdej strony**.

Należy w tym miejscu zauważyć, że istnieje możliwość zwrócenia się do odpowiedniej organizacji społecznej o udział w rozprawie obserwatora z upoważnienia tej organizacji. Można to uczynić w sytuacji, w której uznamy, że cele statutowe określonej organizacji uzasadniają możliwość jej zainteresowania się przebiegiem lub wynikiem toczącego się postępowania. Tytułem przykładu można wskazać, iż organizacja społeczna, do której statutowych zadań należy walka z korupcją i podejmowanie działań na rzecz przejrzystości w życiu publicznym, będzie z reguły zainteresowana obserwacją postępowania, którego dotyczy problem korupcji lub braku przejrzystości. Obserwator organizacji społecznej nie bierze udziału w toczącym się postępowaniu, ale jego obecność na rozprawie w charakterze publiczności może przyczynić się do pełniejszego respektowania praw stron w takim postępowaniu.

²²⁰ unormowania, które dotyczą jawności postępowania przed sądem administracyjnym zostały zamieszczone m.in. w art.10, 90, 95-97 PostAdmU.

²²¹ posiedzenie jawne, nie będące rozprawą to np. posiedzenie, na którym ogłaszany jest wyrok;

Zasada jawności postępowania sądowego przejawia się m.in. w tym, że orzeczenie kończące postępowania w sprawie zawsze jest ogłaszane publicznie (nawet w wypadku, gdy postępowanie toczyło się przy drzwiach zamkniętych).

Rozdział 2. Rozprawa przed wojewódzkim sądem administracyjnym.

Rozprawa przed wojewódzkim sądem administracyjnym (a więc przed sądem pierwszej instancji) rozpoczyna się od tzw. „wywołania sprawy”, które polega na tym, że protokolant przed salą, w której ma odbyć się rozprawa, publicznie ogłasza, że rozpatrywana będzie określona sprawa, po czym strony i inne osoby zainteresowane rozprawą (w tym także publiczność) wchodzi na salę rozpraw.

Sprawę prowadzi sędzia-przewodniczący, który otwiera, prowadzi i zamyka posiedzenia, udziela głosu, zadaje pytania, upoważnia do zadawania pytań oraz ogłasza orzeczenia. Ponadto może on odebrać głos, gdy przemawiający go nadużywa albo uchylić pytanie, jeżeli uzna je za niewłaściwe lub zbyteczne. Od zarządzeń sędziego-przewodniczącego, wydanych w toku sprawy strony mogą odwołać się do sądu. W rozprawie uczestniczy też protokolant, który pod kierunkiem sędziego-przewodniczącego spisuje protokół z rozprawy.

Strony mają prawo żądać zapisania w protokole wszystkiego, co dotyczy ich interesów.

Po wejściu stron na salę sędzia-przewodniczący sprawdza, czy na rozprawę stawili się strony lub przedstawiciele ustawowi stron albo pełnomocnicy stron. Sąd sprawdza również, czy osoby, które się nie stawili, zostały prawidłowo powiadomione o terminie rozprawy. Powiadomienie o terminie rozprawy jest możliwe:

- 1) przez **zawiadomienie** strony na piśmie (wówczas w aktach sprawy powinien się znajdować dowód doręczenia stronie wezwania na rozprawę);
- 2) przez **ogłoszenie** o terminie rozprawy podczas posiedzenia sądu, na którym są obecne strony.

Należy również zaznaczyć, że stronie nieobecnej na rozprawie należy **zawsze** doręczyć zawiadomienie o terminie kolejnej rozprawy. Ponadto zawiadomienie o rozprawie powinno być doręczone stronie co najmniej na siedem dni przed rozprawą. Jeśli sąd nie dotrzyma tego terminu, to wówczas strona może złożyć z tego powodu wniosek o odroczenie rozprawy.²²²

Co do zasady **nieobecność na rozprawie stron** lub ich pełnomocników **nie wstrzymuje rozpoznania sprawy**. Rozprawa ulega jednak odroczeniu, gdy:

- 1) sąd stwierdzi nieprawidłowość w zawiadomieniu którejkolwiek ze stron; (np. gdy w aktach sprawy nie będzie dowodu doręczenia zawiadomienia);
- 2) nieobecność strony lub jej pełnomocnika jest wywołana nadzwyczajnym wydarzeniem lub inną znaną sądowi przeszkodą, której nie można przewidywać (przeszkodą, o której mowa, może być choroba stwierdzona zaświadczeniem lekarskim, przy czym najlepiej, jeżeli zaświadczenie takie wystawi lekarz sądowy);
- 3) sąd postanowi zawiadomić o toczącym się postępowaniu sądowym osoby, które dotychczas nie brały udziału w sprawie w charakterze strony.

Usprawiedliwiona nieobecność na rozprawie choćby jednej ze stron spowoduje konieczność jej odroczenia, czyli rozprawa wyznaczona na ten dzień nie odbędzie się. Jeżeli jednak strona nieobecna na rozprawie w piśmie procesowym (np. w skardze) wyraziła **zgode na przeprowadzenie rozprawy w jej nieobecności**, to wówczas sąd będzie mógł sprawę prowadzić mimo nieobecności tej strony.

²²² w por. art.91 §2 PostAdmU; w wypadkach pilnych termin ten może zostać skrócony do trzech dni.

Po sprawdzeniu kwestii formalnych związanych z zawiadomieniem i z obecnością na rozprawie stron **sędzia-sprawozdawca** zwięźle przedstawia na podstawie akt stan sprawy ze szczególnym uwzględnieniem zarzutów zawartych w skardze.

Po złożeniu sprawozdania, strony – najpierw skarżący, a potem organ administracji publicznej – zgłaszają ustnie swe żądania i wnioski oraz składają wyjaśnienia. Strony **mogą** ponadto wskazywać okoliczności faktyczne i prawne uzasadniające żądania i wnioski. Następnie sędzia-przewodniczący udziela głosu pozostałym stronom (lub uczestnikom postępowania na prawach strony) według ustalonej przez siebie kolejności.

W najlepiej pojętym interesie strony leży to, aby przytoczyła ona uzasadnienie faktyczne oraz prawne dla swoich żądań i wniosków, tzn. strona powinna powołać się na konkretne fakty oraz na przepisy prawne, które dają jej określone uprawnienia, będące przedmiotem sprawy. Strona nie musi uzasadniać swojego stanowiska przepisami prawnymi, ponieważ sąd zna prawo, jednakże będzie to z korzyścią dla tej strony, jeżeli wykaże ona wysiłek i spróbuje zapoznać się wcześniej z przepisami prawnymi, które mają zastosowanie w tej konkretnej sprawie. Strona powinna również odnieść się do wszystkich twierdzeń strony przeciwnej, które dotyczą okoliczności faktycznych (faktów), zaistniałych w sprawie,

Wojewódzki sąd administracyjny w zasadzie nie przeprowadza postępowania dowodowego. Jedynym wyjątkiem jest dowód z dokumentu, który może zostać przeprowadzony, jeżeli jest to niezbędne do wyjaśnienia istotnych wątpliwości i nie spowoduje nadmiernego przedłużenia postępowania w sprawie.

Jeżeli sąd uzna sprawę za dostatecznie wyjaśnioną, to sędzia-przewodniczący **zamyka rozprawę**. Rozprawa może być otwarta na nowo, jeżeli istotne okoliczności ujawniły się dopiero po jej zamknięciu.

Rozdział 3. Wyrok wojewódzkiego sądu administracyjnego.

Po zamknięciu rozprawy odbywa się niejawna narada sędziów, po której sąd wydaje wyrok.

Wyrok może zostać ogłoszony na tym samym posiedzeniu, na którym zamknięto rozprawę. W sprawie zawilej sąd może odroczyć ogłoszenie wyroku na okres do czternastu dni. Ogłoszenie wyroku następuje na posiedzeniu jawnym. Nieobecność stron nie wstrzymuje ogłoszenia. Ogłoszenie wyroku odbywa się przez odczytanie sentencji wyroku, po czym sędzia podaje ustnie zasadnicze powody rozstrzygnięcia. Wyroku w sprawie rozpoznawanej w postępowaniu uproszczonym, wydanego na posiedzeniu niejawnym nie ogłasza się, tylko sąd doręcza jego odpis stronom z urzędu (a więc sąd doręcza odpis wyroku z własnej inicjatywy, bez wniosku strony w tym zakresie).

Uzasadnienie wyroku sporządza się z urzędu. Wówczas odpis wyroku z uzasadnieniem sporządzonym z urzędu doręcza się wszystkim stronom. Zasada ta doznaje jednak **wyjątku w sprawach, w których oddalono skargę**. W sprawach tych **uzasadnienie** wyroku sporządza się **na wniosek strony** zgłoszony **w terminie 7 dni od dnia ogłoszenia** wyroku **albo** (jak w przypadku wyroku w postępowaniu uproszczonym wydawanego na posiedzeniu niejawnym) w terminie 7 dni **od dnia doręczenia** sentencji wyroku. Jeżeli uzasadnienie wyroku zostało sporządzone na wniosek strony, to odpis wyroku z uzasadnieniem doręcza się tylko tej stronie, która złożyła wniosek.

Sąd w wyroku może podjąć następujące rozstrzygnięcia, dotyczące rozpoznawanej skargi:

- 1) uwzględnić skargę;
- 2) oddalić skargę.

Jeżeli sąd **uwzględnił skargę na decyzję lub postanowienie**, to może podjąć jedno z następujących rozstrzygnięć:

- 1) uchylić decyzję lub postanowienie w całości lub w części, jeżeli stwierdzi:
 - a) naruszenie prawa materialnego, które miało wpływ na wynik sprawy,
 - b) naruszenie prawa dające podstawę do wznowienia postępowania administracyjnego,
 - c) istotne naruszenie przepisów postępowania, jeżeli mogło ono mieć istotny wpływ na wynik sprawy;
- 2) stwierdzić nieważność decyzji lub postanowienia w całości lub w części;
- 3) stwierdzić wydanie decyzji lub postanowienia z naruszeniem przepisów prawa.

Jeżeli sąd **uwzględnił skargę na (inne niż decyzje i postanowienia) akty lub czynności** z zakresu administracji publicznej, dotyczące uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa, to:

- 1) uchyla akt będący przedmiotem skargi;
- 2) stwierdza bezskuteczność czynności będącej przedmiotem skargi;

W sprawach, w których sąd uchyla akt lub stwierdza bezskuteczność czynności, **może** także uznać uprawnienie skarżącego lub obowiązek organu administracji, wynikający z przepisu prawa.

Jeżeli sąd **uwzględnił skargę na uchwałę lub akt** prawa miejscowego wydany przez organ jednostki samorządu terytorialnego lub terenowy organ administracji rządowej; albo skargę na inny akt jednostki samorządu terytorialnego lub związku jednostek samorządu terytorialnego podjęty w sprawach z zakresu administracji publicznej, to:

- 1) stwierdza nieważność uchwały lub aktu w całości lub w części;
- 2) stwierdza że uchwała lub akt zostały wydane z naruszeniem prawa, jeśli przepis szczególny wyłącza stwierdzenie ich nieważności.

Wszelkie rozstrzygnięcia w sprawach indywidualnych, wydane na podstawie uchwały lub aktu, którego nieważność lub niezgodność z prawem stwierdził sąd administracyjny, mogą zostać wzruszone w trybie określonym w kodeksie postępowania administracyjnego albo w przepisach szczególnych.

Jeżeli sąd **uwzględnił skargę na bezczynność**, to zobowiązuje on organ administracji publicznej do wydania w określonym terminie aktu lub dokonania czynności lub stwierdzenia albo uznania uprawnienia lub obowiązku wynikających z przepisów prawa.

Rozdział 4. Rozprawa przed Naczelnym Sądem Administracyjnym.

Zasadą jest, że Naczelny Sąd Administracyjny rozpoznaje skargę kasacyjną na rozprawie. Przepisy przewidują jednak sytuacje wyjątkowe, kiedy to skarga kasacyjna może zostać rozpoznana na posiedzeniu niejawnym, a więc bez udziału stron. Na posiedzeniu niejawnym sąd rozpoznaje skargi kasacyjne:

- 1) od postanowień wojewódzkiego sądu administracyjnego, kończących postępowanie w sprawie;
- 2) skargę kasacyjną opartą na podstawie o której mowa w art.174 pkt 2 Prawa o postępowaniu przez sądami administracyjnymi (naruszenia przepisów postępowania, jeżeli naruszenie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy), jeśli strona, która wniosła skargę, zrzekła się rozprawy, zaś pozostałe strony w terminie czternastu dni od doręczenia skargi kasacyjnej nie zażądały przeprowadzenia rozprawy.

Przebieg rozprawy przed Naczelnym Sądem Administracyjnym jest podobny do przebiegu rozprawy przed wojewódzki sądem administracyjnym z tą różnicą, że Naczelny Sąd Administracyjny rozpoznaje sprawę w granicach, w jakich orzeczenie zostało zaskarżone skargą

kasacyjną. Skarga kasacyjna bowiem powinna zawierać m.in. wskazanie, czy orzeczenie jest zaskarżone w całości czy w części, przytoczenie podstaw kasacyjnych oraz wnioski co do tego, w jaki sposób sąd powinien postąpić z wydanym orzeczeniem (np. wyrok uchylić czy zmienić). Wymienione powyżej elementy wyznaczają tzw. „granice skargi kasacyjnej” w ramach których Naczelny Sąd Administracyjny może dokonać rozstrzygnięcia. Jeżeli coś wykroczy poza te granice, nie będzie wzięte pod uwagę przez sąd.²²³

Rozdział 5. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Naczelny Sąd Administracyjny po rozpoznaniu skargi kasacyjnej może:

- 1) oddalić skargę kasacyjną, jeżeli nie ma ona usprawiedliwionych podstaw albo jeżeli zaskarżone orzeczenie mimo błędnego uzasadnienia odpowiada prawu;
- 2) uwzględnić skargę kasacyjną, uchylić zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i przekazać sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania;
- 3) uwzględnić skargę kasacyjną i zmienić zaskarżone orzeczenie, orzekając co do istoty sprawy;
- 4) uwzględnić skargę kasacyjną, uchylić zaskarżone orzeczenie i odrzucić skargę albo umorzyć postępowanie, jeżeli zachodzi ku temu podstawa.

W wypadku uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd pierwszej instancji rozpoznaje ją w innym składzie. Ocena prawna i wskazania co do dalszego postępowania wyrażone w uzasadnieniu wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego wiążą sąd, któremu sprawa została przekazana.

Naczelny Sąd Administracyjny rozpoznaje **na wniosek strony** również te postanowienia wojewódzkiego sądu administracyjnego, które nie podlegały zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ na rozstrzygnięcie sprawy.

Dział 8. Dowody.

Rozdział 1. Uwagi wstępne.

Sąd administracyjny w zasadzie nie przeprowadza postępowania dowodowego. Dokonuje on kontroli działania organów administracji publicznej pod względem legalności na podstawie dowodów zgromadzonych w aktach sprawy administracyjnej, zebranych w postępowaniu administracyjnym przed organem pierwszej i drugiej instancji.

Wyjątkowo sąd może z urzędu albo na wniosek strony przeprowadzić **dowody uzupełniające** z dokumentów, jeżeli jest to niezbędne dla wyjaśnienia istotnych wątpliwości i nie spowoduje nadmiernego przedłużenia postępowania w sprawie. Do postępowania w zakresie przeprowadzenia dowodu z dokumentu stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania cywilnego.²²⁴

Ponadto fakty powszechnie znane sąd bierze pod uwagę nawet bez powołania się na nie przez strony.

²²³ jeżeli zachodzi nieważność postępowania, określona w art. 183 §2 PostAdmU, to sąd niezależnie od granic zaskarżenia skargą kasacyjną bierze ją pod rozwagę z urzędu, tzn. nawet jeśli strona nie zarzucała nieważności postępowania albo w ogóle nie dopatrzyła się tej kwestii.

²²⁴ w szczególności przepisy art.244-257 k.p.c.

Rozdział 2. Dowód z dokumentu.²²⁵

Wyróżniamy dwa rodzaje dowodów z dokumentów:

- 1) dowód z dokumentu urzędowego;
- 2) dowód z dokumentu prywatnego.

Dokumenty urzędowe są to dokumenty, które odpowiadają następującym wymaganiom:

- 1) są sporządzone **w przepisanej formie** przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe, a także przez organizacje zawodowe, samorządowe, spółdzielcze i inne organizacje społeczne w zakresie zleconych im przez ustawę spraw z zakresu administracji publicznej;
- 2) są sporządzone przez organy władzy publicznej i inne organy państwowe oraz organizacje, o których mowa powyżej, **w ich zakresie działania**.

Dokumenty urzędowe stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone.

Gdy sprawa ma charakter korupcyjny, to może zaistnieć sytuacja, w której druga strona przedstawi dokument wystawiony przez określony organ administracji publicznej zaświadczący o pewnym stanie rzeczy. Należy wtedy zwrócić uwagę na to, czy dokument ten spełnia wymagania przewidziane dla dokumentu urzędowego, a więc:

- 1) czy jest on sporządzony w określonej przepisami formie (należy zaznajomić się z przepisami, które stanowią, w jakiej formie wydawane są oświadczenia organów administracji publicznej np. w formie postanowienia, decyzji, zaświadczenia);
- 2) czy został sporządzony w zakresie działania tego organu, co oznacza, czy organ ten zajmuje się sprawami, których dotyczy ten dokument (aby sprawdzić, czy organ administracji publicznej wydał decyzje należącą do jego zakresu działania, należy zaznajomić się z przepisami odpowiedniej ustawy, która przyznaje temu organowi odpowiednie kompetencje).

Strona, która zaprzecza prawdziwości dokumentu urzędowego (czyli twierdzi, że przedstawiony dokument jest fałszywy) albo twierdzi, że zawarte nim oświadczenia organu, od którego dokument pochodzi, są niezgodne z prawdą, powinna okoliczności te udowodnić.

Z kolei **dokument prywatny** stanowi **tylko** dowód tego, że **osoba, która go podpisała, złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie**. Jeżeli dokument prywatny pochodzi od strony, która zaprzecza jego prawdziwości, lub która twierdzi, że zawarte w nim oświadczenie od niej nie pochodzi, powinna okoliczności te udowodnić. Jeżeli zaś dokument prywatny pochodzi od innej osoby niż strona zaprzeczająca to prawdziwość dokumentu powinna udowodnić ta strona, która chce z niego skorzystać.

Badanie prawdziwości pisma dokonuje się z udziałem lub bez udziału biegłych, zwłaszcza przez porównanie pisma na zakwestionowanym dokumencie z pismem tej samej osoby na innych dokumentach niewątpliwie prawdziwych. Sąd może w razie potrzeby wezwać osobę, od której dokument pochodzi, na wyznaczony termin, w celu napisania podyktowanych jej wyrazów.

Należy jednocześnie przestrzec, że strona, która **w złą wiarę lub lekkomyślnie** zgłosiła zarzuty dotyczące zaprzeczenia prawdziwości dokumentu urzędowego lub prywatnego może zostać ukarana przez sąd karą grzywny do jednego tysiąca złotych.²²⁶ Jeżeli dokument jest uszkodzony, to nie oznacza, że nie można z niego skorzystać w postępowaniu dowodowym, bowiem sąd ocenia na podstawie okoliczności poszczególnego wypadku, o ile dokument zachowuje moc dowodową pomimo przekreśleń, podskrobań lub innych uszkodzeń.

²²⁵ na podstawie art.106 §5 PostAdmU do postępowania dowodowego dotyczącego uzupełniającego dowodu z dokumentu stosuje się odpowiednio przepisy k.p.c. o dowodach; dowód z dokumentu został unormowany w art.244-257 k.p.c.

²²⁶ por. art.255 oraz art.163 §1 k.p.c.

Dział 9. Dostęp do akt.

Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi nie normuje dostępu do akt sprawy, będącej przedmiotem rozpoznania sądu administracyjnego. W przepisach tejże ustawy nie ma również odesłania, które nakazywałoby w zakresie nieuregulowanym w ustawie o postępowaniu przed sądami administracyjnymi stosować odpowiednio przepisy innego aktu normatywnego. Wydaje się, że jest to oczywiste niedopatrzenie ustawodawcy.

Nie ulega wątpliwości, że strona postępowania powinna mieć dostęp do dotyczących tej strony dokumentów, znajdujących się w aktach sprawy, zwłaszcza, że art. 51 ust. 3 Konstytucji stanowi, iż „Każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Ograniczenie tego prawa może określić ustawa.”

Celowym oraz znajdującym uzasadnienie w treści art. 51 ust 3 i 5 Konstytucji jest skorzystanie przez osobę będącą stroną w postępowaniu sądowoadministracyjnym z regulacji zawartych w ustawie z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej.(Dz.U, z 2001 r. Nr 112 poz. 1198 z późn zm.). Art. 5 ustawy o dostępie do informacji publicznej przewiduje, iż każdy ma prawo do informacji o sprawach rozstrzyganych w postępowaniu przed organami państwa, jeżeli spełnione są **łącznie** następujące warunki:

- 1) postępowanie dotyczy władz publicznych, innych podmiotów wykonujących zadania publiczne albo osób pełniących funkcje publiczne – w zakresie tych zadań lub funkcji;
- 2) prawo do informacji nie narusza prywatności osoby fizycznej;
- 3) prawo do informacji nie narusza tajemnicy przedsiębiorcy;
- 4) prawo do informacji nie narusza uregulowań zawartych w ustawie o ochronie informacji niejawnych;
- 5) prawo do informacji nie narusza innych tajemnic ustawowo chronionych.

Wobec powyższego postępowanie przed sądem administracyjnym należy uznać za rodzaj „postępowania przed organami państwa” w rozumieniu ustawy o dostępie do informacji publicznej. Ponadto przepis art. 32 ustawy o postępowaniu przed sądami administracyjnymi stanowi, iż „w postępowaniu w sprawie sądowoadministracyjnej stronami są skarżący oraz organ, którego działanie lub bezczynność jest przedmiotem skargi”, zatem należy uznać, iż postępowanie przed sądem administracyjnym jest „postępowaniem dotyczącym władz publicznych lub innych podmiotów wykonujących zadania publiczne” w rozumieniu ustawy o dostępie do informacji publicznej. Jest oczywistym fakt, iż skoro z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej występuje „skarżący” w rozumieniu przepisów ustawy o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, to udzielenie informacji nie będzie naruszało jego prywatności. W większości wypadków udzielenie informacji na zasadach określonych w art. 5 ustawy o dostępie do informacji publicznej nie będzie naruszało ani ustawy o ochronie informacji niejawnych ani jakiegokolwiek tajemnicy chronionej ustawowo.

W konkluzji należy uznać, iż **osoba będąca stroną** w postępowaniu przed sądem administracyjnym **jest uprawniona do uzyskania informacji publicznej** na podstawie art. 5 ust 1-3 ustawy o dostępie do informacji publicznej, **polegającej** na:

- 1) **przeglądaniu akt** sprawy (podstawę prawną tej czynności stanowi art. 3 ust. 1 pkt 2 ustawy o dostępie do informacji publicznej);
- 2) **sporządzaniu kserokopii** dokumentów, znajdujących się w aktach sprawy (podstawę prawną tej czynności stanowi art. 12 ust. 2 pkt 1 ustawy o dostępie do informacji publicznej).

Należy również zaznaczyć, iż zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy o dostępie do informacji publicznej „**od osoby wykonującej prawo do informacji publicznej nie wolno żądać wykazania interesu prawnego lub faktycznego**”, dlatego też ewentualne żądanie wykazania interesu prawnego w udostępnieniu stronie konkretnych dokumentów z akt sprawy nie jest zasadne.

Dział 10. Zaskarżalność orzeczeń sądowych.

Rozdział 1. Prawomocność orzeczeń a ich zaskarżalność.

Orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy (apelacja, zażalenie) lub inny środek zaskarżenia (sprzeciw od postanowienia referendarza sądowego). Prawomocność uzyskują zarówno wyroki jak i postanowienia oraz zarządzenia.

Zaskarżalność poszczególnych orzeczeń (i zarządzeń) przedstawia się następująco:

- 1) **wyrok** wojewódzkiego sądu administracyjnego można zaskarżyć do Naczelnego Sądu Administracyjnego **w drodze skargi kasacyjnej**;²²⁷
- 2) **postanowienie** wojewódzkiego sądu administracyjnego może zostać zaskarżone do Naczelnego Sądu Administracyjnego **w drodze zażalenia**;²²⁸
- 3) niektóre **czynności referendarza sądowego**, które przybierają formę postanowienia lub zarządzenia, mogą zostać zaskarżone do wojewódzkiego sądu administracyjnego **w drodze sprzeciwu** od postanowienia lub zarządzenia referendarza sądowego.

W toku postępowania przed wojewódzkim sądem administracyjnym są również wydawane postanowienia, których nie można zaskarżyć w drodze zażalenia. Jednakże postanowienia te można zaskarżyć do Naczelnego Sądu Administracyjnego wraz z zaskarżeniem zapadłego w sprawie wyroku. Inaczej mówiąc do chwili ukończenia postępowania w wojewódzkim sądzie administracyjnym postanowienia niezaskarżalne w drodze zażalenia nie stają się prawomocne.

Na skutek zaskarżenia orzeczenia skargą kasacyjną lub zażaleniem (środkami odwoławczymi) – skargę kasacyjną lub zażalenie będzie rozpoznawał sąd drugiej instancji (Naczelny Sąd Administracyjny). W razie zaskarżenia postanowienia lub zarządzenia wydanego przez referendarza sądowego sprzeciwem – postanowienie lub zarządzenie to traci moc i sprawa jest niejako rozpoznawana od początku przez wojewódzki sąd administracyjny.

Środkami zaskarżenia są zatem:

- 1) skarga kasacyjna;
- 2) zażalenie;
- 3) sprzeciw od postanowienia lub zarządzenia referendarza sądowego.

Rozdział 2. Skarga kasacyjna.²²⁹

Skarga kasacyjna może zostać wniesiona od następujących orzeczeń wojewódzkiego sądu administracyjnego:

- 1) od wyroku;
- 2) od postanowienia kończącego postępowanie w sprawie.

Skargę kasacyjną mogą wnieść następujące podmioty:

- 1) strona;
- 2) uczestnik postępowania na prawach strony;
- 3) prokurator;
- 4) Rzecznik Praw Obywatelskich.

Strona lub uczestnik postępowania na prawach strony nie mogą samodzielnie sporządzić i wnieść sporządzonej przez siebie skargi kasacyjnej.²³⁰ **Skarga kasacyjna powinna być**

²²⁷ skargą kasacyjną można również zaskarżyć postanowienia wojewódzkiego sądu administracyjnego, kończące postępowanie w sprawie.

²²⁸ por. uwagi zawarte w przypisie powyżej.

²²⁹ skarga kasacyjna została unormowana w art. 173-193 PostAdmU.

²³⁰ chyba że skargę sporządza sędzia, prokurator, notariusz albo profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych będący stroną, jej przedstawicielem lub pełnomocnikiem.

sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego. W sprawach obowiązków podatkowych skargę tę może sporządzić doradca podatkowy, zaś w sprawach własności przemysłowej – rzecznik patentowy.

Skargę kasacyjną wnosi się za pośrednictwem sądu, który wydał zaskarżony wyrok, **w terminie trzydziestu dni** od dnia doręczenia stronie orzeczenia wraz z uzasadnieniem. Jeżeli orzeczenia nie doręcza się stronie, to prokurator i Rzecznik Praw Obywatelskich mogą w terminie trzydziestu dni od wydania orzeczenia wystąpić o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia i wnieść skargę kasacyjną w terminie trzydziestu dni od dnia doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem.

Skutecznie wniesioną skargę kasacyjną rozpoznaje Naczelny Sąd Administracyjny, który jest sądem administracyjnym drugiej instancji.

Rozdział 3. Zażalenie.²³¹

Zażalenie do Naczelnego Sądu Administracyjnego przysługuje na postanowienia wojewódzkiego sądu administracyjnego w przypadkach przewidzianych przez przepisy prawne. Do przypadków tych należą:

- 1) przekazanie sprawy innemu sądowi administracyjnemu;
- 2) wstrzymanie lub odmowa wstrzymania wykonania decyzji, postanowienia, innego aktu lub czynności, będących przedmiotem skargi;
- 3) zawieszenie postępowania i odmowa podjęcia zawieszonego postępowania;
- 4) odmowa sporządzenia uzasadnienia wyroku;
- 5) sprostowanie lub wykładnia orzeczenia albo ich odmowa;
- 6) oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego;
- 7) odrzucenie skargi kasacyjnej;
- 8) odrzucenie zażalenia;
- 9) zwrot kosztów postępowania, jeżeli strona nie wnosi skargi kasacyjnej;
- 10) ukaranie grzywną.

Zażalenie wnosi się za pośrednictwem wojewódzkiego sądu administracyjnego **w terminie siedmiu dni od doręczenia postanowienia.** Wojewódzki sąd administracyjny może przychylić się do zażalenia nie przekazując go do rozpoznania przez Naczelny Sąd Administracyjny, gdy zażalenie zarzuca nieważność postępowania albo jest oczywiście uzasadnione. Jeżeli jednak wojewódzki sąd administracyjny podtrzymuje swoje dotychczasowe stanowisko zawarte w zaskarżonym postanowieniu, to przesyła to zażalenie wraz z aktami sprawy do rozpoznania Nacelnemu Sądowi Administracyjnemu.

Rozdział 4. Sprzeciw od postanowienia lub zarządzenia referendarza sądowego.²³²

Czynności **w postępowaniu o przyznanie prawa pomocy** mogą wykonywać referendarze sądowi. Sprzeciw przysługuje od postanowień lub zarządzeń referendarza sądowego, które dotyczą następujących czynności:

- 1) wydawania zarządzeń o pozostawieniu wniosków o przyznanie prawa pomocy bez rozpoznania;
- 2) wydawania na posiedzeniu niejawnym postanowień co do przyznania lub odmowy przyznania prawa pomocy;

²³¹ zażalenie zostało unormowane w art.194-198 PostAdmU.

²³² sprzeciw od postanowienia lub zarządzenia referendarza sądowego został unormowany w art.258-261 PostAdmU.

- 3) wydawania na posiedzeniu niejawnym postanowień o przyznaniu wynagrodzenia adwokatowi, radcy prawnemu, doradcy podatkowemu lub rzecznikowi patentowemu za zastępstwo prawne wykonane na zasadzie prawa do pomocy oraz o zwrocie niezbędnych udokumentowanych wydatków.

Sprzeciw wnosi się do wojewódzkiego sądu administracyjnego **w terminie siedmiu dni od dnia doręczenia** stronie zarządzenia lub postanowienia, wydanego przez referendarza sądowego, od którego ten środek zaskarżenia przysługuje.

Dział 11. Postępowanie po uprawomocnieniu się orzeczenia.

Rozdział 1. Wykonywanie orzeczeń sądowych.²³³

Po uprawomocnieniu się orzeczenia sądu pierwszej instancji akta administracyjne sprawy zwraca się organowi administracji publicznej załączając **odpis orzeczenia ze stwierdzeniem jego prawomocności**. Termin do załatwienia sprawy przez organ administracji liczy się od dnia doręczenia akt temu organowi. Termin ten jest określony albo w orzeczeniu sądowym albo we właściwych przepisach, wskazujących terminy na załatwianie spraw administracyjnych.²³⁴

Jeżeli sąd administracyjny w orzeczeniu uchyli zaskarżoną decyzję o umorzeniu postępowania administracyjnego i organ administracji rozpatrując sprawę ponownie umorzy postępowanie administracyjne, to stronie, która poniosła szkodę, przysługuje od tego organu **odszkodowanie** na zasadach określonych w kodeksie cywilnym. Ponadto odszkodowanie przysługuje stronie, która poniosła szkodę w wypadku, w którym sąd administracyjny stwierdzi nieważności aktu albo ustali przeszkodę prawną uniemożliwiającą stwierdzenie nieważności aktu.

Rozdział 2. Skarga na niewykonanie wyroku.²³⁵

Skarga na niewykonanie wyroku przysługuje w następujących wypadkach:

- 1) w razie nie wykonania wyroku uwzględniającego skargę na bezczynność;
- 2) w razie bezczynności organu administracji publicznej po wyroku uchylającym lub stwierdzającym nieważność aktu lub czynności.

Przepisy kodeksu postępowania administracyjnego przewidują określone terminy na załatwianie spraw administracyjnych.²³⁶ Terminy te obowiązują także w przypadku, gdy sprawa jest rozstrzygana przez organ w następstwie wyroku sądu administracyjnego. Terminy na załatwianie spraw przedstawiają się w sposób następujący:

- 1) sprawy, które mogą być rozstrzygnięte w oparciu o dowody przedstawione przez stronę lub w oparciu o fakty i dowody możliwe do ustalenia na podstawie danych, którymi organ rozporządza – powinny być załatwiane **niezwłocznie**;
- 2) sprawy wymagające przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego (np. gromadzenia dowodów, zasięgania opinii biegłych, przeprowadzenia rozprawy administracyjnej) – powinny być załatwiane **nie później niż w ciągu miesiąca**.

²³³ przepisy o wykonywaniu orzeczeń sądowych są zawarte w art.286-287 PostAdmU.

²³⁴ w sprawach administracyjnych rozpatrywanych w trybie przepisów kodeksu postępowania administracyjnego terminy na załatwianie spraw są określone w art. 35 k.p.a.

²³⁵ skarga na niewykonanie wyroku została unormowana w art.154 PostAdmU.

²³⁶ terminy na załatwianie spraw administracyjnych oraz postępowanie w razie nieterminowego załatwienia spraw administracyjnych zostały unormowane w art.35-38 kodeksu postępowania administracyjnego.

- 3) sprawy szczególnie skomplikowane – **nie później niż w ciągu dwóch miesięcy** od wszczęcia postępowania, zaś w wypadku postępowania odwoławczego – nie później niż w ciągu miesiąca.

Przed wniesieniem skargi na niewykonanie wyroku strona powinna **weszać na piśmie** właściwy organ do wykonania wyroku lub do załatwienia sprawy wyznaczając temu organowi odpowiedni termin.

Przepisy prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi nie wskazują, jaki termin może wyznaczyć strona organowi administracji, wobec tego należy przyjąć, iż strona może przy wyznaczaniu tego terminu kierować się swoim uznaniem.

Jeżeli organ nie wykona wyroku w wyznaczonym przez stronę terminie, to może ona wnieść do wojewódzkiego sądu administracyjnego **skargę na niewykonanie wyroku**. Z chwilą wniesienia skargi organ winny niewykonania wyroku nie ma możliwości zatrzymania postępowania wywołanego jej wniesieniem, bowiem nawet wykonanie wyroku lub załatwienie w sprawie nie stanowi podstawy do umorzenia postępowania przed sądem ani do oddalenia skargi.

Skarga na niewykonanie wyroku powinna odpowiadać wymaganiom przewidzianym dla pisma strony w postępowaniu przez sądem, a ponadto powinna zawierać **żądanie wymierzenia grzywny organowi** administracji publicznej, którego zaniechania dotyczy skarga. Grzywnę, o której mowa, wymierza się do wysokości dziesięciokrotnego przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej (ogłaszanego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego). W wypadku uwzględnienia tej skargi sąd może także orzec o istnieniu lub nieistnieniu uprawnienia lub obowiązku, jeżeli pozwala na to charakter sprawy oraz nie budzące uzasadnionych wątpliwości okoliczności stanu faktycznego i prawnego.

Osobie, która poniosła szkodę na skutek niewykonania orzeczenia sądu, przysługuje **roszczenie o odszkodowanie**. Roszczenie to przysługuje od organu, który nie wykonał orzeczenia, dlatego też należy wystąpić do tego organu z żądaniem zapłacenia odpowiedniej sumy pieniężnej tytułem odszkodowania. Jeżeli organ **w terminie trzech miesięcy** od dnia złożenia wniosku o odszkodowanie **nie wypłaci odszkodowania**, to wówczas osoba, której roszczenie to przysługuje, może wnieść powództwo do sądu powszechnego na zasadach określonych w kodeksie cywilnym.

Rozdział 3. Skarga o wznowienie postępowania.²³⁷

Skarga o wznowienie postępowania jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia przysługującym od prawomocnych orzeczeń sądowych. Środkiem tym można zaskarżyć zarówno prawomocny wyrok sądu administracyjnego jak i prawomocne postanowienie tegoż sądu, kończące postępowanie w sprawie.

Można żądać wznowienia postępowania, jeżeli zachodzi choćby jedna z następujących sytuacji:

- 1) postępowanie poprzedzające wydanie orzeczenia jest dotknięte nieważnością;²³⁸
- 2) orzeczenie zostało wydane na podstawie aktu normatywnego, uznanego przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą;²³⁹

²³⁷ skarga o wznowienie postępowania została unormowana w art.270-285 PostAdmU.

²³⁸ przykładowo, jeżeli w rozpoznaniu sprawy brał udział sędzia wyłączony z mocy ustawy (por. art.18 PostAdmU), a strona przed uprawomocnieniem orzeczenia nie mogła domagać się wyłączenia, to zachodzi jeden z przypadków nieważności postępowania (określonej w art.183 §2 PostAdmU), który powoduje możliwość wznowienia postępowania (art.271 PostAdmU); szerzej na ten temat art.271 PostAdmU.

²³⁹ por. uwagi zawarte w rozdziale o skardze konstytucyjnej (część I., dział 8).

- 3) orzeczenie zostało oparte na dokumencie podrobionym lub przerobionym;
- 4) orzeczenie zostało oparte na skazującym wyroku karnym, następnie uchylonym;
- 5) orzeczenie zostało uzyskane za pomocą przestępstwa; z powodu przestępstwa można żądać wznowienia jedynie wówczas, gdy czyn został ustalony prawomocnym wyrokiem skazującym albo gdy postępowanie karne nie może być wszczęte lub zostało umorzone z innych przyczyn niż brak dowodów;
- 6) po zakończeniu postępowania wykryto takie okoliczności faktyczne lub środki dowodowe, które **mogłyby** mieć wpływ na wynik sprawy, a z których strona nie mogła skorzystać w poprzednim postępowaniu;
- 7) po zakończeniu postępowania wykryto inne prawomocne orzeczenie, dotyczące tej samej sprawy.

Wymienione powyżej sytuacje, w których można żądać wznowienia postępowania, nazywane są też „**podstawami wznowienia**”.

Do wznowienia postępowania z przyczyn nieważności (pkt 1) właściwy jest sąd, który wydał zaskarżone orzeczenie, a jeżeli zaskarżono orzeczenia sądów obu instancji – właściwy jest Naczelny Sąd Administracyjny. Do wznowienia postępowania z innych przyczyn (wskazanych w pkt 2-7) właściwy jest sąd, który ostatnio orzekał w sprawie.

Skargę o wznowienie postępowania wnosi się **w terminie trzymiesięcznym**, liczonym od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia, z następującymi zastrzeżeniami:

- 1) jeżeli podstawą wznowienia jest pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji (sytuacje wchodzą w zakres podstawy opisanej powyżej w pkt 1, a więc z powodu nieważności postępowania) – termin trzymiesięczny jest liczony od dnia, w którym o orzeczeniu dowiedziała się strona, organ strony (w przypadku jednostek organizacyjnych) lub przedstawiciel ustawowy strony (np. rodzic osoby małoletniej, opiekun osoby ubezwłasnowolnionej);
- 2) jeżeli podstawą wznowienia jest przyczyna określona w pkt 2 (uznanie przez Trybunał Konstytucyjny aktu normatywnego, na podstawie którego wydano orzeczenie, za niezgodny z Konstytucją, ratyfikowana umową międzynarodowa lub ustawą), termin na wniesienie skargi jest **jednomiesięczny** i jest liczony od dnia wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego.

Nie można żądać wznowienia postępowania **po upływie pięciu lat** od uprawomocnienia się orzeczenia, z jednym wyjątkiem: tj. gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana (jest to jedna z sytuacji wchodzących w skład podstawy wznowienia związanej z nieważnością postępowania).

Skarga o wznowienie postępowania powinna spełniać wymagania przewidziane dla pisma strony w postępowaniu sądowym, a także powinna zawierać:

- 1) oznaczenie zaskarżonego orzeczenia;
- 2) wskazanie ustawowej podstawy wznowienia;
- 3) uzasadnienie podstawy wznowienia;
- 4) wskazanie okoliczności stwierdzających zachowanie terminu do wniesienia skargi;
- 5) wniosek o uchylenie lub zmianę zaskarżonego orzeczenia.

Warto nadmienić, że skarga o wznowienie postępowania rozpoznawana przez Naczelny Sąd Administracyjny powinna być sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego (w sprawach obowiązków podatkowych może być sporządzona przez doradcę podatkowego, zaś w sprawach własności przemysłowej przez rzeczownika patentowego). Skarga rozpoznawana przez wojewódzki sąd administracyjny może być sporządzona przez stronę.

Jeżeli sąd uwzględni skargę o wznowienie postępowania, to wówczas albo zmienia zaskarżone orzeczenie albo uchyla orzeczenie i (jeśli okoliczności na to pozwalają) odrzuca skargę, którą kiedyś wszczęto postępowanie przez wojewódzkim sądem administracyjnym, lub umarza postępowanie wywołane jej wniesieniem.

Jeśli skarga była oparta na tej podstawie, że wykryto dwa (lub więcej) prawomocnych orzeczeń, dotyczących tego samego stosunku prawnego, to wówczas sąd:

- 1) uchyla jedno z orzeczeń utrzymując w mocy inne prawomocne orzeczenie;
- 2) uchyla wszystkie prawomocne orzeczenia dotyczące tej samej sprawy i orzeka co do istoty sprawy;
- 3) uchyla wszystkie prawomocne orzeczenia i przekazuje sprawę do rozpoznania i rozstrzygnięcia właściwemu wojewódzkiemu sądowi administracyjnemu.

W postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania strona żądająca wznowienia może również złożyć **wniosek o wstrzymanie wykonania** orzeczenia (w sytuacji, gdy skarżącemu grozi niepowetowana szkoda).

Należy zauważyć, iż niedopuszczalne jest ponowne wznowienie postępowania w sprawie zakończonej prawomocnym orzeczeniem zapadłym po wznowieniu postępowania.

OBJAŚNIENIA SKRÓTÓW

k.c.	– kodeks cywilny (ustawa z dnia 23 maja 1964 r., Dz.U. Nr 16 poz. 93 z późn. zm.)
k.k.	– kodeks karny (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 88 poz. 553 z późn. zm.)
k.p.a.	– kodeks postępowania administracyjnego (ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r., tekst jednolity: Dz.U.z 2000 r. Nr 98, poz.1071 ze zm.)
k.p.c.	– kodeks postępowania cywilnego (ustawa z dnia 17 listopada 1964 r., Dz.U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
k.p.k.	– kodeks postępowania karnego (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
PostAdmU	– ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz. 1270 ze zm.)